

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İTTİHAT TERAKKİ POLİTİKALARININ BALKANLARDA
AYRILIKÇI-MİLLİYETÇİ HAREKETLERE VE BALKAN
SAVAŞLARINA ETKİSİ

Hazırlayan
Kübra DEMİR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Erdal ÇETİNTAŞ

Kırıkkale-2020

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘*İttihat Terakki Politikalarının Balkanlarda Ayrılıkçı-Milliyetçi Hareketlere ve Balkan Savaşlarına Etkisi*’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

29.06.2020

Kübra DEMİR

ÖNSÖZ

XX. yüzyıl başında Osmanlı Devlet yönetiminde hakim güç olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Balkan coğrafyasında bulunan gayrimüslim unsurların artan ayrılıkçı-milliyetçi isyanlarına yönelik uyguladığı politikalarının Balkan Savaşları'na etkisinin ele alındığı bu tez cemiyete üye kişilerin hatıraları, dönemin gazeteleri, meclis tutanakları ve araştırma ve inceleme eserlere başvurularak hazırlanmıştır.

Konunun İttihat ve Terakki merkezli ele alınması Osmanlı Devleti için önemli bir saha olan Balkanların elden çıkışında ne gibi etkilerinin olduğunu görmek amacı taşımaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, milliyetçilik fikirleri neticesiyle hareketlenmeye başlayan Balkan coğrafyasındaki unsurlar ve bu coğrafya üzerinde emelleri olan Büyük devletlerin politikaları incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı Devleti'nde baş gösteren muhalif unsur oluşumları ve işbirlikleri incelenirken en önemli muhalif olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devrim gerçekleştirerek yönetimi ele geçirmesi anlatılmıştır.

Çalışmanın özünü oluşturan ve asıl anlatılmak istenenler üçüncü ve dördüncü bölümlerde incelenmiştir. Devrimle başa geçen İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin siyasi uygulamaları incelenerek Balkan Savaşlarına olan etkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkması sürecinde görüşlerinden çokça yararlandığım desteklerini esirgemeyen kıymetli tez danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Erdal ÇETİNTAŞ'a teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca her daim yanımda olan değerli dostum Sonay KILIÇ'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam esnasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli Anne ve Babama da çokça minnetlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Kübra DEMİR

ÖZET

İTTİHAT TERAKKİ POLİTİKALARININ BALKANLARDA AYRILIKÇI- MİLLİYETÇİ HAREKETLERE VE BALKAN SAVAŞLARINA ETKİSİ

Kübra DEMİR

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Erdal ÇETİNTAŞ

2020,136 sayfa

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yaşanan felaketler silsilesinden birini oluşturmıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasındaki hakimiyetini sonlandırması açısından bu savaşlar son derece önemlidir. Bu bağlamda çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında hükümet üzerinde önemli bir güce sahip olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Balkan coğrafyasında baş gösteren ayrılıkçı isyanlara son vereme düşüncesi ile izlediği siyasetin ayrılıkçı-milliyetçi unsurlara yansımaları ve Balkan Savaşlarına giden süreçte etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, Balkanlar, Milliyetçi, İsyan

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE UNION AND PROGRESS COMMITTEE POLİCİES ON SEPARATIST-NATIONALIST MOVEMENTS AND BALKAN WARS IN THE BALKANS

Kübra DEMİR

Master Thesis, Department of History

Thesis Supervisor: Dr. Erdal ÇETİNTAŞ

2020, 136 pages

The Balkan Wars constituted one of the series of disasters experienced in the last century of the Ottoman Empire. These wars are extremely important in terms of ending the domination of the Ottoman Empire in the Balkans. In this context, in our study, the reflections of the policy pursued by the Union and Progress, which had an important power over the government in the last century of the Ottoman Empire, with the idea of ending the separatist rebellions that started in the Balkan geography to the separatist-nationalist peoples and its effect on the process of the Balkan Wars were examined.

Keywords: the Committee of Union and Progress, Balkans, Nationalist, Rebellion

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
AÜ	:Ankara Üniversitesi
AÜHF	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF	:Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
bknz.	:Bakınız
C.	:Cilt
çev.	:Çeviren
ÇTTAD	:Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DTCF	:Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	:Editör
Haz.	:Hazırlayan
İBÜ	:İstanbul Bilgi Üniversitesi
KSBD	:Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
ODTÜ	:Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S.	:Sayfa
SÜ.	:Selçuk Üniversitesi
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
TTK	:Türk Tarih Kurumu
YKY	:Yapı Kredi Yayınları
ATAM	:Atatürk Araştırma Merkezi

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1 Balkan Savaşlarına Katılan Osmanlı Devleti'nin Yönetim Kadrosu.....	92
--	----

EKLER DİZİNİ

EK- 1 Meşrutiyetin İlan’ından sonra Enver ve Niyazi Paşalar için bastırılan duvar resmi.	126
EK- 2 ‘Girit’e Dair’	127
EK- 3 ‘Malisörlerin İsyanı Münasebetiyle’	128
EK- 4 ‘Balkanlar’	129
EK- 5 ‘Balkan İttifakı’	130
EK- 6 ‘İttihat ve Terakki Politikasına Avdet’	131
EK- 7 Balkan Devletlerinin savaş ilan ettiğine dair belge.	132
EK- 8 Edirne İstikametine giden Bulgar Ordusu	133
EK- 9 Edirne Kıyı Tabya- Balkan Savaşları 1912	134
EK- 10 Edirne Muhasarası ve Enver Paşa komutasındaki birliklerin Edirne’ye ilerleyişi.....	135
EK- 11 Arnavutluk’a özerklik verilmesine dair belge	136

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	v
TABLolar DİZİNİ	vi
EKLER DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ	1
1 .BÖLÜM.....	8
1. BALKANLAR’DA OSMANLI YÖNETİMİ.....	8
1.1. Milliyetçilik Çağında Balkanlar	8
1.1.1. Sırp İsyanları.....	9
1.1.2. Yunan İsyanları.....	12
1.1.3. Bulgar İsyanları.....	13
1.1.4. Bosna -Hersek İsyanı	15
1.2. Berlin Antlaşması ve Sonrası Yaşanan Gelişmeler	15
1.2.1. Girit İsyanı	19
1.3. Avrupa Devletlerinin Balkanlar Üzerindeki Politikaları	20
1.3.1. İngiltere’nin Balkan Politikası	20
1.3.2. Rusya’nın Balkan Politikası.....	21
1.3.2. Fransa’nın Balkan Politikası	22
1.3.3. Avusturya’nın Balkan Politikası	23
1.3.4. İtalya’nın Balkan Politikası	23
1.3.5. Almanya’nın Balkan Politikası	24
2. BÖLÜM.....	26
2. İTTİHAT TERAkkİ CEMİYETİ VE II. MEŞRUTİYET	26
2.1. İttihat Terakki Cemiyetinin Kuruluşu.....	26

2.2. İttihatçıların Devrimden Önce Balkan Milletleri ile Girdiği İşbirliği.....	32
2.3. II. Meşrutiyetin İlanı.....	35
2.4. Meşrutiyet Yönetiminin Balkan Unsurlarına Getirdiği Ayrıcalıklar	39
2.5. Meşrutiyet Yönetiminin Meydana Getirdiği Olumsuzluklar	42
3.BÖLÜM.....	45
3. İTTİHAT TERAKKİ POLİTİKALARININ BALKANLARDA AYRILIKÇI-MİLLİYETÇİ HAREKETLERE VE BALKAN SAVAŞLARINA ETKİSİ.....	45
3.1. Siyasi Politikalarının Etkisi.....	45
3.2. Askeri Politikalarının Etkisi	53
3.3. Ekonomi Politikalarının Etkisi	56
3.4. Eğitim Politikalarının Etkisi	62
3.5. Politikalara Karşı Balkanlardaki Tepkiler Ve Ayaklanmalar	64
3.5.1. Arnavutluk Sorunu.....	64
3.5.2. Makedonya Sorunu	68
3.5.3. Bağımsız Yunan Devleti'nin Propagandası	72
3.5.4. Rumların Tepkileri.....	74
3.6. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ayaklanmalara Karşı Aldığı Önlemler	75
3.7. Balkan Savaşı Öncesi Osmanlı'da Genel Durum.....	77
3.8. Balkan İttifakının Ortaya Çıkması	80
4.BÖLÜM.....	86
4. BALKAN SAVAŞLARI	86
4.1. I. Balkan Savaşı (8 Ekim 1912).....	86
4.1.1. Doğu Cephesi (Kırklareli, Lüleburgaz ve Çatalca Mücadelesi)	93
4.1.2. Edirne'nin Durumu	95
4.1.3. Batı Cephesi (Sırp, Karadağ ve Yunanlılar ile) Mücadelesi.....	97
4.2. II. Balkan Savaşı (30 Haziran 1913).....	101
4.3. Balkan Savaşları'nın İttihat Terakki Cemiyeti'ne Etkisi	105

SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	110
EKLER.....	126

GİRİŞ

Balkanlar, adını batıdan doğuya uzanan Bulgaristan'ı da bölen dağların oluşturduğu coğrafi yapıdan almıştır. 'Dağ' anlamına gelen Balkanların, üç tarafı denizlerle çevrilidir. Avrupa'nın güneydoğusunda kalan bir coğrafi konumdur.¹

Tuna-Sava ve Kupa ırmaklarına sahip olmasıyla doğuda Karadeniz ve Ege'deki adalara, batıda Adriyatik'e ve güneyde Girit ile Akdeniz'e kadar uzanan bir noktada bulunmasından dolayı tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olmuştur. Balkanlar çağlar boyu bu stratejik konumundan dolayı birçok tarih ve kültüre şahitlik etmiştir. Bu coğrafi bölgenin önemli bir diğer özelliği ise; İstanbul ve Çanakkale boğazlarına ve İstanbul gibi son derece önemli bir bölgeye yakın olmasıdır. Bu stratejik coğrafi özellik Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki yayılışını anlamak için önemli bir etkidir.²

Aynı zamanda Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasında bulunan Balkanlar diğer bölgelere uzanan bir geçit olarak Osmanlı fetihleri açısından cezbedici olmuştur.³

Balkan coğrafyasının nüfus yapısı ise etnik açıdan oldukça karmaşıktır. Bu etnik yapının en önemli unsurları, Yunanlar, Bulgarlar, Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar, Makedonlar ve Türklerdir.⁴

Osmanlı Devleti, XIV. ve XV. yüzyılda bir 'Balkan Devleti' olarak ortaya çıkmış ve giderek güçlenmişti. Balkanların güvenliği, Osmanlı'nın güvenliği ve muhafazası demekti. Aynı zamanda Balkanlar Osmanlı hazinesi için önemli bir kaynak noktasıydı. Selanik, Sofya ve Saraybosna gibi ticaret kentleri Osmanlı'ya büyük gelir sağlıyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan kapısı olan Balkanlar bilgi, teknoloji ve iletişim köprüsüydü. Avrupa'nın teknoloji ve modern yapısı buradan Osmanlı'ya girmekteydi. Balkanların Osmanlı için önemli olmasının bir diğer sebebi ise en fazla

¹ Kemal H. Karpat, 'Balkanlar', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.5, 1992, s.25-26, Besim Darkot 'Balkan', *İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir MEB Yayınları, Cilt 2, 1997, s.280-283

² Halil İnalcık 'Türkler Ve Balkanlar', *BAL-TAM Türklük Bilgisi 3*, Prizren Eylül 2015, s.23, 24

³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1- 18. ve 19. Yüzyıllar*, Küre yayınları, İstanbul, 2009, s.3

⁴ *Balkanlar El Kitabı*, ed.: Bilgehan Gökdağ- Osman Karatay, Akçağ Yayınları, C.1, Ankara, 2017, s.40

devşirmenin uygulandığı bölgeydi. Böylece çok sayıda asker ve yönetici Balkanlardan sağlanmaktaydı.⁵

Balkanlar'daki milletleri tek tek ele alacak olursak; Arnavut Müslümanlar, sadece kendi topraklarında değil devletin birçok yerin de ayrıcalıklı bir yere sahiplerdi. Savaşçı özelliği olan Arnavutlar, devlete hizmet hususunda birçok kademe ayrıcalığa sahipti. Özellikle devşirme sistemiyle yeniçeri ocağına alınanların en iyileri Arnavut Hristiyan ailelerden seçilirdi. Müslüman olan Arnavutların birçoğu devletin bir ucundan diğer ucuna yüksek memurluk görevlerine getirilirken idarede de Köprülü ailesinden çıkan Arnavut asıllı sadrazamlar gibi yüksek idari mevkiler elde edebilmekteydiler. Karadağlılarda da özerk yönetimli bir kabile örgütlenmesi geliştirilmişti. Aralarındaki meseleler kurdukları meclisler tarafından örfi yasa temel alınarak çözülmekteydi. Bu özerk yapının temelinde Osmanlı Devleti'ne bağlı oldukları için vergi veriyorlardı.⁶

Bosna-Hersek'te ise zaman içerisinde hem eski asillerin hem de köylülerin birçoğu İslamiyet'i kabul etti. Elllerinde büyük araziler bulunduran Slavlar, yüksek devlet memurları ve askeri sınıfın dışında Bosna'da bir diğer hakim gücü oluşturan unsurdur. Bosna-Hersek her ne kadar çok Slav kökenlilerin baskın olduğu bir yer olsa da Osmanlı Devleti, buradaki siyasi ve iktisadi gücün Müslüman yöneticilerin elinde olmasını sağladı.⁷

Bir diğer Balkan milleti olan Sırp'lar ise Balkanlar'da geniş bir coğrafyada yaşıyordu ve bölgede çok fazla Müslüman nüfus bulunmuyordu. Aynı zamanda diğer Balkan bölgelerinden farklı olarak Sırp'ların arazileri ile sipahilerin arazilerini çiftlik arazisine dönüştürmek için atılan bir adım yoktu. Her Sırp köylüsü kendi işlediği toprak üzerinde geleneksel haklarını muhafaza etmekteydi. Toprağı dilediği gibi kullanıp ekip biçmekteydi. Topraktan elde ettiklerini özgürce satma yetkisine bir de arazisini varislerine miras bırakma hakkına sahiplerdi. Sırp'larda da sıkı bir yerel idari sistem mevcuttu. Temel birim knezlikten oluşurken ardı sıra köyler ve geniş aile örgütlenmeleri olan zadrugalar gelmekteydiler. Knezi yöneten yetkiliyi kendileri

⁵ Caner Sancaktar, 'Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası', *Ege Stratejik Araştırma Dergisi*, C.2, Sayı 2, 2011, s.28

⁶ Jelavich, a.g.e., s.91

⁷ Jelavich, a.g.e., s.97,98

seçmekte ve Osmanlı yetkililerine karşı onları temsil etmekteydiler. Genel vergi toplamının dışında yerel hükümetle birlikte örfi hukuku uyguluyorlardı.⁸

Makedonya, Bulgaristan ve Trakya ise, coğrafi konumlarından dolayı Müslüman yetkililerin daha sıkı bir yönetim kurdukları bölgelerdi. Buralarda da bir yerel idari sistem oluşturulmuş, bu yerel idari sistemde vergileri toplayıp Osmanlı memurlarına verenler köylülerin ileri gelenlerinden seçilirdi.⁹ Diğer Balkan bölgelerinin aksine bu bölgelerde çok sayıda Müslüman ve Türk bulunurdu. Bu saydığımız Balkan bölgelerinin dışında Osmanlı Devleti'ne özel düzenlemelerle bağlı olan dört bölge vardı. Bunlar; Dubrovnik, Erdel, Eflak ve Boğadan idi. Bu bölgeler devlet tarafından kendi kurumlarına sahip özerk eyaletlere dönüştürülmüş ve özel vergi muafiyetleri ile ticari menfaatler elde etmişlerdi.¹⁰

Bunlar içerisinde en iyi durumda olan ise Yunanlardı. Tacir olan ve Osmanlı yönetimiyle çalışan Yunan halkı, kendi kendini yönetme hususunda geniş haklara sahipti. Ulaşım uzak belli başlı şehirlerde ise sıkı bir kontrole kalkışmayan Osmanlı Devleti, vergilerini ödedikleri takdirde dağlık bölgelerdeki köylülerin kendi işlerini kendilerinin görmesine izin vermişti. Verimli ziraat arazileri genellikle bir vakıfa ya da Osmanlı hanedan üyelerine tahsis edilmişti. Yunanistan'ın anakaranın dışındaki kısmı ve adalar da ise yerel bir muhtariyet sistemi geliştirilmişti. Osmanlı yönetim sisteminde doğrudan doğruya bireylerle değil de Hristiyan gruplarla ilgilenme eğilimi olduğu için yerel sistemler teşvik edilip, desteklenmişti. Yunanistan'daki cemaat hükümeti muhafazakar ve geleneksel bir sistemdeydi. Bu yüzden yerel bağımsızlığın muhafazasına çok dikkat edilmekteydi. Cemaat sistemiyle hem siyasi hem adli işler yürütülürdü.¹¹

Farklı unsurların bir arada bulunduğu Balkanlar, dini açıdan da oldukça karmaşık bir yapıya sahipti. Bu coğrafyada Müslümanlar, Katolikler, Museviler ve Ortodokslar yaşamaktaydı. Bu dini karmaşa ortamı özellikle milliyetçi fikirlerin Balkanlarda baş göstermesinde önemli bir etkendi.¹²

⁸ Jelavich, a.g.e., s.100,101

⁹ Jelavich, a.g.e., s.105

¹⁰ Jelavich, a.g.e., s.108,109

¹¹ Jelavich, a.g.e., s.80-83

¹² Yahya Kemal Taştan, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.24

Hem stratejik hem de nüfus yapısı açısından önemli olan Balkanlar, tabi suretle bu özelliklerinden dolayı Osmanlılar zamanında İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İtalya ve Almanya'nın çıkarlarının çatıştığı bir coğrafya olmuştur.¹³

Balkan tarihinde bir dönüm noktası olan Osmanlı Devletinin bu coğrafyaya gelişi XIV. yüzyılın ortalarında olmuş ve bu hakimiyet beş yüzyıl kadar sürmüştü.¹⁴

Osmanlı Devleti, Balkan topraklarını fethetmeye başladığı zaman büyük güçlerin çatışma alanına girerken, bu bölge de kalıcı hale gelebilmek için birkaç önemli strateji uygulamıştı.¹⁵

İlk stratejik hedefi, fethettiği bu topraklarda uç beyleri önderliğinde yaptığı gaza hareketleri sonucunda yıldırıldığı halkı, 'istimalet' adı verilen yöntemle kendilerine yakınlaştırmaktı. Bu politika sonucu fethedilen yerdeki yerli halkın can ve mal güvenliği ahitnameler ile güvence altına alınırken, dil ve dinlerinde serbest bırakılırdı. Bu sayede halkın gönlü alınıp, Osmanlı hükümdarlarına bağlılıkları sağlanırdı. Aynı zamanda bu politika çerçevesinde ahitnamelerle Balkanlardaki askeri sistem ve küçük krallıklar da Osmanlı hükümdarlarına vassal olarak bağlanmıştı.¹⁶

Osmanlı Devleti ilk aşamada vassal yaptığı Balkan hanedanlıklarını, haraçgüzarı haline getirerek padişaha bağlılıklarını sağlamış ve düşmanla iş birliği yapmaları engellenmişti. Uygulanan istimalet ve haraçgüzarlık politikası yerli halkı ve askeri sınıfı direnmeden yavaş yavaş Osmanlı'ya tabi hale getirmişti.¹⁷

Uygulamaya konan bir diğer strateji de yeni fethedilen yerlerin güvenliğini sağlamak amacıyla iyi hazırlanmış bir iskan ve toplu sürgün yöntemi idi.¹⁸ Balkan fetihleri sırasında köy ve kasabalarını terk eden Hristiyan yerli halkın boş bıraktıkları yerlere, Anadolu'dan getirilen bu konar-göçerler yerleştirilmiştir.¹⁹ İskana tabi tutulan bu Türkler, Anadolu'dan getirdikleri dilleri ve kültürleriyle Balkanlarda yeni köyler ve

¹³ Hikmet Öksüz, 'Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç', *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C.II, Ankara, 1999, s.484

¹⁴ Bilgehan A. Gökdağ, 'Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları', *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 32, Kış 2012, s.2

¹⁵ M. Akif Kireççi, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki Varlığını Anlamak', *Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler El Kitabı*, Türkiye Yazarlar Birliği, Saraybosna, 2012, s.23

¹⁶ Halil İnalçık, 'Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar', *Gamer*, I, 1, 2012, s.3-4

¹⁷ İnalçık, a.g.m., s.5

¹⁸ Mehmet İnbaşı, 'Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti Ve İskan Siyaseti', *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.288

¹⁹ İnbaşı, a.g.m., s.289

yerleşim alanları kurmuşlardır. Aynı zamanda bu topraklarda inşa ettikleri han, hamam, medrese, cami, tekke, zaviye, köprü gibi Türk-İslam sentezini Balkanlarda da gerçekleştirerek, Balkanları tam bir Türk Yurdu haline getirmişlerdi.²⁰ Böylece Balkanlarda Osmanlı'nın meşruiyeti kalıcı hale gelmişti.²¹

Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki yerli halk için uyguladığı politikalar da onların Balkanlardaki varlıklarının gelişmesi bağlamında son derece önemlidir. Balkanlarda hakim olan Ortaçağ Avrupası'nın sınıfsal düzeni içinde soylu sınıfın baskıcı yönetimine karşı Osmanlı idaresindeki yerli halka dini serbestlik ve vergi indirimleri gibi kolaylık sağlaması tüm unsurlar tarafından Osmanlı yönetiminin tercih edilmesini sağladı.²²

Osmanlı'nın Balkanlarda dönemin cari uygulamalarına kıyasla herkes için geçerli bir hukuk sistemi ve düzenle işleyen bir yönetim sistemini oluşturması, Balkanlardaki halk için çok cazip bir uygulamaydı.²³ Bu bağlamda Balkanlardaki gayrimüslim halktan cizye vergisi alınarak askerlik yapma zorunluluğu ortadan kaldırılmış ve halkın Kanun-i Osmaniye'ye tabi olmaları sağlanmıştı.²⁴

Balkanlardaki bir diğer yönetim uygulaması ise tarım topraklarının miri araziye dönüştürülmesi ve Tımar sisteminin uygulanması idi. Tımarlar genellikle Müslümanlara verilirken, gayrimüslimlere de tımar tahsis edildiği görüldü.²⁵ Tımar sistemiyle birlikte Anadolu'da uygulanan temel yönetim birimi olan kaza ve nahiyelerden oluşan sancak teşkilatlanması Balkanlar'da da uygulanmıştı.²⁶

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da uyguladığı en etkili siyasi politika ise 'Millet Sistemi' idi.²⁷ Öncelikle Osmanlı sisteminde 'millet' tabiri; dini bir topluluğu ifade eden bir terim olmakla beraber, aynı dili konuşan bir grubu ya da aynı ibadethane de

²⁰ İnbaşı, a.g.m., s.291

²¹ İnbaşı, a.g.m., s.290

²² M.Akif Kireççi, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki Varlığını Anlamak', **Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Saraybosna, 2012, s.24

²³ Kireççi, a.g.m., s.24

²⁴ Kireççi, a.g.m., s.24

²⁵ İnalçık, a.g.m., s.6, Jelavich, a.g.e, s.47, 'Çift Hane ve Tımar sistemi' ayrıca bknz; Halil İnalçık, 'Tımar', **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.41, s.168-173

²⁶ Caner Sancaktar, 'Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası', **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.2, Sayı 2, 2011, s.35-36, Jelavich, a.g.e., s.46-48

²⁷ Sancaktar, a.g.m., s.37

ibadet eden aynı inançtaki insanları da ifade etmektedir.²⁸ Bu terim Osmanlı Devleti'nin klasik döneminden itibaren dini zümreleri ifade etmek için kullanılmıştır.²⁹

Millet Sistemi ile birlikte Patrikhaneye birçok dini ve siyasi haklar tanınmış, iç işlerinde ve dini konularda geniş ayrıcalıklar verilmiştir. Kurulan Fener Rum Patrikhanesi ile birlikte Ortodoks Bulgar ve Sırlar, Patrikhaneye ve Patriğe bağlı yaşamaya başlamışlardı.³⁰ Millet sistemine göre her cemaat sadece dini bir topluluk değil devletin işleyişini sağlayan idari bir nitelikte taşımaktaydı. Cemaatler genel yönetim, güvenlik, maliye ve askerlik gibi konularda devlete bağlıyken, eğitim, haberleşme, adalet, dini işler ve vakıf işleri gibi birçok konuda ise serbestçe hareket edebilmekteydi.³¹

Osmanlı Devleti millet sistemiyle birlikte gayrimüslim unsurlara dini ve hukuki konularda birçok ayrıcalık tanırken, bu sistemle Balkanlar'daki farklılıkları korumayı esas almıştı. Balkanlarda, diğer devletlerin uyguladığı modern ulus devlet anlayışındaki sömürgeci yaklaşımla farklılıkları ortadan kaldıran politikayı esas almadığı için Osmanlı millet sistemini XIX. yüzyıla kadar sürdürebilmiştir.³²

Osmanlı'nın oluşturduğu hoşgörü yönetiminin bozulması ve Balkan gayrimüslim unsurlarının ayaklanmaya başlamasının ilk merhaleleri 1699 Karlofça Antlaşmasından³³ sonra gerçekleşmiştir.³⁴

Osmanlı Devleti bu antlaşma ile ilk defa Avrupa'da Westphalia Antlaşmasıyla geçerli olan ulus devlet modeline yönelik devletler hukukuna uygun bir antlaşma imzalarken, Avusturya Balkanlarda Slav birliğini oluşturabilmek için Katoliklere yönelik antlaşmaya koydurttuğu madde ile kendisine bağımsız bir alan oluşturmaya çalışmıştır. Böylece Karlofça Antlaşması ile Osmanlı'nın Balkanlardaki hakimiyeti

²⁸ Uğur Kurtaran, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi', *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, 2011, s.58

²⁹ İlber Ortaylı, 'Millet Sistemi', *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, s.66

³⁰ Cevdet Küçük, Osmanlı Devletinde Millet Sistemi, 'Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler ve Millet Sisteminin Ortaya Çıkışı', *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C.4, Ankara, 1999, s.210, Kurtaran, a.g.m., s.61-62, Sancaktar, a.g.m., s.39

³¹ Kurtaran, a.g.m., s.61, Nuri Adıyeke, 'Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistem', *Yeni Türkiye*, Sayı 60, 2014, s.3

³² Kurtaran, a.g.m., s.61

³³ Abdülkadir Özcan, 'Karlofça Antlaşması', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul, 2001 s.504-506

³⁴ Yılmaz Öztuna, *93 ve Balkan Savaşları: Avrupa Türkiye'sini Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Babıalı Kültür yayınları, İstanbul 2006, s.21

daralırken, Bosna'nın sınırları korunmaya çalışılmıştı. Ayrıca Katolik Arnavutların Osmanlı'ya karşı isyan çıkarmaya başlamaları da Balkanlarda Osmanlı yönetimine karşı baş gösteren hoşnutsuzlukların göstergesi olmuştur.³⁵

Bu hoşnutsuzlukların artık bağımsızlık yolunda isyana dönüşmesi ve ivme kazanması asıl 1789 yılında Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesiyle oldu. Fransız İhtilali Avrupa'nın siyasi düzenini bozduğu gibi Osmanlı Devleti'ni dağılmaya götüren özgürlükçü, milliyetçi düşüncelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu tarihe kadar gerçekleşen Osmanlı'daki isyanlar, artık bu tarihten sonra farklı bir boyut ve meşruiyet kazanmış oldu. Balkan unsurlarının milliyetçi düşüncelerine Avrupa güçlerinin emelleri ve kışkırtmaları da eklenince Osmanlı'da ayrılıkçı-milliyetçi unsurların bağımsızlık yolundaki hareketleri baş gösterdi.

³⁵ Selim Hilmi Özkan, 'Karlofça Antlaşması Sonrası Osmanlı – Avusturya İlişkilerinde Macarların Durumu', *Avrasya Etüdler*, 41/2012-1, s.189, Zafer Gölen, 'Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek', *Balkanlar El Kitabı*, C.1, s.366, Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İ.B.Ü. Yayınları, İstanbul, 2018, s.28, Ayrıca bknz; Nilüfer Uğraş, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.4

1. BÖLÜM

1. BALKANLAR'DA OSMANLI YÖNETİMİ

1.1. Milliyetçilik Çağında Balkanlar

Yüzyıllardır Osmanlı egemenliğinde olan Balkanlar, devletin birçok yönden bunalımlı ve çöküşte olduğu yıllarda Osmanlı Devleti'nin en sıkıntı yaşadığı coğrafya olmuştur.³⁶ Westphalia ve Fransız Devrimi ile Batı Avrupa'da ortaya çıkan ulus-devlet yapısı³⁷ çok uluslu bir yapıya sahip olan ve millet sistemi ile yönetilen Osmanlı topraklarını derinden etkilemiştir. Özellikle Fransız İhtilali ile birlikte değişen Avrupa'nın siyasi yapısı ve bu ihtilal sonucunda çıkan milliyetçilik ideolojisi ve bireysel özgürlük yani liberalizm düşüncelerinin en yoğun yaşandığı coğrafya Balkanlar olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Balkan egemenliğinde sarsıntıların yaşanmasına sebep olmuştur.³⁸

Milliyetçilik-ulusçuluk ideolojisi, Avrupa düzenini tamamen değiştirdiği gibi, Alman ve İtalyanlara da ulusal birliklerini kazandırmıştır. Bu ideoloji ile hareket etmeye başlayan Balkan ve Ortadoğu topraklarında yaşayan unsurların, ulusal-milliyetçi bir bilinçle bağımsızlıklarını sağlama yolundaki faaliyetleri Osmanlı'nın sıkıntılı bir yüzyıla girmesine sebep olmuştur.³⁹ Milliyetçilik duygusu ve milli devlet kurma hevesi başta Sırpolar olmak üzere Yunanlılar, Bulgarlar, Karadağlılar derken Balkanlarda, gayrimüslim unsurların ayaklanmalarına sahne olmuştur.⁴⁰

Öte yandan bu dönemdeki kargaşa ortamını gidermeye çalışan Osmanlı Devleti, milliyetçi ve liberal ideolojileri bastırmak için reform ve ıslahatlar dönemine girmeye başlamıştır. Ayrıca bu dönem artık iktidar merkezi saray olmaktan çıkıp yerini bürokrasiye bırakmıştır.⁴¹ Balkanları kaybetmemek ve Rusya'nın müdahale etme

³⁶ Bilgehan A. Gökdağ, 'Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutlar', *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Kış 2012, s.3

³⁷ Kemal Çiftçi, 'Westphalia-Sistemi'ne Karşı 'Millet-Sistemi' Söylemi ve Soğuk Savaş Sonrasında 'Uluslararası Siyaset', *KSBD*, C. 10, Sayı 19, Sonbahar, 2018, Y.10, s.687

³⁸ Bilgin Çelik, Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi, *İBÜ Yayınları*, İstanbul, 2019, s.2

³⁹ Şennur Şenel, '19. ve 20. Yüzyıllarda Denge Oyununda Balkanlar', *Balkanlar El Kitabı*, ed.: Bilgehan A. Gökdağ- Osman Karatay, Akçağ Yayınları, C.1, Ankara, 2017, s.389

⁴⁰ Abdullah Kutalmış Yalçın, 'Osmanlı Devleti İle Olan İlişkileri Bağlamında Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi', *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, Sayı 18, Kasım-Aralık, 2012, s.62

⁴¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.16

olanaklarını azaltmak için Osmanlı yönetimi bölgede reformlar yapmaya karar verdi.⁴² 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanıyla Osmanlı Devleti, gayrimüslimlerin temel hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik yeni düzenlemeler yaptı.⁴³ Tanzimat Fermanı, vaatlerinin Müslüman ve gayrimüslim ayrımı olmadan bütün tebaayı kapsarken, Islahat Fermanıyla dinler arası eşitliğe varacak kadar kapsamlı yenilikler getirildi. Ayrıca Islahat Fermanı'yla padişah ve tebaa arasındaki vatanseverlik duygusunun artırılması amaçlanmıştı. Yalnız aynı anda hem bireysel hem de cemaate tanınacak özel hakların vatanseverliği arttırmadığı görüldü. Bir yandan Osmanlı tebaası arasındaki dayanışmayı hedeflerken bir yandan da her cemaatin gelişmesine yönelik verilen ayrıcalıklar, ayrılıkçı eğilimde olan milletlerin kuvvetlenmelerine neden oldu.⁴⁴ Din ayrımını kaldırarak eşit bir Osmanlı tebaası yaratmaya yönelik yapılan bu girişimler gayrimüslimler için yeterli değildi. Çünkü onların amaçları eşitlik, yeni haklar değil, aksine uyanmış olan milliyetçilik, ulusçuluk duygusuyla devletlerini kurmaktı.⁴⁵

'Balkan bunalımı' diye tabir edilen milliyetçi isyanların yaşandığı ve iktidara karşı muhalefetin arttığı zorlu dönem en çok Osmanlı padişahı II. Abdülhamit zamanının da kendini göstermiştir. Çünkü bu dönem devletin zayıf ve iyi işleyemeyen kurumlarının içinde güçlenen yerel liderlere, devlet yönetiminde güçlenen devlet adamlarına, Avrupa'da okuyup yönetimin işleyişini baskıcı ve geri kalmış gören aydın kesimin oluşturduğu fikir çatışmalarına sahne olmuştur. En önemlisi de artık Osmanlı'yı baskıcı ve yabancı görmeye başlayan gayrimüslim unsurların Avrupa devletlerinin desteğiyle giriştiği ayrılıkçı milliyetçi faaliyetler ile devleti giderek zayıflatmaya başlaması olmuştur.

1.1.1. Sırp İsyanları

Osmanlı Devleti, uyguladığı akılcı ve hoşgörü politikalarıyla XIX. Yüzyıla kadar Sırbistan'ı eyalet yönetimi içerisinde din, mezhep özgürlüğü ve iç sorunlarını kendilerinin halletmesi hakkını verme gibi özgür bir yönetimle idare etmiştir. Osmanlı'nın yürüttüğü bu politika sayesinde XVIII. Yüzyıla kadar ciddi bir ayaklanma

⁴² Kutlu, a.g.e., s.54

⁴³ Mustafa Burma, 'Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları', *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, s.68

⁴⁴ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.99-101

⁴⁵ Burma, a.g.m., s.68

görülmemiştir. XVIII. Yüzyıl boyunca Sırbistan toprakları hem savaşlar hem de Osmanlı ekonomik sisteminin bozulmasından kaynaklanan bazı sorunlara maruz kalmıştır. Özellikle devlet hazinesinin boşalmasından dolayı askerlere maaşlarının verilmemesi başıbozuk askerlerin Sırbistan’da olumsuz hareketler sergilemeleri buradaki halkı zor durumda bıraktı.⁴⁶

Ayrıca Milliyetçilik fikirleri Balkanlardaki gayrimüslim milletlerin birçoğunu etkilerken, ilk etkilenenler ise Slav ırkından olan Sırp olmuştur. Sırp içerisinde milliyetçilik düşüncesinin hızla yayılmasında Ortodoks kilisesinin ve Rusya’nın destek ve kışkırtmaları etkili oldu. Sırp ilk olarak 1787-1791 yıllarında Avusturya ve Osmanlı arasında olan savaşta Balkanlardaki Osmanlı birliklerine zarar vererek, Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmalarının belirtilerini vermişti. Osmanlı yönetiminin Sırlara karşı tedbirleri ise ilk Sırp isyanlarını tetikledi.⁴⁷

Böylece Balkanlardaki ilk milliyetçi isyan Sırp tarafından gerçekleştirildi. Sırbistan’da başıboş gezip, hakimiyeti elinde bulunduran yeniçeri dayıları halka baskı ve zulüm yapmaktaydı. Halkın Babıali’ye olan şikayetleri karşısında Babıali’nin desteğiyle halk yeniçerilere karşı silahlı mücadeleye girişti. İlk başlarda kendilerine eziyet eden ayanlar ve yeniçerilere karşı yapılan bu mücadele 1804 yılından sonra giderek milli bir ayaklanmaya dönüştü. İsyanın lideri Kara Yorgi adındaki kişi daha sonra artan bu Sırp isyanlarını bastırmak adına gelen Osmanlı kuvvetlerine karşı başarılar elde etti ve Ruslarla temasa geçti. Bu isyandan kısa bir süre sonra 1806 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşlarında Ruslar, Sırp isyanlarına askeri destek sağladı.⁴⁸

Sırp isyancılar Rusların desteği ile Bosna’yı ele geçirince Bosna’daki halk, karşı taarruzda bulundu. Sırp isyan faaliyetleri sonucunda Karadağ ve Sırbistan’daki Müslüman halk Bosna’ya göç etmek zorunda kaldı. İsyanı Sırp isyanı ayaklanmaları zaman zaman durdurulsa da aralıklarla devam etti. Sonunda Ruslarla 1806 yılında başlayan savaşın son bulması ve yapılan 1812 Bükreş Antlaşmasıyla Sırlara özel

⁴⁶ Yalçın, a.g.m., s.67

⁴⁷ Erkan Afşar, ‘Fransız İhtilali’nin Milliyetçilik Bağlamında Osmanlı Devleti’ne Yansımalar’, **Tehcirin 100. Yılında Osmanlı’nın Son Dönemindeki İsyanlar Sempozyumu**, Dicle Üniversitesi, 2014, s.48

⁴⁸ Erhan Afyoncu, ‘Osmanlı İdaresinde Sırbistan’, **Balkanlar El kitabı**, C.1, s.350

statü-imtiyazlık verildi. Bununla yetinmeyip, bağımsız olmak isteyen Sırların hareketlerine Osmanlı Devleti'nin müdahalesi gecikmedi.⁴⁹

Rusların askeri desteğinden dolayı Sırp isyanları bir türlü kontrol edilemese de Avusturya'nın Rus desteğinde bir Sırp Devletinin kurulmasını çıkarlarına ters görüp karşı çıkması ve Napolyon'un 1812'de Ruslar üzerine sefere çıkması, Rusların Sırlara verdiği askeri desteğini geri çekmesine neden oldu. Bu sayede Osmanlı Devleti Sırların ayaklanmasını kontrol altına alabildi. İsyanın ele başı Kara Yorgi ise kaçarak Avusturya'ya sığındı.⁵⁰ Daha sonra Osmanlı Sırp Valisi tarafından yakalanan Kara Yorgi idam edildi.⁵¹ 1813 yılında Belgrat'ta Osmanlı hakimiyeti tekrardan sağlansa da Sırp isyanları tamamen bitirilemedi.⁵²

Sırların ikinci ayaklanması ise 1815 yılında Miloş Obrenoviç önderliğinde gerçekleşti. Bu isyan uluslararası platformda destek göremedi. İsyanın lideri Obrenoviç, diplomatik bir yöntem takip ederek, Osmanlı padişahına değil, Belgrad Paşasına karşı ayaklandığını bildirdi. Napolyon tehlikesi ortadan kalktığı için Ruslar bu isyana destek verdiler. Osmanlı Devleti, Rusların müdahalesinden çekindiği için Belgrad Paşasını yapılan değişiklik ile yönetimden alarak uzlaşma sağladı. Bu uzlaşmanın sonunda Osmanlı yönetimi Obrenoviç baş knez seçti. Böylece Obrenoviç yerel otoritesini artırdı. Osmanlı Devleti bunun neticesinde Sırlara özerk bir prenslik statüsünü vermeyi kabul etti. 1815 yılında Osmanlı Devleti, Belgrat yönetimini Sırlara bıraktı. Osmanlı Devleti bir takım ıslahatlar yaparak Sırları memnun etmeye çalışsa da başarılı olamadı. Sırlar sürekli bağımsızlık taleplerine devam etti. 1828-1829 Osmanlı- Rus Savaşları sonunda imzalanan Edirne Antlaşmasıyla Sırlar, Rusya'nın desteğiyle iç işlerinde serbest bir Sırbistan Prenslüğünü elde etti.⁵³

⁴⁹ Tayfun Nasuhbeyoğlu, *Balkan Tarihine Genel Bir Bakış*, Pusula Yayınları, İstanbul, 2008, s.15

⁵⁰ Afyoncu, a.g.e., s.350

⁵¹ Nasuhbeyoğlu, a.g.e., s.15

⁵² Kader Özlem, '19. Yüzyılda Balkanlar'da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri', *Diplomasi Tarihi I*, ed.: Barış Özdal- R. Kutay Karaca, Bursa, 2017, s.556

⁵³ Afşar, a.g.m., s.49, Yalçın, a.g.m., s.69, Özlem, a.g.m., s.556

1.1.2. Yunan İsyamları

Balkanlarda önemli olan bir diğerk ayaklanma Yunanlılar tarafından gerçekleştirildi. 1800'li yılların başında Yunanlılar arasında henüz Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etme gibi bir düşünce birliğı yoktu.⁵⁴

Yalnız bu dönemlerde güçlenmekte olan Fenerli Rumlar arasında elde ettikleri ayrıcalıklardan kaynaklı Ortodoks halk arasında birlik oluşturma fikirleri hakimdi. Önemli mevkilere gelen Fenerli Rumlara özellikle Eflak ve Boğdan'ın yönetimi verildi. Ortodoks kilisesinin Rum halkı üzerinde giderek etkisini arttırması ve daha sonra Rum Patrikliğine bağlanması, Ortodoks Rumları daha da güçlendirdi.⁵⁵

Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da yayılan 'insan hakları' ve 'hürriyet' kavramlarının yanında milliyetçilik fikirleri⁵⁶ Balkanlarda diğerk milletlere göre Yunanlılar arasında daha hızlı yayılmıştı. Bunun sebebi ise Yunanlıların deniz ticareti sebebiyle Avrupalılarla daha kolay iletişim kurmasıydı.⁵⁷ Aynı zamanda Avrupa'daki değişimi takip eden Yunan aydınlarının bir kısmı Balkanlarda Yunan dilinin ve kültürünün yayılmasını ve Yunan ulusunun demografik genişlemesini sağlamaktaydı. Kültürel emperyalizm ile Balkanlarda Yunan ulus projesini hedefleyen bu grup milliyetçilik düşüncesinin aktif yayıcıları olmuştur.⁵⁸

Rumların Osmanlı Devleti'nden kopma adına ilk adımı gizli bir örgütlenme olan, bağımsızlık olaylarında aktif rol oynayan 'Filiki Eterya Cemiyeti'nin kurulmasıyla olmuştur.⁵⁹ İhtilal gerçekleştirip Osmanlı'dan kopmak ve bağımsız Yunanistan'ı kurmak isteyen bu cemiyetin asıl amacı Bizans İmparatorluğunu kurmaktı.⁶⁰ Bu cemiyete Fener Rum Patrikhanesi'nin maddi ve manevi desteğı olmuştur.⁶¹

1815 yılının Kasım ayında Yunan Denizi'nde İngiltere'nin himayesinde Yedi Ada Cumhuriyeti kuruldu. Bu olay Mora Yunanlarına bağımsız bir devlet olma yolunda örnek teşkil etti. Mora'da Osmanlı'nın Yanya valisi Tepedelendi Ali Paşa'nın

⁵⁴ Özlem, a.g.m., s.557

⁵⁵ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi -1789-1960**, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s.167

⁵⁶ Kutlu, a.g.e., s.42

⁵⁷ Afşar, a.g.m., s.50

⁵⁸ Esra Özsüer, '19. Yüzyılda Balkanlardaki Etnik Kimlik Uyanışlarının 'Yunan Milliyetçiliğı' Üzerinden Değerlendirilmesi', XI. Balkan Tarihi Kongresi 'Balkanlar: Savaş ve Barış', **Samsun Mübadale ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneğı Kültür Yayınları Serisi:1**, Aralık 2017, s.238

⁵⁹ Özlem, a.g.m., s.557

⁶⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.169

⁶¹ Afşar, a.g.m., s.50, Nasuhbeyoğlu, a.g.e., s.13

Osmanlı'ya karşı Yunan milliyetçiliğini yaymaya başlaması ve ardından gelen isyanı, Rumları teşvik etmişti. Böylece Yunanlarda isyan başlatınca, 1821 Mora İsyanları diye baş gösteren bu isyanlar, Yunan Devleti kurulması yolunda atılan ilk adım oldu.⁶²

Osmanlı'nın iç meselesi görüntüsünde ki bu isyan, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın desteğiyle bastırılmaya çalışılsa da tam olarak sonlanmamıştı. 1826-1827 yıllarında Rus Çarı Aleksandr İpsilanti önderliğinde Eflak ve Bağodan'da başlayan isyanlar Yunanlılara örnek olmuştu. Bu tarih sonrasında zuhur eden Yunan isyanları, ulusal kimlik kazanmaları açısından önemli bir adım oldu.⁶³

Yunan isyanları artık ulusal bir sorun halinde Avrupa devletlerinin müdahiline girmişti. Bu sebeple 1826 Petersburg ve 1827 Londra Protokolleri ile Yunan isyanlarına destek veren İngiltere, Avusturya ve Fransa tarafından bağımsız bir Yunanistan kurulmasına karar verildi. Osmanlı Devleti bu kararları 24 Nisan 1830 yılında tanımak zorunda kaldı. Böylece Osmanlı topraklarında ilk bağımsız Hristiyan devlet, Yunanların bağımsızlıklarını kazanması ile kurulmuş oldu. Fransız İhtilali sonrası milliyetçilik düşüncesiyle oluşan bu ilk bağımsızlık hareketi diğer Balkan devletleri içinde bir teşvik oldu. Bu amaçla milliyetçilik isyanını başlatan Sırpların ayaklanmaları bağımsızlık yolunda şiddetli hareketlere dönüştü. Bulgarlar ve Arnavutlar da milliyetçilik düşüncesiyle Avrupa devletlerinin desteğini alarak bağımsızlık elde etmek için harekete geçtiler.⁶⁴

1.1.3. Bulgar İsyanları

Başlarda küçük çaplı başlayan isyanlar; milliyetçilik fikirleri, Batı'da meydana gelen bazı olaylar ve büyük güçlerinde desteğiyle iyice büyümüş, Osmanlı Devleti tarafından önü alınamayacak bir hale gelmiştir. Belirttiğimiz üzere gerçekleşen Yunan ayaklanması ve bağımsızlıkla neticelenen senaryonun bir benzeri Bulgar ayaklanmalarında da görülecektir. Fener Rum patrikhanesine bağlı olan Bulgarlar Rusların kışkırtmaları neticesinden 1841 yılından itibaren sık sık ayaklanmışlardır.⁶⁵

⁶² Findley, a.g.e, s.29-35, Afyoncu, a.g.m., s.329

⁶³ Özlem, a.g.m., s.559, Afşar, a.g.m., s.50, Ayrıca bkzn.: Prof. Dr. Çoşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, AÜHF Yayınları, Ankara,1975, s.69

⁶⁴ Afşar, a.g.m., s.50, Afyoncu, a.g.m., s.332, Özlem, a.g.m., s.559

⁶⁵ Burma, a.g.m., s.68

1768-1774 yıllarındaki Osmanlı-Rus savaşlarında Bulgar eşkıyaları Rus cephelerinde yer almış, 1787-1792 seferinde ise Ruslara hizmet etmiş olan Bulgarlar, Yaş Antlaşmasından sonra Rusya'ya kaçarak Balkanlardaki soydaşlarını kışkırtmışlardı. 1821 yılındaki Eflak ve Mora isyanlarından etkilenen Bulgaristan, 1835 yılında artık Rusya'nın tahrik ve faaliyet sahası haline gelmişti.⁶⁶

Bulgarların, Osmanlı Devleti'ne karşı ilk ciddi isyan girişimi 1841 yılında Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin uygulamaya konmasıyla başlamıştır.⁶⁷ Vergilerin ağırlığı ve muhassıl adı ile tayin edilen geniş yetkiye sahip maliye memurlarının Hristiyan Bulgarlara kötü muamelesi gerekçesiyle 1841'de Niş ve 1850'de Vidin'de olmak üzere ayaklanmalar meydana geldi.⁶⁸ Kırım Savaşı dolayısıyla Rusların bağımsız bir Bulgaristan kurma hedefleri bir müddet ertelenmiştir.⁶⁹

1856'da yayınlanan Islahat Fermanıyla önemli ölçüde haklara sahip olan Bulgarlar cemaat haklarına yönelik kendilerine Bulgar papazı ve piskoposu istemişlerdir. Bu isteklerinin kabul edilmesi sayesinde yıllardan beridir bağlı oldukları Fener Rum Patrikhanesinden ayrılarak kendi patrikhanelerini kurmayı hedeflemişlerdir. Böylece 1872 yılında Ortodoksluk içinde bağımsız bir Bulgar kilisesi kurulmuştur.⁷⁰ 1867-1875 yıllarında çete komiteleri kuran Bulgarlar, 1875 yılında Hersek'te patlayan isyan ile iyice güçlenmişler ve Rusya'dan ihtilal emri almışlardı. 1876'da patlak veren büyük Bulgar isyanı neticesinde 'Yaşasın Bulgaristan' sesleri yükselmeye başlamıştı. Bulgar Komitelerinin öncülüğündeki bu isyanlar aynı dönemde Hersek, Sırbistan ve Karadağ olaylarının yaşanması ve Rusya'nın desteğiyle İstanbul Konferansı sonucu uluslararası bir boyut kazanmıştır.⁷¹ 1876 yılında İstanbul'da yapılan Tersane Konferansı toplantısında⁷² iki özerk Bulgaristan kurulmasını isteyen büyük devletlerin elçilerinin taleplerini Osmanlı Devleti geri çevirince 1877 yılında Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.⁷³

⁶⁶ M. Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s.106-107

⁶⁷ M. Alaaddin Yalçinkaya, 'Osmanlı Döneminde Bulgaristan', *Balkanlar El Kitabı 1*, s.323

⁶⁸ İnalçık, a.g.e., s.163-172

⁶⁹ Yalçinkaya, a.g.m., s.323

⁷⁰ Süleyman Kani İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi-Balkanların Kördüğümü*, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s.82-83

⁷¹ Burma, a.g.m. s.75-80

⁷² Mithat Aydın, 'İstanbul Konferansı', *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-1, 2016, s.673-674

⁷³ Burma, a.g.m. s.75-80

1.1.4. Bosna -Hersek İsyanı

Hristiyanlara daha fazla hak verilmesi özellikle Bosna'daki Müslümanların sonuydu. Ayrıca Bosna, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en sağlam kalesiydi. Osmanlı burayı kaybetmek istemiyordu. Bosna'da Tanzimat fermanına karşı başlayan muhalefet neticesinde, Tanzimat'ın Bosna'da uygulanmasına geçici bir ara verilmişti. 1856-1861 yıllarında Rusya'nın uzun süredir devam eden tahrikleri, Sırbistan'ın özerklik haklarını genişletmek için Karadağlıları ve Hersek Hristiyanlarını kışkırtması ve Avusturya'nın da asilleri himayesi Bosna'da kargaşa ortamına neden olmuştu. 1861 yılında zorlukla bastırılan bu isyanlar 1875 yılında tekrardan meydana gelmişti. Osmanlı Devleti bu kez, Hristiyanlardan alınan askerlik vergilerinin indirilip değiştirilmesine, memuriyette görevini kötüye kullananlar hakkında halkın şikayetlerde bulunabileceği ve mahkemelere yönelik bazı düzenlemelerin yapılacağı vaatlerini içeren bir Adalet Fermanı yayınladı. Fakat çıkan isyan hareketini art arda yayınlanan hiçbir ferman durduramadı. Bosna- Hersek olaylarını tetikleyen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları, neredeyse tüm Balkan ve Kafkas topraklarının kaybedilmesiyle sonuçlandı. İleride de göreceğimiz Berlin Antlaşmasıyla bütün bu olaylar neticelendirilerek kanunlaştırıldı.⁷⁴

1.2. Berlin Antlaşması ve Sonrası Yaşanan Gelişmeler

1870'lerden itibaren Rusların artık açık açık Panslavizm politikası izlemesi ve Balkanlardaki Slavları Osmanlı devletine karşı kışkırtması⁷⁵, 1875 Bosna-Hersek ve 1876 Bulgar ayaklanmaları⁷⁶ bu sırada gerçekleşen Osmanlı-Sırp ve Karadağ savaşları⁷⁷ neticesinde devam eden Balkan krizini görüşmek⁷⁸ve sonuçlandırmak için genel bir reform talebi düşüncesinden söz eden Avrupa Devletleri'nin isteğiyle İstanbul'da bir toplantı düzenlendi.⁷⁹ 1877 yılı sonlarında İstanbul'da yapılan Tersane

⁷⁴ Gölen, a.g.m., s.370-376

⁷⁵ Oral Sander, 'Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü- Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme', *AÜSBF Yayınları*-563, Ankara, 1987, s.157

⁷⁶ Kemal Beydilli, *Osmanlı Devleti Tarihi-1*, ed.:Ekmelettin İhsanoğlu, İstanbul,1999, s.101

⁷⁷ Nedim İpek, '1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı', *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, s.16, Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, TTK yayınları, Ankara, 2011, s.17-25

⁷⁸ Aydın, a.g.m., s.673-674

⁷⁹ Beydilli, a.g.e., s.101

Konferansı'nda⁸⁰ büyük devletlerin asıl amacı Balkan Hristiyanlarını ıslahat adı altında Osmanlı Devleti bünyesinden koparmaktı.⁸¹

Tophane Konferansı ve Londra Protokolü gereklerini Osmanlı Devleti'nin kabul etmemesi sonucunda Rusya, Osmanlı himayesindeki Ortodoks unsurları kurtarmak ve onların savunucusu bahanesiyle 24 Nisan 1877 yılında Osmanlı Devletine savaş ilan etti.⁸²

93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 yıllarında yapılan savaşta Romanya'nın da destek verdiği Rusya'ya mağlup olan Osmanlı Devleti, 3 Mart 1878 yılınca Rusya ile Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı.⁸³

Bu Antlaşmaya göre Bulgaristan, Osmanlı'dan koparılarak iki yıl süresince Rusya'nın himayesine verilecekti.⁸⁴ Rusya, Balkanlarda elde ettiği bu avantaj sayesinde Ege Denizi'ne kadar ulaşmıştı. Ayrıca Antlaşma'nın önemli bir diğer maddesi gereğince Osmanlı Devleti'nde kalacak Hristiyanlar için Rusya'ya ıslahat yapabileceğine dair taahhüt verilmesi, Rusya'nın Osmanlı iç işlerine karışma hakkının arttığını gösterdi. Ayastefanos Antlaşması, aynı zamanda Balkanlar meselesinde Rusya'nın planını dayatmasıydı. Bu yüzden Rusya'nın bu antlaşma ile birçok avantaj elde etmesi, özellikle İngiltere ve Avusturya tarafından kabul edilemezdi. Rusya'nın Boğazlar üzerinden Akdeniz ve Hindistan'a geçebileceği endişesine kapılan İngiltere, Osmanlı Devleti ile 4 Haziran 1878'de İstanbul'da Kıbrıs Sözleşmesi'ni imzaladı. Ayrıca İngiltere, bu sebeplerden dolayı Rusya'yı Ayastefanos Antlaşması'ndan vazgeçirip büyük devletlerle 1878 yılında Berlin Antlaşmasını imzalamasını sağladı.⁸⁵

Bu Antlaşmasının iptal olmasının bir diğer sebebi de Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın antlaşmayı kabul etmemiş olmasıdır. Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan, Balkanlar'da kurulacak büyük Bulgaristan'ı istemiyorlardı. Almanya'nın da Rusya'ya

⁸⁰ Bekir Sıtkı Baykal, 'Konferanslar: 100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler', *Belleten*, C.L11, Sayı 202, Ankara,1988, s.198

⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., s.516-517

⁸² Mustafa Öztürk, 'Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Arası Sürecin Çarlık Rusya Açısından Değerlendirilmesi', *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.6, Sayı 15, Kasım, 2018, s.677

⁸³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK yayınları, C.1, Kısım 1, Ankara, 1983, s.1

⁸⁴ Bayur, a.g.e., C.1. Kısım 1, s.1

⁸⁵ Nuray Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavutluk Ulusçuluğu'nun Gelişimi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul,1997, s.187, Bayur, a.g.e., C.1, Kısım 1, s.2

tepki göstermesi ve Avrupa devletleri tarafından kurulacak bir ittifak savaşına Rusya'nın giremeyeceğini bilmesi bu anlaşmayı kabul etmesine neden oldu.⁸⁶

Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'ın sınırları daraltılarak⁸⁷ Bulgaristan'dan koparılan topraklar Doğu Rumeli Vilayeti ve Makedonya adı altında iki parçaya bölündü. Doğu Rumeli Vilayetinin başına Hristiyan bir vali konularak özerk bir yapıya çevrildi. Makedonya ise Girit için yapılacak reformların aynısının olması şartı ile Osmanlı Devleti'nin doğrudan yönetimine verildi.⁸⁸ Ayastefanos Antlaşması'ndaki Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsız olması hükmü aynen geçerli sayıldı. Girit adasına ise özerklik verildi.⁸⁹ Bosna-Hersek'te Osmanlı idaresinde olmasına rağmen, Avusturya-Macaristan ordusu tarafından işgal edilip, iki devlet arasında daha sonra gerçekleşecek görüşmelere kadar Avusturya-Macaristan memurları tarafından yönetilecekti.⁹⁰

Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti, Avrupa tarihi ve Balkan milletleri için önemli sonuçlar doğuran bir antlaşmadır. İngiltere ve Avusturya, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikasından vazgeçmişti. Bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinde önemli bir aşamayı oluşturmuştur. Antlaşma ile oluşturulan yeni düzen 'ulusal devletler' yapısı tamamıyla büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda oluştu. Kongrede etkin olan Bismark'ın milliyetler prensibine uygun hazırlandığından, Balkan devletlerinde milliyetçilik hislerini daha da arttırdı.⁹¹ Berlin Antlaşması ile bir taraftan Balkanlarda bazı devletler kurulup güçlenirken, diğer taraftan da Balkanlardaki bir kısım topraklar yaklaşık 30-35 yıl daha Osmanlı Devleti'nin elinde kalmıştır.⁹² Bu antlaşma ile istediklerini tam olarak elde edemeyen Balkan ulusları, devam ettirdikleri huzursuzlukların asıl kaynağını Berlin Antlaşması'na bağlayacaklardı. Bir anlamda barış ortamına son veren bu antlaşma, Balkanlar'da meydana gelecek yeni toprak elde etme çatışmalarının ana temeli olacaktır. Özellikle kongre de Arnavut diye bir ulusun olmadığı söylemleri bu bölgenin

⁸⁶ Yusuf Hamzaoglu, *Balkan Türklüğü- Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C.1, Ankara, 2000, s.133

⁸⁷ Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı Cilt 1: Tarih*, KaraM ve Vadi yayınları, Çorum/Ankara, 2006, s.405

⁸⁸ Bozbora, a.g.e., s.187

⁸⁹ Karatay- Gökdağ, a.g.e. s.405

⁹⁰ Hamzaoglu, a.g.e., s.135

⁹¹ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev.: Recep Boztemur, İmge kitapevi, Ankara, 2004, s.10-11-12

⁹² Seyfi Yıldırım, 'Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri' *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Güz 2012, Yıl 8, s.77

ileri de bizzat diğer Balkan milletleri tarafından işgal etmek için yarış alanı olacaktı. Ayrıca Arnavutluk'un bir kısım topraklarının diğer Balkan devletlerine verilmesi isteği Arnavutluk Savunma Hareketi'nin oluşmasına sebep oldu. Berlin Antlaşmasından sonra Balkan ulusları, kendilerine verilen topraklardan daha fazla hakka sahip olduklarını, bu hakları yüzyıllardır Türklerin baskı ve zulmü içerisinde kaybettikleri söylemleriyle ortaya çıktılar.⁹³

1878 Berlin Antlaşması, Osmanlı Devletinin gücünün azalmaya başladığını gösterdiği gibi kaçınılmaz son olarak 'Osmanlılık' fikrinin de artık bir işe yaramadığını ortaya çıkardı. Balkanlarda milliyetçi duygular güç kazanmış ve gayrimüslim unsurlar arasında ayrılıkçı-milliyetçi faaliyetleri arttı.⁹⁴

Kısacası bu antlaşma Osmanlı'nın var olan çok dinli ve farklı etnik yapıya sahip olan çok uluslu toplum yapısını yıkmıştı. Balkanların yeni bağımsız devletleri, Rusların Panslavizm politikasına ters düşen bir eğilim gösteren bu ideolojiyi benimsediler.⁹⁵

Bu tarihten itibaren benmerkezci etnik ulusçuluk idealleri sergilemeye başlayan Balkan ulusları, bir dizi küçük bağımsız devletin kurulması, Rusların Panslavizm ve Pan-Ortodoks politikalarını da boşa çıkardı. Böylece 1878'den itibaren Balkanlardaki Rus etkisi azalmaya başladı.⁹⁶

Bu tarihten itibaren gerçekleşen olaylar kısaca şu şekildedir; Berlin Antlaşmasıyla Arnavutlar, ya Osmanlı Devleti sınırları içinde kalacak ya da yabancı devletlerarasında paylaşılacak bir konuma düştü. Bunun üzerine Arnavutlar, Osmanlı sınırları içerisinde birliğini ve bütünlüğünü koruyabilmek, yabancı devletlerin işgallerine müdahale edebilmek için 'Prizren Birliği'ni kurdu. Birliğin en önemli silahlı mücadelesi Berlin kongresinde Karadağ'a bırakılan toprakların savunması oldu. Bu gelişmeler karşısında II. Abdülhamit, Arnavutluk'un özerk olma fikrine yanaşmazken, bir yandan da bazı muhafazakar Arnavut ileri gelenlerine çeşitli rütbe ve görev vermesi Prizren Birliği'nin Arnavutluk'un özerkliği için kanun dışı faaliyetlerini arttırmasına ve Osmanlı'nın hoşgörülü tavrından dolayı artık kontrolden çıkmasına sebep oldu. II. Abdülhamit'in Arnavutlar için gösterdiği hassasiyet, 1890 yılından itibaren 'Makedonya Meselesi'nin doğmasıyla sonuçlandı. Makedonya'da artan Bulgar komite

⁹³ Karpat, a.g.e., s.10-11-12, Bozbora, a.g.e., s.188, Karatay- Gökdağ, a.g.e. s.405

⁹⁴ Yıldırım, a.g.m., s.78

⁹⁵ Karatay- Gökdağ, a.g.e. s.442

⁹⁶ Karpat, a.g.e., s.242

ve çete faaliyetleri, bölgedeki düzeni ve huzuru tamamen bozmuştu. II. Abdülhamit, Girit'teki gibi burada uygulayacağı reformların kısa sürede Makedonyalıları da özerkliğe götüreceğinden endişe duyduğu için bu reformları yürürlüğe koymuyordu. Aynı zamanda Makedonya'nın özerk olması Doğu Rumeli Vilayetinde olduğu gibi kısa sürede Bulgaristan tarafından ilhakı ile sonuçlanacağı endişesini oluşturmuştu. Ancak Makedonya'daki komite ve çete faaliyetleri ile Hristiyan Sırp ve Rumlar gibi unsurlar faaliyetlerini arttırarak Avrupa devletlerinin dikkatini çekmeyi ve reformların tekrardan gündeme gelmesini hedefliyordu.1893 yılında ulusçu fikirlerle kurulan Bulgar Komiteleri (IMRO) Makedonya'da faaliyete geçmesi, bölgedeki Sırp, Yunan ve Bulgar çekişmelerini arttırmıştı. Bölgede yükselen ulusçuluk faaliyetleri neticesinde Rusya ve Avusturya reform yapılması için Babıali'yi uyardı. II. Abdülhamit, bu havayı dindirmek için 1902 yılında 'Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimat' adlı reform programıyla Kosova, Selanik ve Manastır vilayetlerinde genel bir müfettişlik kurarak, reformların bu müfettiş tarafından yapılmasına karar verdi. Ancak 1902'deki Reform Programı, ne Osmanlı Devleti'nin bölgedeki Bulgar komitelerinin hakimiyetine son vermeye yaradı ne de Hristiyanların jandarma teşkilatına alınma kararı Müslüman halk tarafından kabul edildi. Aksine Müslüman ve Hristiyan nüfus arasında kanlı ayaklanmalara ve çete faaliyetlerine hız kazandırdı. 1890 yılında Babıali'nin, Bulgar Eksarhlığı'nın Makedonya'da faaliyet göstermesine ve İstanbul'da mülk edinilmesine izin vermesi ayrıca Makedonya ile Edirne'de Bulgar okullarının açmasına yönelik izinleri Bulgar prensliğini güçlendirmişti. 1897 yılında çıkan Girit isyanı ve akabinde gerçekleşen Osmanlı-Yunan Savaşı, Bulgaristan'da Makedonya meselesini tekrardan gündeme getirdi.⁹⁷

1.2.1. Girit İsyanı

1830 yılında kurulan Yunan hükümetinin, yedi adanın kendisine verilmek için kışkırttığı Giritliler 1866 yılında Osmanlı'ya karşı ilk geniş ayaklanmayı gerçekleştirdiler. Kendilerine geçici bir hükümet kurarak, Yunan ilhakını gerçekleştirmişlerdi. Son olarak yapılan bir dizi ıslahat çalışması da Girit'in Osmanlı'dan kopuşunu önleyemedi. 1878 Osmanlı-Rus savaşlarını fırsat bilen Giritliler tekrardan ayaklanmış ve 1878 Berlin Antlaşması ardından yapılan 'Halepa Sözleşmesi'yle Giritlilere geniş ölçüde muhtariyet verilmişti. 1885 yılında

⁹⁷ Karatay- Gökdağ, a.g.e. s.534-536

Bulgaristan'ın Doğu Rumeli ile birleşmesi karşısında Yunanlılar ile birleşmek isteyen Giritliler ada da tekrardan isyan hareketleri başlattı. 1896 yılında Halepa sözleşmesini yerine getirilmesini istemeleriyle başlayan tepkiler sonucunda Osmanlı hükümeti tarafından Giritlilerle Halepa'ya benzer ikinci bir antlaşma imzalandı. Ada da kısa süreli bir sükûnet sağlansa da asiler Babıali'nin İstanbul'da kararlaştırdığı hükümleri etkisiz bırakmak için bir takım hareketler de bulununca bu karışıklığa Atina'daki ihtilal komiteleri de destek verdi. Yunan Kralını Osmanlı ile savaşa sürüklemeye çalışan bu asilerin teşviki ile Girit sularına Yunan filosu gönderildi. Bunun üzerine Girit yeniden karıştı. Girit'te meydana gelen bu ayaklanma karşısında büyük devletlerin tavrı, Girit'in Yunanistan'a ilhakı yönünde oldu. Ardından Girit'i topraklarına katmak isteyen Yunanlılar ile yapılan 1897 yılındaki savaşa Osmanlı Devleti, büyük devletlerin bu tavrından dolayı girmek zorunda kaldı. Savaş Osmanlı Devleti'nin zaferi ile sonuçlanmış olsa da 2 Mart 1897 yılında İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya'nın verdiği nota ile Girit'in muhtariyeti ilan edildi. Girit adası böylece Osmanlı hakimiyetinde tarafsız ve muhtar bir vilayet oldu. Böylece Girit meselesi, Osmanlı aleyhinde bir durum oluşturdu.⁹⁸

1.3. Avrupa Devletlerinin Balkanlar Üzerindeki Politikaları

1.3.1. İngiltere'nin Balkan Politikası

İngiltere'nin Balkan politikası Akdeniz ve Hindistan yolu üzerindeki çıkarları doğrultusunda idi. İngiltere, Ege Adalarının diğer güçlü devletlerin eline geçmesini istemiyordu. Rusların Balkanlar'daki ilerlemesini durdurmak ve Almanya'yı yalnız bırakmak için Fransa ve Rusya'yı içine alan üçlü bir ittifak kurdu. İngiltere bu ittifakla Rusya'yı durdurmayı hedeflerken, İttifaka Almanları dahil etmeyerek, Almanların da Balkanlarda kuvvetlenmesini engellemeyi amaçladı. Çünkü İngiltere için Almanya güçlenmekte olan bir rakipti ve Balkanlar üzerinde hakimiyet sağlamaları sonucunda Akdeniz'de de güçlenebilirlerdi. İngiltere kesinlikle bu duruma izin veremezdi. İngiltere ayrıca 1815 Viyana Kongresinden sonra artık Balkanlardaki Osmanlı hakimiyetine son vererek, Osmanlı'yı azar azar ortadan kaldırmayı amaçlamıştı.⁹⁹Bu

⁹⁸ Cemal Tukin, 'Girit' maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul, 1996, s.89-93

⁹⁹ Fahri Yetim, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler', *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 / 2011, s.287, Meltem Begüm Saatçi, 'Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usuller', *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, Sayı 23, Güz 2009, s.15

sebeple 1821 yılında milliyetçi isyanlar ile Osmanlı'ya karşı ayaklanan Yunanlara destek vermiş, bu isyanı bir iç sorun olmaktan çıkarıp uluslararası bir sorun haline dönüştürmüştü. İngiltere, 1830'larda oluşturduğu üçlü ittifak ile Yunanistan'ın bağımsız olmasına karar vermişti. İngiltere'nin Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmiş bir şekilde adalar üzerinde hak talep etmesini istemesi ve adaların Yunanlılara verilmesi yönünde tavrı, kendisine kazanç sağlayacaktı. Adaların Yunanlılara geçmesi sayesinde Yunanlıların büyük destekçileri olan İngilizlerin Akdeniz adalarındaki çıkarları da daha kolay gerçekleşmiş olacaktı. Ayrıca İngiltere, Yunanlıların bağımsızlıklarını elde ederek Balkanların büyük çoğunluğunu onlara bırakılmasını istediği sırada Girit'i istediğini açıkça belli etmişti. Hatta bunun için Avusturya'dan yardım bile alacaktı. İngiltere XX. Yüzyıldan itibaren Akdeniz üzerindeki hedeflerini gerçekleştirebilmek için Osmanlı yönetimine karşı oluşan muhalif gruplara da destek vermeye başladı. İngiltere, özellikle Osmanlı padişahı II. Abdülhamit'i emellerine karşı engel olarak görüyordu. Bu yüzden II. Abdülhamit'e karşı başlayan Osmanlı'daki en büyük muhalif hareket önderleri olan İttihatçılara destek verdi. Kısacası İngiltere, Akdeniz adalarındaki hedeflerini gerçekleştirebilmek ve Balkanların başka bir güç tarafından kontrol edilmesini engellemek için çıkan ayrılıkçı isyanlara destek verdi. İngiltere'nin Balkanlarda Osmanlı aleyhine yapılan girişimlerinin bir diğer sebebi de Osmanlı'yı, Basra ve Süveyş kanalında güçsüz bırakmak istemesi idi.¹⁰⁰

1.3.2. Rusya'nın Balkan Politikası

Rusya, Çar I. Petro zamanından beri sıcak denizlere inme politikası gütmekteydi. II. Katerina zamanında da Rusların dış politikası Boğazlara, Balkanlara ve Kafkasya'ya hakim olarak buradan Ege Denizi, Akdeniz ve Basra körfezine ulaşmaktı. Bu hedef doğrultusunda kendilerini Osmanlı Devletinde yaşayan Ortodoks milletin koruyucusu ilan etmişlerdi. Rusya böylece Osmanlı Devleti ile bir dizi savaş neticesinde emellerine ulaşmayı planlıyordu. En büyük kazanımlarını 1774'de Osmanlı Devleti ile gerçekleştirdikleri Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla elde etmişti. Bu tarihten itibaren artık Ruslar, Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks Hristiyanların koruyuculuğunu

¹⁰⁰ Hasan Demirhan, *İngilizlerin Balkan Politikası ve Yunanistan*, İdil yayınları, 2016, s.400-440

üstlenmeye başladılar.¹⁰¹ 1853-1856 Kırım yenilgisinin ardından Rusya, Ortodokslar üzerindeki emellerini Panslavizm Politikası adı altında sürdürdü.¹⁰²

1870'lerden itibaren ise Ortodoksluğun korunması ve Balkanlara nüfuz etme düşüncesini Slavcılık'ı ön plana çıkararak uygulamaya başladı. Bütün Slav milletlerini tek bir çatı altında toplamak gayeleri olmaya başladı.¹⁰³ Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde birçok farklı millet bir arada yaşamaktaydı. Bu yüzden farklı dinlere mensup unsurlar çok fazlaydı. Bunlardan bir tanesi de Ortodokslardı. Rusya, ticari zenginlik elde etmek için Boğazlara hakim olmak ve bu sayede sıcak denizlere inmek düşüncesini gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak istiyordu. Bu düşüncesini gerçekleştirmenin yolunun 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik fikirleri sayesinde daha kolay olacağını öngörmüştü. Böylece Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoks unsurları Osmanlı zulmünden kurtarmak adı altında Slavcılık düşüncesi ile kışkırtarak karışıklıklar çıkarmaya çalışıyordu. Özellikle Balkanlarda Sırp, Yunan, Bulgar ve Karadağlıları Balkanlarda gerçekleşecek ihtilal hareketlerine teşvik ederek, her hangi bir sorunda destekçileri olduğunu gösteriyordu. Bu yolda Balkan unsurlarına her türlü cephane yardımında da bulunmaktaydı. Fakat, Çarlık Rusya'nın 'baskı altındaki Ortodoks Hristiyanların imansız Türklerin zulmünden kurtulması' şeklindeki politika ve propagandası Balkanlardaki barış ortamını bozan en önemli faktör oldu. Bu karışıklıklar Rusya'ya kazanım sağlamadığı gibi Balkanlarda da büyük olaylara sebep oldu.¹⁰⁴

1.3.2. Fransa'nın Balkan Politikası

Fransa, 1856 yılına kadar Osmanlı Devleti'ni içine alan bir sömürge imparatorluğu hedeflerken, 1856 yılından itibaren İmparator III. Napolyon ile milliyetçilik fikirlerini Balkanlarda teşvik etmeye başladı. Bu sayede kurulacak bağımsız Balkan milli devletlerinin kendisine bağlı olmasını istiyordu. Balkanlar üzerindeki bu emelleri 1878 Berlin Antlaşmasıyla açıkça anlaşılmıştı. Berlin Antlaşması ile Balkanlar, Osmanlı Devleti'nden yavaş yavaş kopmaya başlarken, Fransızlar da bu aşamada Katolikler üzerinde bir pay elde etmek istiyordu. Katolik mezhebinde bulunan Balkan unsurlarına

¹⁰¹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2012*, DER Yayınları, İstanbul, 2013, s. 154-155

¹⁰² Erdoğan Keleş, 'Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya', *Muğla Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Güz 2008, s.125

¹⁰³ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s.333-334

¹⁰⁴ Kemal Karpat, *Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 240-241

tanınan hakların arttırılmasını talep ederek, Katoliklerin sempatisini kazanmayı ve bu sayede Adriyatik kıyılarında yayılmayı amaçlamıştı. Bu amaçlarında Balkanlarda Arnavut Katolikler destekçileri olmuştu.¹⁰⁵

Fransızların politikaları XX. yüzyılda Balkanlarda Ruslar kadar keskin olmadı. Çünkü her hangi bir karışıklık sonrası Osmanlı'da çıkacak isyanlar sonucundaki savaşlara dahil olmak istemiyordu. Fransa bu yüzyılda daha çok tarafsız bir politika izlerken, Rusya'nın Balkanlarda egemen olmalarını istemedikleri gibi Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yanaydı.

1.3.3. Avusturya'nın Balkan Politikası

Avusturya'nın Balkanlar'daki politikası, Osmanlı'nın Avrupa'sında yayılmacılığı içermektedir. Bu sayede egemenlik sahalarını Bosna-Hersek'e kadar uzatarak Balkan coğrafyasında yayılmayı hedeflemektedir.¹⁰⁶ Her ne kadar 19. Yüzyılda Rusya emellerine karşı Balkanlarda Osmanlı hakimiyetini savunsa da İtalya ve Almanya'nın birliğini kazanmasından sonra bu politikadan vazgeçip, oda Balkanlara yönelip, burada genişleme yoluna gitti.

Bu yüzden Yeni Pazar ve Bosna- Hersek'i işgal etmişti. Balkanlara yönelik faaliyetlerinde kuracağı imparatorluk alanında Osmanlı Devleti'nin olmasını istemiyordu. Ayrıca Avusturya-Bosna demiryolu hattının Yeni Pazar sancağındaki ekonomiyi arttıracığı gibi bu hattın bir ağını İstanbul'a bağlayarak ticaretini Akdeniz'e ulaştırıp ekonomik açıdan güçlenmek istiyordu. Aynı zamanda çıkacak bir Balkan savaşında Osmanlı'nın dağılacağını düşünen Avusturya, Yeni Pazar sancağı ile Doğu Balkanlara geçişte burayı stratejik bir güzergah olarak görmekteydi.¹⁰⁷

1.3.4. İtalya'nın Balkan Politikası

İtalya'nın Balkanlar üzerindeki siyaseti milli birliğini tamamladıktan sonra başlamıştır. İtalya'nın 1870'lerde siyasal birliğini sağlaması onun sömürgecilik yarışında geri kalmasına neden olmuştu. İtalya yeni bir güç olarak ortaya çıktığı zaman

¹⁰⁵ Durmuş Yılmaz, *Fransa'nın Türkiye Ermenilerini Katolikleştirme Siyaseti*, S. Ü. Vakfı Yayınları, Konya, 2001, s.63

¹⁰⁶ Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, çev.: Tansel Güney, Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul, 2019, s.21

¹⁰⁷ Troçki, a.g.e., s.23

diğer devletler gibi sömürge faaliyetlerine girişti. Bu yüzden Avrupa siyasetinde yer alabilmek için Afrika ve Balkanlarda genişlemenin yollarını aradı. Afrika’da oluşturacağı sömürge yatırım ve ticaretini Balkan ülkeleri üzerinde yoğunlaştırmaya başladı. Yunanistan’ın bağımsızlığı ve daha sonra devam eden Sırbistan, Romanya ve Karadağ’ın bağımsızlıkları sırasında Balkanlarda kendisine bir konum aramaya çalışıyordu. Balkanlardaki Osmanlı hakimiyetinin sona ermesi Osmanlı’nın Avrupa ile olan bağlantısını sonlandıracaktı. Bu da diğer ülkelerin olduğu gibi İtalya’nın da işine gelmekteydi. Katolik Arnavutları Osmanlı Devletine karşı silahlandırarak onlarla bir iş birliği içine girmiş, böylece Arnavutluk ve Balkan politikalarıyla Osmanlı Devletinden kopuşun hızlanmasında etkili olmuştu. Arnavutlara desteklerinin arkasında yatan siyasi neden ise Otrant Boğazına hakim olan Avlonya limanı ve gerisindeki Güney Arnavutluk alanını ele geçirerek Adriyatik denizi sahillerinde konumunu güçlendirmektir. Bu hedef doğrultusunda Avusturya Macaristan İmparatorluğu’na karşı genişleme güderken, Osmanlı’yı zarara sokup Balkanlardaki tek dayanakları Arnavutluk’u elde etmek istiyordu. Balkanlardaki politikasında Avusturya’yı tehdit olarak gördüğünden öncelikle Avusturya’nın ortadan kalması gerektiğini düşünüyordu. Esasında Osmanlı’yı Balkanlardan atma düşüncesi ile Trablusgarp’ı işgal etmiş ve bu karışıklıkta bir Balkan Savaş’ının çıkacağını öngörmüştür. İtalyanların bu tutarsız politikaları Balkan savaşlarına kadar devam etti. Balkan savaşları sırasında bile isyan eden Arnavutlara destek vermişlerdi.¹⁰⁸

1.3.5. Almanya’nın Balkan Politikası

Almanya’da İtalya gibi milli birliğini geç kazanmış bir ülkeydi. Bu yüzden siyasi birliğini sağladıktan sonra diğer güçlü devletlerden geri kalmamak için ekonomik projeler içerisine girmişti. Bu projelerden biri de Osmanlı Devleti ile giriştiği Bağdat Demir yolları projesiydi. Almanya genel itibariyle ekonomik çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti ile bir işbirliği içerisindeydi. Fakat bu iş birliği II. Abdülhamit’in tahtan indirilmesiyle bozulmuştu. Bu tarihten itibaren Balkanlarda yaşanan Avusturya’nın Bosna’yı ilhakı, Yunanlıların Girit’i topraklarına katması gibi gelişmelerde sessiz kalmıştı. Hatta daha sonra Bulgaristan’ın kurmak istediği Büyük Bulgaristan hedefinde Bulgarlara destek bile verdi. 1912 Balkan Savaşlarına kadar

¹⁰⁸ Suat Zeyrek-Metin İlhan, ‘İtalya’nın Milli Birlik Sonrasında Osmanlı Devleti ve Balkan Siyaseti’, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.5, Sayı 2, 2016, s.59-67, Jelavich, a.g.e., s.101

Almanya genel olarak Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve ekonomik emellerinden yana bir tavır sergilese de Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesi, Almanya'nın da Akdeniz'deki emelleri açısından avantaj olacaktı.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Troçki, a.g.e., s.24

2. BÖLÜM

2. İTTİHAT TERAKKİ CEMİYETİ ve II. MEŞRUTİYET

2.1. İttihat Terakki Cemiyetinin Kuruluşu

XVIII. ve XIX. Yüzyıl boyunca Osmanlı yönetimindeki bozulmalar, gayrimüslim unsurlar üzerinde uygulanan millet sisteminin de artık işlevliğini yitirmesine sebep olmuştu. Merkezi otoritenin zayıfladığı bölgelerde gelişen yerel güçlerin halkı zor durumda bırakması, bu unsurların ayrılıkçı fikirleri benimsemesine sebep olmuştu. Osmanlı Devlet yöneticileri, bu unsurlara yönelik bir dizi reform ve ıslahat faaliyetlerine girişse de bunlar pek de etkili olmamıştı.

Tanzimat ile Osmanlı Devleti içerisinde başlayan yenileşme dönemi toplum yapısı içerisinde bazı değişimleri beraberinde getirdi. Özellikle bu dönemden itibaren Batı'ya karşı başlayan aynı alaka belli çevrenin giderek modernleşme yönünde bir eğilim göstermesine ve Batı'nın özgürlük, eşitlik ve hak gibi ortaya çıkardığı yeni kavramları benimseme isteğini arttırdı. Bu kavramların benimsenmesi ise daha çok Batı'da eğitim görmüş bir zümre tarafından oldu.

Bu dönemde, artık Osmanlı yönetiminden memnun olmayan gayrimüslim unsurların dışında mevcut idare anlayışından memnun olmayan yeni bir kesim daha ortaya çıkmıştı. Bahsettiğimiz gibi Batı'da eğitim görmüş aydın kesim diye adlandırdığımız bu zümre, bozulan yönetimi kurtarmanın yolunu, Batı'nın demokratik kurum ve örgütlenmelerinin uygulanmasında gördü.

İstanbul'daki aydın kesim tarafından başlatılan bu hareketin gidişatı, Osmanlı yönetimine karşı bir basın ve propaganda savaşına dönüştü. Yönetime karşı fikirlerinden dolayı yakalanmak istemeyen aydın kesim, Avrupa'ya kaçan ve Osmanlı topraklarında kalanlar olmak üzere bölünmeler yaşadı. Osmanlı'nın mutlak yönetimini devirip yerine özgür, liberal bir yönetim getirmek amacıyla başlatılan hareketin ilk dışa vurumu¹¹⁰ 1859 'Kuleli İsyanı'dır. Tanzimat döneminin getirdiği birtakım değişikliklerin bazı kesimlerde meydana getirdiği hoşnutsuzluk, Kırım Savaşı ve sonrası devletin içine düştüğü mali sıkıntılar ve 1856 Islahat fermanı ile gayrimüslim halka tanınan aşırı ayrıcalıklar gibi olaylardan memnun olmayan askeri ve memur kesimin padişahı yani yönetimi devirmeye yönelik başlattığı bu ayaklanmayı Namık

¹¹⁰ Baki Öz, *İttihat- Terakki ve Bektaşiler*, Can Yayınları, İstanbul, 2004, s.35

Kemal bir hürriyet hareketi olarak yorumlar.¹¹¹ Kuleli Vakası daha sonra Namık Kemal ve arkadaşlarının Yeni Osmanlılar adıyla başlatacağı hareketin esin kaynağı olur. Amaçları meşrutiyeti kurmak olan hareketin devamı ise, aynı fikirlerle kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından getirilecektir. Yeni Osmanlılar ile başlayıp İttihat ve Terakki ile devam eden bu hareketin tümüne Avrupa’da Jön Türk Hareketi (Genç Osmanlılar) denilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti içinde Jön Türkler, II. Abdülhamit yönetimine muhalif grup olarak döneme ismini yazdırmıştır.¹¹² Mithat Paşa ve Yeni Osmanlılardan Namık Kemal gibi kimseler tarafından mutlak yönetime karşı meşrutiyet yönetimini kurmak için II. Abdülhamit başa getirilmiş ve böylece I. Meşrutiyet dönemine geçilmiştir. Fakat, daha sonra bu grup Abdülhamit tarafından baskıya uğrayacak ve birçoğu Avrupa’ya kaçacaktır. Asıl Jön Türk hareketiyse bundan sonra Yeni Osmanlıların mirası üzerine liberal bir anlayış doğrultusunda parlamenter ve anayasal yönetimi kurmaya çalışan, 1889 yılından itibaren Abdülhamit yönetimine karşı tepki hareketiyle ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti olacaktır.¹¹³ Bu örgütlenme, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşlarını bahane ederek Meclis-i Mebusan’ı kapatıp ve Kanun-i Esasi’yi süresiz askıya alan II. Abdülhamit’e karşı tepkisel bir hareket olarak ortaya çıktı.¹¹⁴

Jön Türk Hareketi’nin hükümete karşı çeşitli muhalefet unsurlarını bünyesinde barındırmış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin temelleri 2 Haziran 1889 tarihinde atıldı.¹¹⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk kurulduğu sıralarda *Anâsır-ı Muhtelifiyeye* (çeşitli unsurlara) dayanıyordu. Cemiyete katılan üyeler farklı milletlerden gelmekteydi. Bir ayırım gözetmeksizin herkes cemiyetin üyesi olabiliyordu.¹¹⁶

1889 yılında II. Abdülhamit’in istibdat rejimine karşı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerinden küçük bir grup İttihad-ı Osmani yani Osmanlı Birliği adlı gizli bir örgüt kurdular.¹¹⁷

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencileri aynı zamanda Harbiye dersleri de aldıkları için Harbiye ve Mülkiye öğrencileri gibi Batı tarzı modern bir anlayışta eğitim

¹¹¹ Ayrıca bkz.: Zekeriya Türkmen, ‘Kuleli Vak’ası’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, 2002, s.356-357

¹¹² M. Şükrü Hanioğlu, ‘Jön Türkler’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul, 2001, s.584-587

¹¹³ Öz, a.g.e., s.36-37, Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki-I, Nasıl Doğdu?*, Akıl Fikir Yayınları, Mart, 2018, s.69-70

¹¹⁴ M. Şükrü Hanioğlu, ‘Meşrutiyet’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, Ankara, 2004, s.391

¹¹⁵ M. Şükrü Hanioğlu, ‘İttihat ve Terakki’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul, 2001, s.476

¹¹⁶ İlbet Ortaylı- Erol Şadi Erdinç, *İttihat Ve Terakki- Osmanlı İmparatorluğu’nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, hzl.: Alper Çeker, İstanbul, 2016, s.35-36

¹¹⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler; İttihat ve Terakki’ Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Parti’nin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, C.1, Temmuz 1989, s.7

görüyorlardı. Fransız İhtilali ile birlikte çıkan adalet, hürriyet ve milliyetçilik kavramlarının tartışıldığı bir yer olan Tıbbiye'den, tam da Fransız İhtilali'nin 100. yılına denk gelen bir zamanda böyle bir örgütün kurulması tesadüf olamazdı.¹¹⁸ Örgütün kurucu üyesi İbrahim Temo, Arnavutluk'ta doğmuş, Askeri Tıbbiye'de özgürlükçü yazarları okumuş, özellikle Namık Kemal'in düşüncesini¹¹⁹ benimsemiş ve Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı mücadele vermeyi gaye edinmişti. Bu gayeyi benimseyen kendisiyle aynı düşünce de olan İshak Sukuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ile birlikte İttihad-ı Osmani adıyla kurdukları örgütün yayılması için çalışmalara koyulmuşlardı.¹²⁰ 'İnciraltı Toplantısı' veya 'On İkiler Toplantısı' adını verdikleri gizli toplantılar sayesinde örgütlenmeleri giderek artmıştır.¹²¹

Cemiyetin gizlilik esasları Mason bir örgüt olan İtalyan Carbonari örgütü esas alınarak oluşturuldu.¹²² İtalyan Carbonari örgütü esas alınarak kurulan gizli cemiyet İttihad-ı Osmani, aynı onlar gibi hücreler şeklinde teşkilatlanmıştı.¹²³ İbrahim Temo'nun liderliğini yaptığı bu gizli örgütün başlıca amacı askıya alınan 1876 Kanun-i Esasi'yi tekrardan yürürlüğe koymaktı. Bu sıralarda Avrupa'da da Osmanlı istibdatına karşı muhalif hareketlenmeler mevcuttu. Bu muhalif hareketlenmelerin en önemlisi de Ahmet Rıza önderliğinde Paris'te diğer aydın zümre ile birlikte kurulan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti idi.¹²⁴

İbrahim Temo'nun kurduğu örgüt kısa sürede Ahmet Rıza ile iletişime geçerek onun kurduğu cemiyet ile birleşip, İttihat ve Terakki adını aldı.¹²⁵

Kısa zamanda büyüyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, diğer okullarla da iletişime geçerek bu okullarda benzer hücreler oluşturdu. Cemiyet genişledikçe II. Abdülhamit'e karşı muhalif olan üst düzey yöneticilerde bu örgüte katılmaya başladı. Abdülhamit bu örgütlenmeyi 1892 yılında okullardan gelen jurnaller sayesinde

¹¹⁸ M. Tahir Hatipoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Toplumsal İlerlemenin ve Türkçe Eğitiminin Öncüsü Tıbbiye*, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 2011, s.17

¹¹⁹ Detaylı bilgi için bkz.: Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.361-372

¹²⁰ Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1969, s.15-16

¹²¹ İbrahim Temo, *İttihat Terakki ve Anılarım*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s.26-27

¹²² Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki '1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi'*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2001, s.27

¹²³ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge kitapevi, Ankara, 2017, s.49

¹²⁴ Durdu Mehmet Burak, 'Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri', *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 14, Ankara, 2003, s.298

¹²⁵ Yaşar Semiz, 'İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası', *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35, 2014, s.220

öğrendi. Abdülhamit, okuldaki liderler ve sorumlu bürokratları görevden alsa da daha sonra affetti.¹²⁶

Daha sonra Cemiyet'in 1906 yılında milliyetçi isyanların baş gösterdiği bir ortam olan Selanik'te, III. Ordu'nun bazı subayları tarafından kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyetiyle 1907'de birleşmesi, gelişimlerinin tamamlanmasını sağlamıştı.¹²⁷

Abdülhamit'e karşı başlatılan bu örgütlenmenin askeri okullardan çıkmasının başlıca sebebi ise; ülke içerisinde en iyi eğitim alma imkanı veren askeri okulların batı tarzı eğitimleri sonucunda henüz genç yaşlarda olan bu öğrencilerin batının etkilerini daha hızlı kapmalarından kaynaklıydı.¹²⁸ Ülke sorunlarını çözüme kavuşturmaya yönelik düşünceyle cereyan eden bu cemiyetin, yönetime karşı bir diğer çıkışları ise alaylı-mektepli ayrımından gelmekteydi. Mektepli genç subayların, alaylı subaylara göre düşük maaş almaları, II. Abdülhamit tarafından yönetime karşı bir tehdit olarak görülmeleri ve ülkenin en uzak bölgelerine gönderilmeleri onların siyasete karşı ilgilerini daha da arttırdı. Özellikle gittikleri coğrafyanın Balkanlar bölgesi olması, buradaki ayrılıkçı çete faaliyetlerinden etkilenmelerine sebep oldu.

Osmanlı Devleti'nde aydın kesim İstanbul'da bulunan Harbiye Mektebi, Baytariye, Mülkiye, Bahriye ve Mühendishane okullarından çıkmaktaydı. Yüksek standartta eğitim veren askeri okullarda batılı fikirler ve Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa gibi milliyetçi kişilerin fikirleri öğrenciler arasında etkin hale gelmişti. İşin çelişkili tarafı ise batının fikir yapısı ile milliyetçi düşünce sisteminin bir arada olmasıydı. Ayrıca Abdülhamit tarafından desteklenen bu okulların yetiştirdiği öğrencilerin iktidara yapacağı ihtilal daha büyük bir olaydı.¹²⁹ Zamanla örgüte önemli kişiler dahil olmaya başladı. Bunlardan bazıları; harp dairesinde muhasebe memuru Hacı Ahmet Efendi, Naili Efendi ve Selanikli Nazım'dı. İşte tam bu sıralarda yukarıda bahsettiğimiz Paris'te kurulacak cemiyetin lideri Ahmet Rıza'da Avrupa'daki Türklere liderlik etmek için bu koloniye katıldı. Paris'te Meşveret adlı yayın organını kurarak Pozitivist bir anlayışla hükümete karşı yazılar yazmaya başladı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmi yayın organı olarak kuruldu.¹³⁰ İstanbul'da 1894'te özerklik uğruna başlayan şiddetli Ermeni isyanları, İttihat ve Terakkiciler tarafından Osmanlı'nın beklenen sonunun geldiği ya da 93 Rus Harbinden sonraki dönem gibi bir çözülmenin geldiğine

¹²⁶ Çavdar, a.g.e., s.16

¹²⁷ Semiz, a.g.m. s.220

¹²⁸ Ramsour, a.g.e., s.29

¹²⁹ Ramsour, a.g.e., s.30-31

¹³⁰ Ramsour, a.g.e., s.34-35-36

dair bir kanı oluşturmıştu. Ermeni komitecilerin hareketleri sırasında Abdülhamit'in onlarla mücadelelerini fırsat bilen cemiyet üyeleri, ilk kez iki bildiri hazırlayarak gizlice dağıttılar. Ahmet Rıza daha önceleri Abdülhamit'e akademik içerikli lahiyalar sunmakla yetinmişken şimdi çıkarttığı Meşveret dergisinde hükümeti eleştirmeye başlamıştı. Cemiyetin faaliyetlerini fark eden II. Abdülhamit, onlara karşı baskıcı çözümlere yöneldi. Bu baskılar karşısında Mülkiye Mektebinin öğretmeni Mizancı Murat, İbrahim Temo, İshak Sükuti ve Tunalı Hilmi gibi kişiler Paris'e kaçmak zorunda kaldı.¹³¹

1895 yılında Ermeni isyanlarını fırsat bilerek yayınlanan ilk ayrıntılı örgüt nizamnamesini maddeleri arasında dikkat çekici bazı hususlar vardı. 30 maddelik bu tüzüğün ilk maddesini Talat Paşa hatıralarında şöyle ifade etmiştir; '*Jön Türk hareketi memlekete müsavat, hürriyet ve adalet getirmek emeli ile ortaya atılmıştı.*'¹³² Tüzüğe göre İttihat ve Terakki, adalet, eşitlik ve özgürlük kavramlarıyla, insan haklarını ihlal eden, Osmanlı toplumunun ilerlemesine engel olan ve vatanı yabancı saldırısına maruz bırakan yönetime karşı Müslüman ve Hristiyan halkı uyarmak için kurulmuştur. İnsanlık ve uygarlık haklarını kabul etmeyen ve Şeriat kanunlarına aykırı davranan yönetim yüzünden isyan eden unsurları geri kazanmak için Meşrutiyeti, bir çözüm yolu olarak görmüşlerdir. Bu saye de hükümet yönetiminin işleyişini insan haklarını koruyan ve uygarlıkta ilerleyen dayanışma meclisine çevirerek, olumsuz süreci durdurmayı amaç edinmişlerdir.¹³³

Bu tüzükle adlarını duyurmaları sayesinde kuruluşları tamamlanan cemiyetin, kuruluş meselesini Kazım Karabekir, iki evreye ayırmış ve hatırasında şöyle ifade etmiştir:

'İttihat ve Terakki Cemiyeti kuruluşu bakımından iki devreye ayrılır. Birinci devre kuruluşuna 1889 (1305) tarihinde İstanbul'da henüz olgunlaşmayan bir muhitte ve yine henüz olgunlaşmayan beş tıbbiye talebesinin hürriyetseverlik heyecanları sebep olmuş ve teşkilatını hemen İstanbul'a hissettirmiş ve daha çok da mektep talebesini içine almıştır. Ordulara da el atamadığından sayıca çokluğuna rağmen kudretçe istibdadın merkezi olan İstanbul'da beceriksiz bir halde sözü ayağa düşürmüş ve ufak bir sarsıntıya karşı koyamayarak varlığını kaybetmiştir... İkinci devre kuruluşu ise 1906'da İstanbul'dan uzak olan Makedonya'da ihtilaller arasında olgunlaşan bir muhitte ve yine olgunlaşmış sivil ve asker başların zamanın icaplarını düşünerek ve

¹³¹ Akşin, a.g.e., s.55

¹³² *Talat Paşa'nın Hatıraları*, Eseri Neşreden: Enver Bolayır, Bolayır Yayınevi, İstanbul, 1958, s.12

¹³³ Akşin, a.g.e., s.57

*daha uzun görüşmeler ve didişmelerle başlamış ve Selanik'te on kişilik bir merkezle faaliyete girişmiştir. Teşkilatını hemen ordulara hasretmiş, manastır mıntıkası gibi, istibdat mihrakından çok uzak bir yerde icra kudretini haiz bir kuvvet vücuda getirmiş. Rumeli'nin mühim merkezlerine teşkilatını teşmil etmiş ve İstanbul, Edirne, İzmir gibi yerlerde de teşkilatını başarmış olduğundan düşmanı olan istibdadı yıkmış ve hedefi olan hürriyeti ilan ederek meşrutiyet-i idareyi kurabilmiştir.*¹³⁴

Kazım Karabekir'in de bahsettiği üzere kuruluşlarını tamamlayan ikinci evreye bakacak olursak; 1906 yılı Makedonya, ayrılıkçı isyanları ortamından yararlanan Mekteb-i Harbiye mezunu genç subayların devleti kurtarmak için ulus-devlet kurma düşüncelerinin merkezi haline gelmişti.¹³⁵

1906 yılında Makedonya vilayetlerinden biri olan Selanik'te III. Ordu Subayları tarafından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kuruldu. Bu Cemiyete daha sonra İkinci Ordu Subayları da katılınca, iyice yayılmaya başladı. Selanik'te kurulan bu cemiyetin itici kuvvetleri ordunun genç subaylarından Mehmet Talat ve Binbaşı Enver idi. Daha sonra Selanik Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Avrupa'daki diğer gruplarla iletişime geçmiş, fikirlerini kendilerine daha yakın buldukları Ahmet Rıza grubuyla birleşmişti¹³⁶ Bir iç dinamik simgesi olarak kurulan Selanik'teki bu cemiyet, Ahmet Rıza ile birleştikten sonra İbrahim Temo öncülüğünde kurulan cemiyetle de birleşmiş oldular. Bu tarihten itibaren önemli bir muhalif cemiyet olarak kendini gösteren İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerine 'İttihatçı' denmeye başladı.¹³⁷

İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurulduğu dönem olan XIX. yüzyıl ve özellikle XX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar kısıpacı içerisinde yarı sömürgeci bir hal aldığı, topraklarında ayrılıkçı isyanların en üst seviyelere çıktığı ve bunların üstüne birde sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda çağdaş uygarlıktan geri kalmışlığın ve dışa bağımlılığın yaşandığı bir dönemdi. İttihatçılar, tüm bu sorunları Abdülhamit'in katı bir istibdat yönetimiyle örtmeye çalıştığını savunmaktaydı.¹³⁸ Böyle bir ortamda İttihat ve Terakki üyelerinin hedefleri, medeniyet yolunda ilerleyerek Batı'nın milletlere sağladığı özgürlük ve eşitlik anlayışını, ilmi gelişmelerini öz kültürümüze ters düşmeyecek şekilde almak devletin her kesiminde reformlar yaparak tüm gayrimüslim

¹³⁴ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.19.

¹³⁵ Akşin, a.g.e., s.86-90

¹³⁶ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık 1905-1926*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.133-134

¹³⁷ Tunaya, a.g.e., C.1, s.7

¹³⁸ Tunaya, a.g.e., C.1, s.8

unsurlar için eşit haklar sağlamaktı.¹³⁹ Toplumun medeniyet seviyesinin arttırılması ve tüm milletlerin eşitliğinin sağlanması, eski beraberlik zamanlarına geri gidebileceği savını düşünüyorlardı. Bu düşünce ile isyan hareketleri içinde olan Bulgar, Sırp, Yunanlılar, Arnavutlar, Türkler vs. gibi devletteki tüm unsurları birleştirerek, vatanın geleceği ve ilerlemesi için birlikte çalışabileceklerini zannediyorlardı.¹⁴⁰ Bu yolda yapılacaklar için yönetimin muhakkak değiştirilmesinin gerekli olduğu fikirlerini, Leskovikli Mehmet Rauf eserinde ‘İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk kuruluşundan amacına ulaştığı mutlu güne kadar yalnız bir fikre hizmet etti ki o da geçmiş yönetimin değiştirilmesi devletin yenilenme ve yükselmesi kutsal fikrinden ibaret idi.’ şeklinde bahsetmiştir.¹⁴¹

2.2. İttihatçıların Devrimden Önce Balkan Milletleri ile Giriştiği İşbirliği

İttihatçılar devrimden önce uzun muhalefet hareketi boyunca desteklerini almak için Balkanlardaki gayrimüslim unsurlarla ortak bir çalışmaya girişmişlerdi.¹⁴² Abdülhamid’in iktidarı boyunca fikir beyanatının engellenmesi, gazete ve dergi kısıtlamaları gibi uygulamaları ona karşı birleşen ve onu tahttan indirme düşüncesinde olan muhalif grupların birleşmesine neden olmuştu. Özellikle padişahın denetiminde bulunan güçlü hafiye teşkilatı, Rum ve Ermeni unsurlarının ulusal amaçlarına yönelik çalışmalarını engeldi. Bu noktada İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin başlatmış olduğu bu devrim hareketinde onlara katılmak amacıyla Rum ve Ermeni komitacılar 1902 ve 1907 Jön Türk kongrelerine katıldılar.¹⁴³ İttihatçılar devrimi gerçekleştirebilmek için bir nevi Osmanlı Devletini yıkmak isteyenlerle iş birliği içine girmişti.

1907 Jön Türk Kongresinde II. Abdülhamit’i devirmek için alınan kararların dışında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin merkezîyetçi politikaları Rumları açıkça rahatsız

¹³⁹ Ramsour, a.g.e., s.37

¹⁴⁰ Talat Paşa, a.g.e., s.12-13

¹⁴¹ Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi ?*, hz.:Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul, 1991, S.10

¹⁴² Halil Şimşek, *Osmanlı Son Dönemi Gayrimüslim Cemaatler 1908-1922*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2016, s.17

¹⁴³ Bayur, a.g.e., C.1, Kısım 1, s.297, ayrıca bkz.: Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, çev: Muhsin Önal Mengüşoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s.96-97

etmiş, mevcut yönetimde elde ettikleri ayrıcalıkların sürdürülmesini istediklerinden Sabahattin Bey'in adem-i merkeziyetçi grubunu desteklemişlerdi.¹⁴⁴

Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki 1902 yılında Avrupa'da gerçekleştirdikleri ilk kongredeki anlaşmazlıklar cemiyet içinde bölünmelere neden olmuştu. Adem-i merkeziyet düşüncesiyle aşırı liberalizmi savunanlar Prens Sabahaddinci ve merkeziyetçiliği savunan Pozitivist grup olanlar ise Ahmet Rızacı diye ikiye ayrılmışlardı.¹⁴⁵

Yine de İttihatçılar mevcut yönetimi yıkabilmek için Rum halkının ve Yunan hükümetinin desteğine ihtiyaç duymuş ve onları kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır.¹⁴⁶ Yunan hükümeti, Rumların İttihatçıların yanında yer almasını istemiyordu.¹⁴⁷ Buna rağmen Makedonya'daki Rumlar, Abdülhamit yönetimine karşı İttihat ve Terakki Cemiyetinin devrimci hareketinde yer almışlardı.¹⁴⁸

İttihatçıların çeşitli vaat ve hareketlerle kendi saflarına çekmeye çalıştıkları bir diğer Balkan unsuru Arnavutlar idi. Hükümeti devirmeye yönelik harekete katılan Müslüman Arnavut aydınlar Osmanlı Devleti'nin korunmasını isterken, gayrimüslim Arnavutlar ise Arnavutluk'un özerkliğini savunuyordu. Arnavut Bektaşilerde Abdülhamit rejimine ve onun hilafet kurumuna karşı oldukları için onlarda İttihat ve Terakki üyelerinin gerçekleştirmek istedikleri devrimi destekliyordu. Benimsedikleri liberal doktrinin, İttihatçıların getireceği meşruti yönetimle özdeşleştiriyor ve anayasal rejimin Arnavut ulusal gelişimi açısından yararlı görüyorlardı. Verdikleri destekler karşısında İttihatçılar onların Arnavut ulusal hareketlerini şekillendiren çeşitli olaylarına engel olmamışlardı.¹⁴⁹

Halk arasında henüz güçlenemediklerinden gizli örgüt yapılarını koruyarak Makedonya ve Anadolu'daki destekleri arttırabilmek için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak şartını kabul eden diğer örgütlerle de işbirliği yoluna gittiler. Özellikle Makedonya'daki Bulgar komitacıların oluşturduğu IMRO adlı örgüt İttihatçıların 'kişisel hürriyet' algısının aksine hürriyet fikrini 'ulusal ve sınıfsal' bir

¹⁴⁴ Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Yayınları, İstanbul, 2018, s.43, Ayrıca Sabahattin Bey'in grubu için bkz.: Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

¹⁴⁵ Akşin, a.g.e., s.82

¹⁴⁶ Kerimoğlu, a.g.e., s.43

¹⁴⁷ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.116

¹⁴⁸ Kerimoğlu, a.g.e., s.46

¹⁴⁹ Kutlu, a.g.e., s.233

şekilde yorumlasalar da hedeflerini gerçekleştirebilmek için İttihatçılara yakın olmayı faydalı buldu.¹⁵⁰

Çünkü Bulgarlar 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra bağımsız prensliğe dönüştüklerinden beri Makedonya'da kendilerine verilen bölgeyi yeterli görmüyordu. Bu tarihten itibaren yeni yerler elde edebilmek için Osmanlı yönetimine karşı çete faaliyetleri içerisine girmişlerdi. Yönetimin devrilecek olması ise onlar için büyük bir avantajdı. Böylece yeni gelecek hükümete verdikleri destek sayesinde yeni kazanımlar elde edebileceklerini düşünüyorlardı.

Bunun dışında İttihatçılar, Ermeni olaylarında Abdülhamit'in kötü yönetiminin etkisi olduğunu düşündüklerinden Ermeni Devrimci Federasyonu Taşnaksutyun örgütüyle de anlaşmışlardı. Hem İttihatçıların hem de Taşnakların yakınlaşmalarına, iki örgütünde dine karşı mesafeli bir pozitivist fikirleri benimsemeleri ve Abdülhamit rejimini devirme isteği etkili olmuştu.¹⁵¹ Ahmet Rıza ve Bahaeddin Şakir gibi cemiyetin önde gelenlerinin bu iş birliğinden asıl çıkarı ise, Ermenilerin yabancı devletlerin müdahalesine sebep olacak zararlı hareketlerine engel olurken, aynı zamanda Cenevre gibi her taraftaki adamlarından ve paralarından yararlanmaktı. Bu yüzden Abdülhamit yönetimini devirmek yolunda Ermeniler ile yapay bir koalisyon içerisine girmişlerdi.¹⁵²

Musevilerde diğer unsurlar gibi Abdülhamit yönetimini devirmek için İttihatçılarla baştan beri birlik olmuşlardı. Hem Museviler hem diğer gayrimüslim unsurlar Abdülhamit yönetimini sarsıp Meşrutiyeti ilan edecekleri için büyük bir kardeşlik görünümü vermekteydiler.¹⁵³

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Museviler ile olan ittifakının temel nedeni, oluşturmayı düşündükleri yerli burjuvazi sınıfında Hristiyanların ekonomik egemenliklerine karşı, Musevileri müttefik olarak görmeleri idi.¹⁵⁴ Musevilerinde bu ittifakta yer almalarının sebebi İttihatçılar gibi Abdülhamit'i devirmektir. Öte yandan da İttihatçıların oluşturduğu Abdülhamit'e karşı muhalefet merkez odağının Selanik olması onların bu

¹⁵⁰ Kutlu, a.g.e., s.234

¹⁵¹ Kutlu, a.g.e., s.234

¹⁵² Erdal Aydoğan- İsmail Eyüboğlu, *Bahaddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki*, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004, s.409, *Abdülhamit Hattı Defteri*, Hz.:İsmet Bozdağ, Kervan Yayınları, İstanbul, 1974, s.90

¹⁵³ Talat Paşa, a.g.e., s.10

¹⁵⁴ İlber Ortaylı, 'Son Devirde Osmanlı Musevileri', *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s.300-302

ittifakta yer almasının bir diğer sebebiydi. Çünkü Yahudi Devleti'nin kurulmasına izin vermeyen II. Abdülhamit'e karşı Selanik'te Siyonist çalışmalar başlamıştı. Doğal olarak İttihat ve Terakki üyeleriyle iş birliği yapma kararı onlar için bir avantajdı.¹⁵⁵

Türklerin yanında Arap, Ermeni, Rum, Musevi, Sırp, Bulgar ve ülkedeki diğer unsurlar kardeşlik yeminleri ediyor¹⁵⁶ Makedonya'daki çeteler artık faaliyetlerini durdurmaya karar verdiklerini söylüyorlardı.¹⁵⁷ İttihat ve Terakki ile işbirliği yapan Rum ve Ermeni unsurlar, yeni gelecek rejim ile isteklerinin karşılanacağı beklentisi içerisinde komite, ihtilalci çete ve derneklerinin meşrutiyetle birlikte kanun yolunda hareket edeceklerini bildirmişlerdi.¹⁵⁸

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile gayrimüslim unsurlar arasındaki bu işbirliğinin açıkça ana sebebi, Abdülhamit yönetimine karşı doğal bir ittifak olarak şekillenmiştir. Karşılıklı olarak herkesin hedeflerini gerçekleştirmek için giriştiği bu güç birliği daha sonra kalıcı bir beraberlik olmadığını gösterecektir. Nitekim Rum ve Bulgarların, Abdülhamid yönetimini aşmak ve daha sonra bağımsızlıklarını gerçekleştirmek yolunda İttihat ve Terakki Cemiyetini bir araç olarak kullandıkları belli olacaktır. Bundan sonraki süreçte de İttihatçıların uyguladıkları politikalardan dolayı Rum ve Bulgarlar, İttihatçılar ile olan ilişkilerini kesecekler ve birbirlerine düşman olacaklardır.¹⁵⁹

2.3. II. Meşrutiyyetin İlanı

Türkiye'de 1908 ve 1909 yıllarında anayasal bir devrime yol açan hareketlerin çeşitli nedenleri bulunmaktaydı. En önemli nedenlerin başında ise II. Abdülhamit ve onun yönetimindeki sarayın egemenliği gelmekteydi.¹⁶⁰ İktidar, sarayın çevresinde kümelenmiş belli başlı kararları alan sadrazam ve nazırların elindeydi.¹⁶¹ Ülkede o tarihe kadar bir parlamenter düzen yoktu. Seçimler sonucu belirlenmiş bir meclis ve

¹⁵⁵ Bknz.: Theodor Herzl, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, 2002

¹⁵⁶ Şimşek, a.g.e., s.19

¹⁵⁷ Bayur, a.g.e., C.1., Kısım 1, s.65

¹⁵⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyyetin İlanı*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s.42-43, ayrıca bknz.: Gilles Veinstein, *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.249

¹⁵⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, haz.: Rauf Mutluay, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976, s.52-53

¹⁶⁰ Cemal Kutay, *Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki*, Tarih Yayınları, İstanbul, 1964, s.318

¹⁶¹ Feroz Ahmed, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s.9

ona karşı sorumlu bir hükümet isteği 1908 Devriminde ortaya çıktı. Bunun öncesi monarşist bir hükümet ve onun tekelinde yürütülen bir sistem mevcuttu.¹⁶²

1908 yılındaki devrimle Osmanlı'da son derece köklü bir değişimin yapılması hedeflendi. İttihatçılar devrimle birlikte, merkezi bir devlet çatısı altında modernizmi getirerek, ekonomide kapitalist üretim ilişkilerini değiştirmek ve toplumsal hayatı modernleştirerek eşit özgürlükler ile bir birlik sağlamayı düşünüyorlardı. Böylece II. Abdülhamit'in baskıcı yönetiminde oluşan mutlakiyetçi devletin yerine her alanda modern devlet kurumları oluşturulacaktı.¹⁶³ Devrimin oluşmasına zemin hazırlayan olumsuz etkenlerin en açık ifadesini, ülkenin mali durumundaki bozuklukta bulan asker kökenli grubun hoşnutsuzluğu hızla yükseldi¹⁶⁴.

Üstüne bir de var olan ayrılıkçı isyanlar ortamında büyük güçlerin ihtiraslı ve saldırgan tavırları, özellikle Balkanlar'da artan Avusturya-Macaristan ve Rus etkileri, İngiltere ve Rusya'nın Reval görüşmelerinden sonra ortaya atılan Osmanlı Balkanlarının paylaşılacağı dedikodusu bölgedeki halk ve İttihat ve Terakki üyelerini Padişaha karşı eylemlerine ortam hazırlamış ve devrimci hareketin hız kazanmasına yol açmıştı.

Çoktan beri Osmanlı'nın mirasına konmak isteyen Avrupa Devletlerinin bu yegane emeli özellikle Rusya ve İngiltere arasındaki rekabetten dolayı olası bölüşmeyi mümkün kılmaya da, İttihatçılarda, Balkanlardaki mevcut durumun bunu kolaylaştırabileceği endişesi hakimdi.¹⁶⁵

Bu olumsuz ortamı kendilerine avantaj gören İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, uzun süredir devam eden yönetime karşı hoşnutsuzluğuna Japonya'daki reform ve ilerleme ve İran'daki anayasal düzeni kurma çabaları da eklenince Meşrutiyetin ilanı gecikmedi.¹⁶⁶ İttihatçıların padişah üzerindeki, Meşrutiyet'i ilan etme baskılarını artmış ve memleketin her yerinde teşkilatlanmaları tamamlanmıştı.¹⁶⁷

Özellikle Makedonya'daki İttihatçılardan Üçüncü tabur komutanlığından Resneli Niyazi, Enver ve Eyüp Sabri Beyler, Resne ve Ohri'de taraftar toplayarak dağa

¹⁶² Aykut Kansu, *İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.1

¹⁶³ Kansu, a.g.e., s.2

¹⁶⁴ Ahmed, a.g.e., s.10

¹⁶⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, 'Meşrutiyet İdaresinin Tesisi', *Tanin*, Cilt No: 1. Sene, 24 Temmuz 1324, Sayı 6, s.1-2

¹⁶⁶ Ahmed, a.g.e., s.10

¹⁶⁷ Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri*, C.16, Sayı 22, Nisan 1961, s.8936

çıkışlardı. Onların padişaha karşı başlattıkları bu hareket yankı uyandırdı. Ayrıca kurulacak meşrutî yönetim için padişaha telgraf çekilmiş ve sokaklarda yeni yönetim için bildiriler yayınlanmıştı.¹⁶⁸

Bunu destekler nitelikte İttihatçı yazar Hüseyin Cahit Yalçın da Tanin gazetesinde yazdığı yazısında Osmanlı Devleti'nin istibdat tesiri altında tehlikeye maruz kaldığını, bunu engellemek için Enver ve Ziya Bey gibi cemiyet üyelerinin bu vatanın adaleti, şanı için canla başla çalıştıklarına vurgu yaparak halkı meşrutîyet idaresine teşvik ediyordu.¹⁶⁹

Böylece Abdülhamit yönetiminden gizli saklı hazırlanmaya çalışılan devrim Temmuz 1908 yılında Makedonya' da gerçekleşti. 1876 yılından beri askıya alınmış olan Kanun-i Esasî'nin yeniden yürürlüğe konması Abdülhamit'den talep edildi. Bu talebi hükûmete karşı gönderilen telgraf yazısıyla Dahiliye Nazırı Memduh Şevket Paşa şu şekilde zikretmektedir:

*'Hürriyet ilan edildi. Topları attık. Kanûn-ı Esasî ahkâmı yeniden icra olunmalıdır. Vilayetdeki muhtelif iğtişâşat cetelerinin ru'esasî dahi bizimle müttehiddir. Teklifimizin kabulünde tereddüd gösterilürse ordu İstanbul'a gelecektir ve başka bir tarafa bi'at idilecektir.'*¹⁷⁰

Padişah II. Abdülhamit, tehdit içeren bu talebe boyun eğmek zorunda kalmış ve 23 Temmuz'da parlamentonun Kanun-i Esasî'ye uygun olarak toplanacağını ilan etmiştir.¹⁷¹ Abdülhamit yönetiminin sarsılması endişesiyle Meşrutîyet'in ilanı¹⁷² kargaşasında liberal fikirleriyle tanınmış Kamil Paşa'yı sadarete getirdi. Meşrutîyetin ilanı ile tekrardan açmış olduğu Meclis-i Mebusan'da okuttuğu nutkunda meclisin açılışından şu şekilde bahsediyordu:

'Hini cülusumda vaz'etmiş olduğum Kanun-u Esasînin mevkîi tatbikine vaz'ında tesadüf olunan müşkilâta mebni, o zaman ricali Devlet tarafından gösterilen lüzum üzerine, Meclisi Mebusan muvakkaten tatil olunmuş iken memaliki şahanemde

¹⁶⁸ Tarık Zafer Tunaya,, *Türkiye'de Siyasal Partiler (1876-1938)*, İBÜ Yayınları, C.1, İstanbul, 2016, s.134, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, '1908 Yılında İkinci Meşrutîyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar', *Belleten*, C.10, Sayı 77, Ocak 1956, s.107

¹⁶⁹ Yalçın, a.g.m., s.1-2

¹⁷⁰ Necmettin Alkan, *Selanik'in Yükselişi: Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilali*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.289

¹⁷¹ Ahmed, a.g.e., s.11

¹⁷² Kudret Emiroğlu, *Anadolu'da Devrim Günleri II. Meşrutîyet'in İlanı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.26-28

*Maarifin Terakkisi ile kabiliyeti ahali derecei matlubeye irsal olununcaya kadar Kanun-u Mezîkûrun tehiri icrası tavsiye ve arz olunmuş olduğundan Meclisi Mebusanın tekrar içtimai vakti merhumuna bittâlik mernaliki şahanemin her tarafından mektepler tesisi ile maarifin terakkisine ihtimam olunmuş idi. Şükrolsun o maksadın husulü ile intişarı maarif sayesinde sununu ahalimizin seviyei istidadı teali etmiş olması hasebiyle izhar olunan arzuya binaen ve bu arzunun husulü Devlet ve memleketimizin halen ve istikbalen saadetini mucip olacağına mutmain olduğumdan buna muhalif rey ve mütalâada bulunanlara rağmen bilâ tereddüt Kanun-u Esasiyi ezserinev ilân eyledim ve mucibince yeniden intihabat icrası ile Meclisi Mebusanın içtimaa davetini irade ettim.*¹⁷³

Yukarıdaki nutkundan da anlaşılacağı üzere Padişah II. Abdülhamit, kapatmış olduğu meclisi açmasını İttihatçıların baskısından dolayı değil, Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe tekrardan girmesini zaruri gördüğü için tatil ettiği meclisi açtığından bahsetmiştir.

Tabi devletin Meşrutiyetin ilanı ile haşır neşir olduğu ortamdan istifade eden Osmanlı'ya bağlı muhtar bir devlet olan Bulgaristan 22 Eylül 1908 yılında bağımsızlığını resmen ilan etmişti. Bu sırada Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından resmen ilhakı¹⁷⁴ ertesi gün de Girit, Yunanistan'a katıldığını bildirmesi¹⁷⁵ gibi büyük sorunlarda ortaya çıktı. Bu olay o dönemde Meclis-i Mebusan'da okunan padişahın nutkunda anlatılmış ve tutanaklara şu şekilde geçmişti:

*'Usulü İdarenin tahavvülü üzerine mesnedi Sadaret Kâmil Paşanın uhdesine bittevcih müşarünileyhin riyaseti tahtında teşkil olunan Heyeti Vükelâ idarei cedidei meşrutanın teşkilât ve tanzimatı ile meşgul olduğu esnada Bulgaristan Prensi ve Şarki Rumeli Eyaleti Valisi Prens Ferdinand, her nasılsa, Devleti Aliyemize sadakattan inhıraf ile Bulgaristan'ın istiklâlini ilân ve bunu müteakip Avusturya ve Macaristan Devleti dahi Berlin muahedesi mucibince Avusturya'nın işgal ve idarei muvakkatesi tahtında bulunan Bosna ve Hersek'i havzai Hükümetine ilhaka karar verdiğini Bâbiâliye ve diğer devleti muazzama kabinelerine beyan eylemişlerdir.'*¹⁷⁶

¹⁷³ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, Cilt:1, Devre: I, İçtimai Senesi: I, Birinci İnkat 4 Kanunuevvel 1324 Perşembe, TBMM Kütüphanesi, s.2

¹⁷⁴ Kutay, a.g.e., C.16, s.8936

¹⁷⁵ Cevdet Küçük, 'Balkan Savaşı', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, s.23

¹⁷⁶ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, Cilt 1, Devre: I, İçtima Senesi: I, Birinci İnkat 4 Kanunuevvel 1324 Perşembe, TBMM Kütüphanesi, s.2

Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgali aynı gün Bulgaristan'ın da tam bağımsız bir krallık olduğunu ilan etmesinde ki sebep, Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Osmanlı devlet yapısının olumlu yönde değişmesi sonucunda kazanımlarını kaybedecekleri ihtimalinin verdiği endişenin göstergesi idi. Bu nedenle istikrasız ortamdan faydalanmaya çalıştı.¹⁷⁷

Kısacası böylesi karışık bir dönem olan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülke içinde ve dışında Abdülhamit yönetimine karşı yürüttüğü muhalefet sonucunda ilan ettikleri II. Meşrutiyet yeni bir dönemi de beraberinde getirecekti.¹⁷⁸

Hali hazırda devrimin siyasal aşaması İttihatçılar için tamamlanmıştı. Bundan sonraki aşama köklü değişimler ve kendi idarelerindeki bir parlamenter düzen olacaktı. İttihatçıların idari yönetim zamanlarına geçmeden önce Meşrutî yönetimin olumlu ve olumsuz etkilerinin açıklanması olayların gidişatının kavranması açısından gerekli görülmüştür.

2.4. Meşrutiyet Yönetiminin Balkan Unsurlarına Getirdiği Ayrıcalıklar

1908 Jön Türk Devrimi diye Batılıların adlandırdıkları meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi Selanik ve Makedonya'da gerçekleşen bir olaydı. Devrimi gerçekleştiren İttihat ve Terakki'nin genç subayları, 1789 Fransız Devriminin fikirlerini benimsemiş, Makedonya'daki komitacılık hareketlerinden etkilenmiş kişilerdi. Her ne kadar aldıkları eğitim ve bulundukları sınıf daha çok 1848 devrimlerine önderlik edenlerinkine benzese de, eylemlerin düzenleniş ve sonuç şekli Balkanlardaki ayrılıkçı komitacıların hareketlerinden ibaretti. Bu nedenle özellikle Yunan, Bulgar ve Sırp heyetleri tarafından meşrutiyet sevinçle karşılandı.

Daha öncede bahsettiğimiz gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutî yönetimle esas hedefi devletin kurtarılmasıydı. Kurulan çağdaş yönetim içerisinde özgürlük ve adaletin işlendiği rejim, eşit haklar getirecekti. Bu da tüm unsurların mutlu olmasını sağlarken, devletin varlığını da devam ettirecekti.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Kutlu, a.g.e, s.230

¹⁷⁸ 'İttihat ve Terakki Cemiyeti', ayrıca bkz.: M. Şükrü Hanoğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2001

¹⁷⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.169

Meşrutiyetle birlikte din ve millet ayrılmaksızın verilen özgürlükler, Makedonya'daki Rum, Bulgar, Sırp gibi unsurların çeteleri artık ihtilal ve ayrılık için çalışmayacaklarını, kanun yolunda yürüyeceklerini bildirmelerini sağladı. Enver Paşa bunun üzerine 'Bundan böyle Bulgar, Yunan, Eflak, Yahudi, Müslüman yoktur! Hepimiz kardeşiz, eşitiz ve Osmanlı olmaktan gururluyuz!' diyordu.¹⁸⁰

Kanun-i Esasi'nin askıya alınmasından itibaren uzun süren istibdat yönetiminde yaşayanlar için yeni rejim, artık herkesin istediğini özgürce yapabilecek düşüncesine dönüştü.¹⁸¹

Artık bundan sonraki Meclis toplantısına gayrimüslim unsurlar da katılabilecekti. Meşrutiyet ortamının sağlayacağı demokratik düzende yasama ve yürütme organında bütün Osmanlı tebaasının temsil edilmesi, her türlü düşüncenin özgürce ifadesinin sağlanması 'İttihad-ı Anasır'ın gerçekleştirilebileceği sonucu doğurdu.¹⁸² Bu konuya ileride değinileceği için kısaca İttihad- ı Anasır¹⁸³ , 'Osmanlı topraklarında yaşayan birçok etnik kimliğe ait unsurları bir araya getirmektir.' demek yanlış olmaz. Ayrıca anayasanın ilanını sağlayabilmek için yapmış oldukları eylemlerde meşruiyet kazanmış olacaktı.

Ne var ki İttihat ve Terakki üyelerinin bu düşüncesi çok iyimser bir yaklaşımdı. Eşitlik ve özgürlüklerin arttığı bir ortamda birlik beraberlik içinde, ülke bütünlüğünün korunacağı yönündeki bu düşünceler gayrimüslim unsurlar için hiç de öyle değildi. Bağımsızlık taleplerinden vazgeçmeyecekleri gibi ülke bütünlüğünün korunması biryana meşrutiyet yeniliklerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanacaklardı. Birkaç hafta içerisinde de bu sloganlar ve sevinç gösterileri yerini ayrılıkçı unsurların gerçek düşüncelerine bırakacaktı.

Meşrutiyetle birlikte Osmanlı Devleti'nin de büyük bir değişim başlamıştı. Kanun-i Esasi'de olmayan dernek kurma hakkı ve toplanma hürriyeti 1909 yılındaki değişiklik ile eklenmişti. Bu değişim içerisinde İttihat ve Terakki üyeleri, adalet, eşitlik, modernizm kavramlarına dayanarak, birçok siyasi parti ve dernek kurarak ilk kez çok partili bir dönemi başlatmışlardı. Gayrimüslim unsurlar ise Meşrutiyetin sağladığı eşit

¹⁸⁰ George Castellan, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.380

¹⁸¹ Emiroğlu, a.g.e., s.26-28

¹⁸² *Cemal Paşa Hatırat*, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 1996, s.352-353

¹⁸³ Cem Doğan, 'II. Meşrutiyet'in Kimlik Arayışlarına Bir Örnek: İttihad-ı Anasır-ı Osmaniye Heyeti, Nizamnamesi, Yapısı ve Amaçları', *Türk Çalışmaları-Uluslararası Türk veya Türk Dilleri Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*, C.8/5, Ankara, 2013, s.173-192

hak ve özgürlükler ile ulusçuluk, milliyetçilik duyguları içerisinde Osmanlı Devleti'nden ayrılmak ve onu parçalayabilmek yönündeki fikir beyanlarını çok sayıda edebiyat, sanat ve dayanışma dernekleri ve siyasal amaçlı Meşrutî örgütler kurarak ifade ettiler.¹⁸⁴

Böylece dernekler, gazeteler ve partiler çoğalmasıyla sivil toplum yapısı oluşmaya başladı.¹⁸⁵ Mebusan Meclisi, halkın kurduğu örgütlenmelerden ve kitle haberleşme araçlarından yoksun olan Osmanlı Devleti'nin artık günlük ve güncel sorunların rahatça dile getirildiği bir alana dönüştü. Devlet içerisinde bulunan birçok farklı unsurdan temsilcilerin bulunması, modern bir yönetim tablosunu oluşturmuş gibiydi.¹⁸⁶

Yüzyıllardan beri tüm reform projelerinin veremediği güven ortamını Meşrutîyetin ilanı bir anda yeniden sağlamış gözüküyordu.

II. Meşrutîyetle verilen bireysel eşitlik ve özgürlüklerin yanında gayrimüslim unsurlar, cemaatlerin özgürlüğünü ve cemaatler arası eşitliği daha çok önemsenmekteydiler.¹⁸⁷

Özellikle yüzyıllardır Fener Rum Patrikhanesinin ayrıcalıkları Bulgar Ortodoksları rahatsız etmekteydi. Onlarla aynı seviyeye gelebilmek için Meşrutîyetin kendilerine verdiği farklı politik düşünce özgürlüğü ile birçok dernek, cemiyetçi siyasi partiler kurdular. Gazeteler çıkarttılar.¹⁸⁸

Ayrıca İttihatçılar tarafından, Bosna-Hersek'teki gayrimüslimler arasında Meclis-i Mebusan'a üye seçimleri yapılarak, onların da demokratik sürece katılımları sağlandı.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Yusuf Hamza, '1908-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Kurulan Ayrılıkçı Örgütler ve Osmanlı Balkan ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma Fikri', *XI. Türk Tarih Kongresi*, C.V, Ankara, 05-09 Eylül 1990, s.2079

¹⁸⁵ Zafer Toprak, '1909 Cemiyetler Kanunu', *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, 1985, s. 205-208

¹⁸⁶ Tunaya, a.g.e, C.1., s.127-129

¹⁸⁷ Kutlu, a.g.e., s.229

¹⁸⁸ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutîyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s.25

¹⁸⁹ Kutlu, a.g.e., s.330

2.5. Meşrutî Yönetiminin Meydana Getirdiği Olumsuzluklar

Tabi ki sosyal ve siyasal alanlardaki dinamik değişimler bazı olumsuzlukları da beraberinde getirecekti.

Meşrutîyetle birlikte din ve millet ayırmaksızın verilen özgürlükler Protestan misyonierleri en çok mutlu eden yenilik olmuştu. Onlar böylelikle Makedonya'dan Mezopotamya'ya kadar tüm Osmanlı'yı Protestanlaştıran şartların olgunlaştığını düşünüyorlardı. Misyonierlik faaliyetlerini sınırlandırılmadan yapabilecekleri, Protestanlığın ağır bastığı çok dinli, modern bir Osmanlı milletinin olması onlar için artık mümkündü.¹⁹⁰

Makedonya'daki Bulgarlar ve kurdukları ayrılıkçı faaliyetleri yürüten Makedonya Komitesi, Meşrutîyetle sağlanan tüm Osmanlı unsurlarının eşitliği fikriyle ekonomik ve kültürel alanlarda ilerlemeyi ve bu sürecin sonunda bağımsızlıklarını elde edeceklerini uman faaliyetler içerisine girmişlerdi. En büyük avantajları da Makedonya'da çoğunluğun Bulgar olmasıydı.¹⁹¹

Ermeniler ve Rumlarda, Meşrutîyet'in ilanıyla kendilerine sağlanan haklar sayesinde Osmanlı'da o zamana kadar bulunduklarından daha avantajlı bir konuma gelmeyi ümit ediyorlardı. Osmanlı içerisinde gerek ekonomik gerekse Avrupa kültürüne hakim oluşları açısından diğer unsurlardan çok daha ileride oldukları halde yeni rejimle bu konumlarını ve zenginliklerini daha da arttırmayı düşünüyorlardı.¹⁹²

Meşrutîyetle birlikte Meclisi Mebusan'da gayrimüslim unsurların temsilcilerinin bulunmasından en fazla yararlanan unsurlar Rumlar olmuştu. Ayrıca kurdukları dernekler ve cemiyet özgürlükleri sayesinde Yunan misyonierlik faaliyetlerini arttırmışlardı.¹⁹³

Özellikle ekonomik anlamda güçlü olan Rumların ticaret olanakları genişlerken yabancı sermayesinin de ülke içindeki etkinliği artmıştı. Bu da Müslüman Osmanlı halkının ekonomik alanda geri kalmasına sebep oldu.

Arnavut unsurlar açısından da meşrutîyet fırsatları oldukça sevindiriciydi. İttihatçıların Meşrutîyetten önce desteklerini almak için bu unsurlara verdikleri imtiyazlar yeni

¹⁹⁰ Kutlu, a.g.e., s.228

¹⁹¹ Bayur, a.g.e., C.1. Kısım 1, s.66

¹⁹² Ahmed, a.g.e., s.26

¹⁹³ Stanford J. Shaw – Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E yayınları, C.II, İstanbul,1983, s.337

dönemde meşrutiyetle birlikte daha tehlikeli bir hal almaya başladı. Gelen özgürlükler kapmasında İtalyan misyonerlerine karşı her yerde Arnavut varlığını korumak, Arnavut kültürünü ve dilini geliştirmek amacıyla Başkim kulüpleri kuruldu. Ayrıca Manastırda Latin alfabesini kullanma isteklerine de karşı çıkılmadı. Böyle bir ortamda Arnavutların hala özerk yönetim isteklerinden vazgeçmemeleri İttihatçılar tarafından hem vatana hem de dine ihanet olarak görülmekteydi.¹⁹⁴

II. Meşrutiyet'in ilanı ile tüm unsurlara verilen özgürlük ve hürriyet ortamı, İttihatçılara karşı muhalefet hareketlerini de kısa sürede arttırmıştı.¹⁹⁵ Aynı zamanda 1908 Devrimi ile siyasal yapının genişlemesi ve katılımın artması, Büyük Devletlerin ülke içerisindeki ayrılıkçı gruplarla işbirliğini de arttırmıştı.¹⁹⁶

Meclis-i Mebusan 'da demokratik sistem görüntüsüyle oluşturulmaya çalışılan kozmopolit bir yapı içinde Balkan, Ermeni, Arap ve Türklük sorunları meclisi sürekli karıştırmıştı. Bu karışıklıkta İttihatçılara artan muhalefetin yanında artık İttihatçıları bu unsurlara karşı oluşan milliyetçi tutumu şiddeti daha da arttırmıştı.¹⁹⁷

Rum, Bulgar ve Sırp mebusların destek verdiği cemaat ve çetelerin, Meşrutiyetle birlikte artık kendilerine tanınan hakları suiistimal ederek ayrılıkçı düşüncelerinden vazgeçmelerini söyleyen İttihatçılar tarafından yineleniyordu. Tehditkar cümlelerle kendilerine verilen haklarla yetinmeyip, aynı şekilde devam ederler ise artık hukuku sağlanmış meşruti yönetimdeki Osmanlı idaresinin asayişini sağlamak için onları ezebilecekleri de bildiriliyordu.¹⁹⁸

Buradan anlaşılacağı gibi meşrutiyet ile Abdülhamit istibdatını yıkıp yerine modern demokratik bir yönetim kurarak eşitlik ve özgürlüklerin artması, ekonomik alandaki özgürlükler gibi hedeflerle Osmanlı'daki tüm unsurları tekrardan Osmanlı tebaası altında toplamayı planlayan İttihatçıların düşünceleri pek de istedikleri gibi sonuçlanmamıştır.

¹⁹⁴ Kutlu, a.g.e., s.233

¹⁹⁵ *Balkanlar'da Siyasi İlişkiler*, ed.: Prof. Dr. Zafer Gölen ve Doç. Dr. Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s.156

¹⁹⁶ Ahmed, a.g.e., s.29

¹⁹⁷ Tunaya, a.g.e., C.1., s.129

¹⁹⁸ Yalçın, a.g.m., s.1-2

Her Őeyden 6nce Meşrutiyet ortamı ayrılıkçı gayrim6slim unsurların faaliyetlerini durdurmadığı gibi onlara avantaj sağlamıştı. Ayrılıkçı faaliyetleri yasal bir hale gelmişti. Ayrılıkçı unsurlar aleyhte faaliyetleri s6rd6rmeye devam etmiş ve bu ortamda daha fazla gelişme g6stermiŐlerdi. Ayrıca ekonomik 6zg6rl6kler ulusal kaynakların 6ok b6y6k bir b6l6m6n6 denetleyen gayrim6slim ve yabancı devletlerin daha da gelişmesine ve T6rk unsurların geri de kalmasına yol a6mıŐtı. Bu y6zden İttihatçılar bundan sonraki politikalarında gayrim6slimlere karşı daha baskıcı uygulamalarda bulunacaktı.

3.BÖLÜM

3. İTTİHAT TERAKKİ POLİTİKALARININ BALKANLARDA AYRILIKÇI-MİLLİYETÇİ HAREKETLERE VE BALKAN SAVAŞLARINA ETKİSİ

3.1. Siyasi Politikalarının Etkisi

II. Meşrutiyet'in ilanını sağlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi alandaki müdahaleleri, meclisin açılması ile birlikte kırılsa da meclis üyelerinin pek çoğunun cemiyet üyelerinden seçilmesi sayesinde siyasi kontrolleri devam etti. 1909 yılında artık cemiyetin içindeki Meclis-i Mebusan üyeleri için ayrı bir nizamname oluşturuldu. Böylece Meclis-i Mebusan grubu ve Cemiyet üyeleri şeklindeki ayrılımları ile 'fırka'¹⁹⁹ görünümünü aldı. Bu ayrılma cemiyete, artık siyaset karışmayacak havasını verse de ne merkezi hükümete ne de taşra teşkilatlanmalarına müdahaleleri son bulmadı. 1908 yılından itibaren tekeli siyasi davranışları kendilerine olan muhalefeti her alanda arttırdı. İttihatçıların, '31 Mart Vakası'²⁰⁰ olarak bilinen olayla kısa süreliğine etkileri azalmış da ordudaki etkinlikleri sayesinde isyanı bastırmış ve II. Abdülhamit'i hal ederek, yönetimdeki etkilerini artırmışlardı.²⁰¹

Ancak İttihat ve Terakki üyeleri bu tarihten itibaren kuvvetli bir siyasi aktör olarak hükümet üzerindeki baskıları ve idareleriyle '1913 Babıali Baskını'²⁰² kadar geçen süreçte tamamen iktidar olamadı. 1908 tarihinden itibaren iktidarı doğrudan ele geçirecekleri vakte kadar ülke yönetiminde kendi programlarını yönetecek kişileri seçmeleri sayesinde politikalarını rahatça uygulayabildiler.²⁰³

1908 Devrimi ile amaçlanan ya da ulaşılmak istenen hedef liberal demokratik bir yönetim biçimiydi. Eski rejimde ülkeyi yönetenler sivil ve askeri bürokrasiden gelen kişilerden oluşuyordu. Yaptıkları siyasi faaliyetleri hiçbir şekilde halka açıklama düşünceleri olmadıkları için, kamuoyuna ve onun denetimine kapalı bir siyaset ile meşgullerdi. Yüksek siyaset toplumdaki sınıfları ve onların temsilcilerini de dışladığı için idareye karşı olumsuz düşünceler hakimdi.²⁰⁴

¹⁹⁹ Bekir Topaloğlu, 'Fırka', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul, 1996, s.35

²⁰⁰ Azmi Özcan, 'Otuz Bir Mart Vak'ası', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, 2007, s.9-11

²⁰¹ Hanioglu, a.g.m, s.481,482

²⁰² Cevdet Küçük, 'Babıali Baskını', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.4, 1991, s.389-390

²⁰³ Tunaya, a.g.e, C.1, s.371-387

²⁰⁴ Kansu, a.g.e., s.3-4

İttihat ve Terakki üyeleri halktan gizli olarak yapılan bu siyaseti ortadan kaldırarak kamuoyuna açık bir siyaset anlayışı ile topluma daha yakın olmayı hedeflemiş, basında özgürce yayın yapılmasını dile getirmişlerdi. Fakat kendilerine artan muhalif düşünceler ve hareketlerden dolayı Abdülhamit'ten daha sıkı bir sansür uyguladıklarını da söylemek gerekir.

1908 Devrimiyle siyasetteki paşaların alıştığı eski düzen yani mutlakiyetçi düzen çökse de yerini alacak düzen hemen kurulamamıştı.²⁰⁵ İttihatçıların askeri ve sivil bürokrasi kadrosunda düzenlenme yapmak amacıyla geniş bir tasfiyeye girişmesi halk tarafından adaletin uygulanmadığı şüphelerini oluşturduğu²⁰⁶ gibi paşaların yıkılan bu düzenleri onların İttihatçılara karşı hareketlerde bulunması ve muhalif olmasına neden oldu. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu muhalefet kendisini '31 Mart Vakası' ile gösterse de bu olaydan sonra kendilerine rakip olmayacak bir yönetim meydana getirmişlerdi.²⁰⁷

Tabi bu ortamın dışında Meşrutiyetin ilanı ile gelen sevinçli günleri gölgede bırakan asıl olay Balkanlarda yaşanan bağımsızlık ve iltihak hadiseleri oldu. Gözlerin bir anda Balkanlara çevrilmesine neden olan gelişmeler kamuoyunu da burada gelişen hadiselerle yöneltti.²⁰⁸

İttihat ve Terakki Cemiyeti de yaşanan gelişmelerden ötürü bu tarihten itibaren savunma mekanizması olarak devletin bekası ve gidişatı için geliştirdiği politikalara yöneldi. Tabi uyguladığı bu politikalar bulundukları yüzyılda çeşitli değişimlere neden olmuştu. Özellikle gayrimüslimlere yönelik politikaların bir kısmı onların hukuki statülerini ve gündelik yaşamlarını doğrudan doğruya etkilerken bazıları da dolaylı yoldan etkilemişti.²⁰⁹

İttihatçıların, izlediği politikaların ana hedefi yönetim ile alakalıydı. Yönetimde merkeziyetçilik ilkesiyle hareket edilerek, eski gücün kazandırılması gerektiğine inanıyorlardı.²¹⁰ Merkezi yönetimin güçlendirilmesi ile otoritesi tüm vilayetlere ulaştırılacaktı. Bu sayede vilayetlerdeki idari ve mali uygulamalarda düzen

²⁰⁵ Kansu, a.g.e., s.5

²⁰⁶ Kutlu, a.g.e., s.245

²⁰⁷ Nazmi Eroğlu, 'Arnavutluk İsyanından Muhalif Bir Cuntaya:1 Halaskar Zabitan Grubu', *Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi*, Sayı 80, Güz 2002, s.81-92

²⁰⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, Ahval-i Umumiye, *Tanin*, Cilt: 1.sene, Sayı 74, s.1

²⁰⁹ Şimşek, a.g.e., s.62

²¹⁰ Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene I*, haz. Zeki Arıkan, Kitap Yayınları, İstanbul, 2006, s.139-141

sağlanacaktı. Bütün unsurları mutlu edecek bir düzenin sağlanması, akıllarındaki yönetime eşdeğerlilik demektir.²¹¹

Bu nedenle merkezi yönetimi güçlendirmek için samimiyetle bağlandıkları ilk hedef ‘İttihad-ı Anasır’ fikriydi. Yani tüm unsurların ‘Osmanlılık’ fikri altında birleştirilmesi ve birlik iradesinin güçlendirilmesi, ülkenin parçalanmasının önüne geçecekti.²¹²

İttihad-ı Anasır düşüncesi ile Osmanlı sınırları içinde yaşayan herkes ortak bir ‘Osmanlı’ üst kimliği altında bir araya getirilecekti. Böylece oluşturulan üst kimlik sayesinde kamusal alanlarda herkese ‘Osmanlı’ bakılacak, alt kimliklerini özel alanlarda kullanacaklardı.²¹³

Tüm unsurlara Osmanlılık kimliği ile eşit hak ve görevler verilmesi ile vatandaş statüsü sağlanacaktı. İttihatçıların bu yolla uyguladıkları İttihad-ı Anasır politikası ile Osmanlının tüm unsurları arasında kardeşlik ve barış ortamının sağlanmasını düşünülmüyordu. Sonuç olarak ülke sorunlarını çözmek ve ülkenin kalkınması kolaylaşacaktı.²¹⁴

Öte yandan Arnavutluk’ta baş gösteren ayaklanmaları engellemek ve Osmanlı çatısı altında tutabilmek için Osmanlılık ile beraberliğin vurgulanması Arnavutlar tarafından kabul edilmedi. Ve hiçbir kavmin lisanını ve mezhebini kabul etmeyeceklerine dair bildirilerde bulundular.²¹⁵

İttihat ve Terakki’nin gayrimüslim tüm unsurları Osmanlı adı altında birleştirme çabasına karşı tepkiler Patrik tarafından da din ve mezheplerine saldırı olarak algılanmıştı. Bu yüzden bu politikadan vazgeçilmesi ve Osmanlılık politikası adı altında tüm unsurları Türkleştirmeye çalışılmasına ve resmi dilin Türkçe olmasına şiddetle itiraz ediyorlardı.²¹⁶

Görüldüğü üzere, İttihatçıların, İttihad-ı Anasır ile gayrimüslimlerin temsil haklarını arttırmak, hürriyet ve siyasal haklarındaki artışla Osmanlı devletine entegre etme ve sistemle bütünleştirme çabaları olumlu sonuçlar vermediği gibi Tanzimat

²¹¹ Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, çev: Ayşen Anadol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.88

²¹² *Bahaeddin Şakir Bey’in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki*, s.430-431

²¹³ Doğan, a.g.m, s.173-192

²¹⁴ Kerimoğlu, a.g.e., s.175,176

²¹⁵ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.629

²¹⁶ Bozkurt, a.g.e., s.196

dönemindeki Yeni Osmanlılardan alıp, uyguladıkları bu politika boşa da çıkmış oldu.²¹⁷

Çökmekte olan bir devleti kurtarmak amacındaki İttihatçı kadro, devleti oluşturan tüm unsurları Osmanlılık adı altında toplamayı anayasal bir zorunluluk olarak gördü. Bu zorunluluk düşüncesindeki hareketleri, milliyetçilik fikriyle kabarmış olan kendi benliklerini, kimliklerini unutmak istemeyen birçok farklı unsur tarafından tepkiyle karşılandı. Osmanlılık politikası adı altında Osmanlı kimliği altında toplanmayı kabul etmiyorlardı.²¹⁸

Çünkü İttihad-ı Anasır yani Osmanlılık ile oluşturulacak birlik, onların ayrı devlet kurma hedeflerine engel olacaktı.

Bu politika doğrultusunda uygulanmaya çalışılan bir diğer düşünce ise tek tip, merkezi bir devlet oluşturmaktı. Yani bundan kasıt, geleneksel kurumlardan bağımsız bir meclisin olması demekti. Bu da din alanı dışında oluşturulan meclis ile dini cemaat ve onların kapsamlı etkisinin son bulması demekti.²¹⁹

İttihatçıların oluşturmaya çalıştıkları tek tip merkezi bir devlet fikri, millet sisteminde gayrimüslimlere verilen eski ayrıcalıkların hepsini ortadan kaldıracaktı. Özellikle resmi işlerde ve mahkemelerde Türkçe kullanılacaktı. Siyasetin asıl yeri meclis olacağı için dini ve yerel düzeyde siyasi güç kullanımına son verilmesi düşünülüyordu. Halkın farklı unsurlarından oluşan yerel temsilcilerine nüfuslarıyla orantılı olarak Meclis-i Mebusan'da yer verilecekti. Yani eşit statüde tüm cemaatler temsil yoluyla mecliste yer alacak ve söz hakkına sahip olacaktı. Böylece her yurttaş Arnavut, Rum, Ermeni ya da Yahudi olsun din ve millet ayrım olmaksızın aynı haklara sahip tek tip yurttaş olacaktı. Bu yurttaşlığın oluşturulması gayrimüslimlerinde askere gitmesi ve Müslümanlar gibi vergi vermesi demekti. İttihatçıların herkesi birinci sınıf yurttaş yapma çabası, dışlayıcı geleneksel ve cemaatçi ayrıcalıkları kaldırıyor ve bunun yanında her kesime tam temsil hakkı veriyordu. Böylelikle bireysel haklar, cemaat haklarının yerini alacaktı.²²⁰

İttihatçıların, geleneksel ayrıcalıklardan kurtulmayı amaçladığı bu politika ile tüm Osmanlı unsurlarını üst kimlikte toplamak daha kolay olacaktı. Türkleştirmek diye

²¹⁷ Hanioglu, a.g.e., s.630

²¹⁸ Şimşek, a.g.e., s.42

²¹⁹ Ahmed, a.g.e., s.13

²²⁰ Kansu, a.g.e., s.9

algılanan bu politikalar, mecliste Türk ve Müslüman olmayan mebusların tepkisinin giderek yükselmesine neden oldu. Bu tepkiler yalnızca mebuslardan gelmiyor gayrimüslim halkta yapılan Türkçü siyasete karşı tepki gösteriyordu. Aslında meclis içerisinde ve dışında da bulunan gayrimüslimler için İttihatçıların bu siyaseti, onların bağımsızlık taleplerine bir meşruiyet kazandırmış oldu.²²¹

İttihatçıların, vatandaşların aynı hak ve yükümlülüklerle sahip bu siyasi hedefleri özellikle geleneksel yöneticiler tarafından iyi karşılanmadı. Osmanlı tebaasının aynı hak ve hukuki statüye sahip olması²²² gayrimüslimlerin millet sisteminde elde ettikleri ayrıcalıklarını ortadan kaldırıyordu. Dolayısıyla bu da kilise örgütlerinin tepkisine yani gayrimüslim halkın tepkisine neden olacaktı. Sonuçta eski düzende paşalar aracılığıyla elde etmiş oldukları ayrıcalıklar ortadan kalkacaktı.

Faklı cemaat liderleri ve özellikle Rum Patrikhanesinin hoşuna gitmeyen bu durum onların yeni sisteme karşı çıkmalarına neden oldu. Gerek Ermeniler ve gerekse Rumlar merkezîyetçi bu siyasete açıkça düşmanlık gösterdiler.²²³ Çünkü eski düzende Abdülhamit tarafından onlara verilen özel ayrıcalıklar sayesinde sessiz kalarak bir şekilde hakimiyetlerini korumuşlardı.

İttihatçıların merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik bu çabaları gayrimüslimlerin beklentileriyle giderek çelişmekteydi.²²⁴ Tüm unsurların aynı hak ve eşitlikte olmaları gayrimüslimler için hem psikolojik hem de ekonomik sorunlara neden oldu. Bu yüzden eski yerleşik sistemde mevcut olan kendi ayrıcalıklarını tehdit eden bu siyasete karşı çıkıyorlardı.²²⁵

Gayrimüslim unsurlar giderek İttihatçılara karşı olan tutumlarını değiştirmeye başlamıştı. İttihatçıların izledikleri politikaların, Osmanlı'nın geleneksel millet sistemi ile uyguladığı ayrıcalıkları ortadan kaldırması gayrimüslimleri oldukça huzursuz etmişti.²²⁶ Kanun-u Esasinin sağladığı eşitlikle birlikte İttihatçılar öteden beri gelen cemaat imtiyazlarını kaldırarak her unsuru eşit konuma getirmeyi düşünüyordu. Fakat

²²¹ Tanör, a.g.e., s.183

²²² Alan Palmer, *Son üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)*, çev.: Belkıs Çorakçı, Dişbudak, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s.215

²²³ Şimşek, a.g.e., s.23

²²⁴ Şimşek, a.g.e., s.23

²²⁵ Ahmad, a.g.e., s.111

²²⁶ Şimşek, a.g.e., s.32

haklar ve sorumluluklardaki eşitlik özellikle gayrimüslimler içinde Rum burjuvazisinin ayrıcalıklarına zarar getirecekti.²²⁷

İttihatçılar merkeziyetçi politikaları ile yönetimin birçok coğrafi bölgedeki denetimi kaybettiği vilayetlere de el atmıştı. Hele ki uzak vilayetlerdeki yerel beylerin güçlenmesi ve verginin toplanamaması dikkatleri bu bölgelere yöneltmişti. Devrimden sonra İttihatçıların, bu vilayetlerde tekrardan merkezi otoriteyi sağlamaya yönelik girişimleri tepkileri de beraberinde getirdi. Bu tepkiler İttihatçıların modern ve çağdaş yapıda uygulamalarına verilmiş tepkiler değil cemaatçi uygulamalarını kaybeden ve ayrıcalıklarını geri getirmek isteyen unsurların verdiği tepkilerdi.²²⁸

İttihatçıların denetleme iktidarını özellikle Arnavutluk üzerinden gerçekleştirmeye çalışması ve merkezi otoriteyi buradan sağlamaya yönelik çabaları işe yaramadı. Balkanlardaki Osmanlı egemenliği için Yanya, Manastır ve İşkodra'da devlete ait olan çiftliklere göçmenlerin yerleştirileceği bilgisi Rumlar ve Bulgarlar tarafından tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine Dr. Nazım'ın 1909 yılında bir gazetede Rumeli'ye Bulgaristan ve Bosna'dan göçmenlerin ve Yahudilerin yerleştirileceği yönündeki söylemleri 31 Mart 1912'de çıkarılacak bir talimatın öngörüsüydü.²²⁹

Merkeziyetçi politikalara yönelik bir diğer çalışma ise dernekler ve cemiyetler üzerine oldu. II. Meşrutiyet ile birlikte birçok gizli faaliyet yürüten teşkilatlanmalar meydana gelmişti. Bu dönemin özgürlükçü ortamını fırsat bilen pek çok unsur siyasi, ilmi ve dini cemiyetler kurmuştu. Kurulan derneklerin ve cemiyetlerin faaliyetleri genellikle hükümete karşı örgütlenme şeklindeydi.²³⁰

16 Ağustos 1909 düzenlemesi ile dernek ve cemiyet kurma anayasa ile resmileşmiş ve cemiyet faaliyetlerine sınırlandırmalar getirilmişti.²³¹ 'Cemiyetler Kanunu'²³² ile Osmanlıcılık ve İttihad-ı Anasır ilkeleri göz önünde tutularak, her türlü ırkçılık, milliyetçilik veya bölücülük faaliyetlerinde bulunan, kanunlara aykırı davranan ve milliyet farkı gözetken cemiyet ve derneklerin kurulması yasaklandı. Hali hazırda var olan ve kurulacak cemiyetler için zabıta görevlendirmeleri getirildi. Aslında bu

²²⁷ Şimşek, a.g.e., s.32

²²⁸ Kansu, a.g.e., s.10

²²⁹ Akşin, a.g.e., s.322

²³⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.272

²³¹ Detaylı bilgi için bkz: Zehra Arslan, 'Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan'da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği',

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.3, Sayı 11, Bahar 2010, s.52-72

²³² Toprak, a.g.m, s.208-208

kanunla sınırlandırmalar getirilmiş olsa da daha önceden gizli kurulan çeteci ve ihtilalci komiteciler kurumsallaştı. Alenen kurulmuş cemiyetler sayesinde ayrılıkçı faaliyetlerini dernekler aracılığıyla gizleme olanağı buldular.²³³

Cemiyetler Kanunu ile etnik ve ulusal gruplar ve onların isimlerini taşıyan dernekler kapatıldı. Özellikle bu kanun Balkanlardaki Rum ve Bulgar komitelere yönelik oldu. Komitecilerin hareket sahaları daraldı. Derneklerin toplantı yerlerinde ateşli silah bulundurulması yasaklandı. Bu kanunun uygulanması için de kolluk kuvvetlerine geniş yetkiler verildi. Derneklerin her türlü teftiş ve zabıta kuvvetlerine açık olma zorunluluğu getirildi.²³⁴

Kanunun kabul edilmesi özellikle Makedonya'daki gayrimüslimler arasında büyük tepkilere neden oldu. Cemiyetler Kanunu yalnızca yönetime karşı tepkilere neden olmadı. Ayrıca İttihatçılar karşı ulusal organizasyonlarda farklı unsurların birlik olmasına neden oldu. Bulgar, Rum, Sırp ve Arnavut kulüpleri Manastır'da toplanarak, ortak bir protesto yapılması kararı aldı.²³⁵

1909 yılında Kanun-i Esasi'yi kendi menfaatleri için değiştirme yoluna giden İttihatçıların, anayasa değişikliğinde hedefleri padişahın yetkilerini kısıtlayıp kendi yetkilerini güçlendirme niteliğindedir.

Aynı zamanda bu değişikliklerle modern bir devlet yapısı oluşturma yönündeki kanunların birçoğu da pek çok kısıtlama için getirilmişti. Bunlardan bir tanesi merkezi ve otoriter bir yapıyı hedefleyen 'İçtimaat Kanunu' idi. Bu kanun ile gösteri ve mitingler için izin alma zorunluluğu getirildi. Özellikle 31 Mart Vakasında gayrimüslim unsurların da bulunduklarını düşündüklerinden bu kanunla sınırlandırmalara gidildi.²³⁶

Matbuat Kanunu'nda bir takım değişikliklere gidilerek basın özgürlüğü hükümetin keyfiliğine bırakıldı. Kamu düzenini bozan, anayasal ihlale sebebiyet verecek tarzda haberler yapan gazeteler yasal ve mali açıdan sorumlu tutuldu.²³⁷

²³³ Arslan, a.g.m., s.58

²³⁴ Cahit Talas, *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1992, s.41-43, bkz.; Castellan, a.g.e., s.383, Lewis, a.g.e., s.217

²³⁵ Kerimoğlu, a.g.e., s.182

²³⁶ Kadir Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922): Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, İletişim Yayınları, 2018, s.335

²³⁷ Nurşen Mazıcı, '1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu', *AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.5, Sayı 18, 1996, s.137, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Cilt:1 İçtimai Sene:231 Kanunuevvel 1325, s.497

Nüfus sayımları arttırılarak gayrimüslim sayısı güncellendi. Aile Hukukuna yönelik çalışmalar yapıldı. Burada hedeflenen amaç patrikhane ve diğer cemaatlerin aile hukuku yönündeki yargı yetkilerini kaldırıp onları doğrudan devlete bağlayarak devletin yargı gücünü arttırmak ve hukuk birliğini sağlamaktı.²³⁸

Bu dönemde uygulanan bir diğer düzenleme ise ‘Kiliseler ve Mektepler Kanunu’ ile oldu. Bulgarlar, Ortodoks mezhebini benimsediklerinden beri Fener Rum Patrikhanesine bağlıydı. Fakat XIX. Yüzyıldan beri artan milliyetçilik düşünceleriyle Fener Rum Patrikhanesi Rum olmayan Ortodoksları sindirmeye, Rumlaştırmaya çalışıyordu. Bulgarların talepleri sonucunda Babıali’nin Bulgar Eksarhlığı’nın kurulmasına izin vermesi, Bulgarlar ve Rumlar arasındaki husumeti iyice arttırmıştı.²³⁹ Bulgar, Rum ve Sırp cemaatlerinin çatışma konusu olan bir türlü paylaşılamayan kilise ve mektepler sorununa uzun süren tartışmalar sonucunda kabul edilen 3 Temmuz 1910 kanunuyla çözüme kavuşturuldu.²⁴⁰

Vatandaşlar arasındaki birliği ve barışı sağlamak isteyen İttihatçılar, söz konusu kanun ile Bulgar, Rum ve Sırp cemaatleri arasındaki anlaşmazlıklara son verdi. Daha önceki konularda da bahsedildiği üzere, II. Abdülhamit yönetimi boyunca bu cemaatler arasındaki kiliseler sorununu ve çekişmeleri canlı tutarak aslında onların Osmanlı devletine karşı oluşturacakları bir Balkan birliğini engellemiş oluyordu. Böylece olası bir savaşında önüne geçilmişti. Bu nedenle bu anlayışı göremeyen İttihat ve Terakki yöneticileri, tecrübesiz yönetim anlayışlarından dolayı bu durumun yarar sağlamayacağını görememişlerdi.

Gayrimüslimler arasında sağlanan barış bölgenin kaybedilmesiyle sonuçlanan sürecin hazırlayıcısı oldu. Gayrimüslim gruplar arasındaki çatışmanın azalması, onları ulusçu hareket düşüncesiyle Osmanlı Devleti’ne karşı birlik olmaya ve birleşmeye itti. Kısacası bu kanun, Balkan Savaşları öncesi Osmanlı Devletine karşı oluşacak Balkan İttifakının önünü açmış oldu.²⁴¹

²³⁸ Gülnihal Bozkurt, ‘Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.43, Sayı 1-4, Ankara,1993, s.55

²³⁹ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul, 1996, s.59

²⁴⁰ Hale Şıvgın, ‘Kiliseler ve Mektepler Kanunu’, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 148, Ocak-Şubat 2004, s.133-146, Hasan Taner Kerimoğlu, ‘Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri’, *ÇTTAD*, VI/14, Bahar 2007, s.5

²⁴¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul, 2004, s.15, Kutlu, a.g.e., s.242, Tunaya, a.g.e., C.1, 98-100

Gayrimüslim ayrılıkçı unsurların işbirliklerini ortadan kaldırmak ve emellerine engel olmak için görünürde anlaşmazlıkları giderici bir siyaset izlenmeye çalışılsa da, İttihatçıların merkezîyetçi politikalarına karşı duyulan tepkiler bu ortamı iyice kızıştırmıştı. Özellikle izledikleri politikaların çöküşünün en net örneği, 31 Mart Vakasında kendilerine karşı Ermeni komitelerinin ve gayrimüslim unsurların İttihatçı yönetime karşı isyanı gerçekleştirenlerden yana tavır sergilemeleri oldu.²⁴²

31 Mart Vaka'sında gayrimüslimlerin ayaklanmaya alkış tutmaları, İttihatçıların merkezîyetçi siyasetlerine karşı vurulmuş bir darbe olarak görüldü.²⁴³

Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı; eşitlik, adalet ve hürriyet sloganları ile yola çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyetten sonra politikalarını gerçekleştirebilmek adına sertleşen siyasi eğilim ve hareketleri ile Türkçü düşünce de izledikleri yol tamamen farklı bir boyuta dönüşmüştü.

Tam da bu dönüşümü ve İttihatçıların devleti ayakta tutabilmek için Osmanlılık yolunda unsurların birliği politikasının çöküşünü Bernard Lewis, şu şekilde ifade etmiştir; '*hakim ulus Türklerin bile sonunda milliyetçi virüse yakalanması ile çok uluslu ve çok dinli bir imparatorluğun hükümdar hanedanına ortak bir bağlılık içinde yaşayacak hür, eşit ve barışçıl bir ulus birliği şeklindeki 'Osmanlıcı' rüya da ebediyen sona erdi.*'²⁴⁴

3.2. Askeri Politikalarının Etkisi

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti içindeki gayrimüslim unsurlar vergi ödeme karşılığında askerden muaf sayılıyordu.

Özellikle Tanzimat ile birlikte Hristiyan ve Yahudi unsurların vergi ödemesi yerine askere alınması düşüncesi ile 'Bedel-i Askeri' getirildi. Fakat dönemin iç ve dış politikadaki olumsuz durumdan dolayı herhangi bir uygulamaya gidilmedi.²⁴⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti ise yeni dönemde, yurttaşlık fikri doğrultusunda gayrimüslim unsurların da Müslümanlar ile birlikte askerlik yapmasını istiyordu.

²⁴² Ayrıca bkz.; Azmi Özcan, 'Otuzbir Mart Vak'ası', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, 2007, s.9-11

²⁴³ Ahmed, a.g.e., s.19

²⁴⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s.217

²⁴⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK yayınları, C.V, Ankara, 1994, s.180

Farklı unsurların birbirleriyle kaynaşmaları ve unsurların birliğinin tekrardan gerçekleşmesi, silah arkadaşlığı sayesinde olabilirdi.²⁴⁶

Müslümanların çıkan savaflara zorunlu olarak katılması ve son yüzyıllarda artan savafların artarda gerçekleşmesi Müslümanların ekonomik açıdan geri kalmasına sebep olmuştu. Askere gitme zorunluluğu olmayan gayrimüslim unsurlar ise iktisadi, ekonomik ve nüfus açıdan giderek güçlenmişlerdi.²⁴⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki bu eşitsizliği ortadan kaldırmak için 1908 yılında Siyasal Programını yayınlamış ve bu programda gayrimüslim unsurların da askere gitmesi çok açık ifadelerle belirtilmişti. Kabul edilen bu programda gayrimüslimlerin askerliği şu şekilde yer almaktaydı: ‘ *Cins ve mezhep tefrik edilmeksizin herkes müsavat ve hürriyet-i tammeye malik ve aynı mükellefiyete tabidir. Bircümle Osmanlılar huzur-u kanunda ve memleketin hukuk ve vezaiinde müsavi olup umum tebaa ehliyet ve kabiliyetlerine göre münasip olan memuriyetlere kabul olunacaktır. Gayr-ı müslime dahi ahz-ı asker kanununa tabi tutulacaktır.*’²⁴⁸

Böylece gayrimüslim unsurları doğrudan ilgilendiren ve 7 Ağustos 1909 yılında çıkarılan bir kanunla, ‘Bedel-i Askeri’²⁴⁹ vergisi kaldırılarak, gayrimüslim gençlere de askere gitme zorunluluğu getirildi.²⁵⁰

Ancak bu zorunluluk Hristiyan ve Yahudi gençler tarafından tepkiyle karşılandı. Ülkenin birçok yerinde gayrimüslim erkekler direniş ve protestolar gerçekleştirdi.

Kanun’un yürürlüğe girmesiyle daha evvel sadece İstanbul’daki Müslümanlar askere alırken artık gayrimüslim unsurlarda İstanbul’daki Müslümanlar ile birlikte askerlik görevleri için alındılar.²⁵¹

Rum, Süryani, Ermeni ve Bulgar cemaatlerin askerlik ile ilgili istekleri, aynı cemaat üyelerinin orduda aynı cemaatten gelen Hristiyan subayların emri altına girmekten

²⁴⁶ Mehmet Hacısalihoğlu, ‘Osmanlı imparatorluğunda Zorunlu Askerlik Sistemine Geçiş, Ordu-Millet Düşüncesi’, **Toplumsal Tarih**, Ağustos 2007, s.164

²⁴⁷ Ufuk Gülsoy, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg Yayınları, İstanbul, 2000, s.129, Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, C. VI, Ankara, 1994, s.160-161

²⁴⁸ Tunaya, a.g.e, C.1, s.99

²⁴⁹ Ufuk Gülsoy, ‘Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlikten Muafiyet Vergisi: Bedel-i Askeri (1855-1909)’, **Tarih Dergisi**, Sayı 37, 2002, s.93-118

²⁵⁰ Lewis, a.g.e., s.218, **Düstur**, Sıra II, Cilt I: 1326-1327(1908-1909), s.14

²⁵¹ Faruk Ayın, **Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Askere Alma Kanunları (1839-1914)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.47

yana oldu.²⁵² Fakat birçoğu 1910'lu yıllarda askerden kaçmak için yabancı devletlerin himayesine geçerek, uyruklarını değiştirdiler.

Özellikle Dahiliye Nazırı Talat Bey başta olmak üzere diğer İttihatçılar, aşiret ya da cemiyet şeklinde yaşanan bölgelerde, askerlik ve yükümlülüklerini eksiz uygulamaya çalışmışlardı. Ancak artan Merkezîyetçi yönetimi güçlendirme çabasının ürünü olan askerlik zorunluluğun büyük bir hata olduğu ortaya çıktı.²⁵³

İttihat ve Terakki özellikle Osmanlı ordusunda geniş kapsamlı bir gençleştirme ve yeniden düzenleme yoluna gitti. Askerin rütbelerinin tasfiyesi ve 'Askeri Tekaüt ve İstifa'²⁵⁴ kanunları getirildi. Rütbelerin yeniden düzenlenmesi eski sistemde sarayın keyfi rütbeler verdikleri kişiler tarafından tepkiyle karşılandı. Bu da cemiyete karşı düşmanlıkları arttırdı.

Yeni bir uygulama olarak da astsubay okulları açıldı. Acemi erlere eğitim verecek tecrübeli askerlerin yetiştirilmesi hedeflendi.

Makedonya başta olmak üzere Balkan bölgelerinde artan çetecilik faaliyetlerini önlemek amacıyla orduya geniş haklar tanıyacak, 'Şekavet ve Mefsedetin Men'ine Dair Kanun'²⁵⁵ çıkarıldı. Terör ve anarşinin yasaklanmasına yönelik çıkarılan bu kanunla Makedonya'daki gayrimüslimleri silahsızlandırmak amaçlanırken, kanun çerçevesinde orduya özel takip gruplarını kurması için yetki verildi. Bölgedeki ayrılıkçı terör eylemleri bastırılarak, Balkan komitecilerinin tamamen silahsızlandırılması hedeflendi. Bunu sağlayabilmek için alınan önlemler kapsamında, halk tarafından komitecilerin eylemlerini orduya bildirmeyenlere ve ruhsatsız silah taşıyanlara ağır cezalar getirildi.²⁵⁶

Tabi ki bu kanunun uygulanması Makedonya'daki Rum ve Bulgar çetelerinin yönetime karşı ayaklanmasına hatta Osmanlı ordu kuvvetlerine karşı işbirliği içinde faaliyetlerini yürütmelerine sebep oldu.²⁵⁷

²⁵² Erik Jan Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923*, İletişim, İstanbul, 2000, s.207

²⁵³ Akşin, a.g.e., s.292

²⁵⁴ Eyüp Sabri Kala, *Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukuku (1865-1923)*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.67

²⁵⁵ *Düstur*, Tertib-i Sani, C.1, s.757

²⁵⁶ Lewis, a.g.e., s.217, Ahmed, İttihatçılıktan..., s.128

²⁵⁷ Ahmed, a.g.e., s.105

Aynı zamanda Girit'in Yunanistan tarafından ilhakı sırasında İstanbul'daki Rumların tavırlarının iyice devlete karşı olması ve zorunlu askerlikle ilgili kanun sonrası tepkileri, bu unsurların Osmanlı Devleti'ni kendi devletleri olarak görmediklerini gösterdi.²⁵⁸

3.3. Ekonomi Politikalarının Etkisi

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı'nın son yüzyılına damgasını vuran siyasi bir hareket olarak ortaya çıksa da zamanla devletin iktisadi ve kültürel hayatını da etkilemişti. Kapitülasyonlar ve Osmanlı Devleti'nde son zamanlarda meydana gelen ayrılıkçı milliyetçi hareketler, Osmanlı ekonomisinin çöküşünü iyice hızlandırmıştı. Yaşanan olumsuzluklar sadece siyasi hayatı değil, ekonomik hayatı da etkilemişti. Gayrimüslim unsurlar ve yabancıların tekelinde olan ekonomiyi düzeltmek için yapılan yeni atılımlar ile gayrimüslim unsurların Osmanlı ekonomisindeki etkinliği azaltılarak, güçlü iktisadi bir hayat oluşturulmaya çalışıldı.²⁵⁹

Bu yolda İttihatçılar tarafından, ekonomik reformlar ve kamu maliyesinin daha açık bir şekilde örgütlenmesinden yana girişimlerde bulunuldu. İttihatçıların çoğu ekonomik reform düşüncelerini geçmişten aldığı bilinmekle birlikte, sosyoekonomik örgütlenmeye yönelik anlayışları ise tamamen modern anlayıştan ibaretti.²⁶⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ekonomideki asıl amacı, 'milli ekonomiye sahip bir millet' anlayışı ile tam bağımsız bir ekonomiyi kurmaktır.²⁶¹

Bülent Tanör Hoca İttihatçıların ekonomide tam egemenlik uygulamaya çalıştıklarını şu şekilde ifade etmiştir; 'İttihat ve Terakki yönetimleri, etnik ve dinsel kökenleri ne olursa olsun bütün ayrıcalıklı sınıfların konumunu sarsacak, küçük ya da orta burjuvaziye iktidar yolları açacak arayış içindeydiler. Başlıca amaçları tam egemenliğin, ekonomik ve siyasi bağımsızlığın kazanılmasıydı.'²⁶² Böylece ekonomik ayrıcalıklara sahip olan gayrimüslim unsurların karşısına Türk burjuvazi sınıfı oluşturulmaya çalışıldı.²⁶³ Bu da kapitülasyonlar sayesinde oluşan ticari

²⁵⁸ Yalçın, a.g.e., s.52-53

²⁵⁹ Koray Engin, 'İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918)', *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, Sayı 1, Bahar 2007, s.114-127

²⁶⁰ Ahmed, a.g.e., s.13

²⁶¹ Yalçın, a.g.e., s.35-36

²⁶² Tanör, a.g.e., s.209

²⁶³ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.27

ayrıcalıklardan faydalanıp, ekonomik güce ulaşmış gayrimüslim unsurların ekonomideki varlıklarını tehdit ediyordu.

İttihatçılar bu yolda Türklerin iktisadi faaliyetlerini yükseltmek için milli ekonomiyi kavratıcı ve teşvik edici politikalar izledi. Fakat bunu gerçekleştirmeye çalışsalar da, Türkler ekonomik hayatta olması gereken konumda değildi. Ülke ekonomisinin büyük çoğunluğunun, gayrimüslimlerin elinde olması İttihatçıların çözmeye çalıştıkları en temel sorundu. Gayrimüslim unsurların, vergiden muaf tutulan yabancı devletlerin himayesinde olması onlar için büyük bir avantajdı. Gayrimüslimler bu sayede ülke ekonomisinde güçlü bir yer edinmişlerdi. Bu doğrultu da İttihatçılar tarafından, mevcut konjonktürü değiştirip, kapitülasyonları kaldırılması hedeflendi. Böylece yabancı sermayenin önünü kesecek politikalar geliştirildi. Gayrimüslimlerin ayrıcalıklarını kısıtlama yönünde politikalar getirildi. Ekonomik ve siyasi manada özgürlüğün önünü kapatan kapitülasyonlar daha sonraki dönemler tamamen olarak kaldırılacaktı.²⁶⁴

Çünkü kapitülasyonlar sadece ekonomik bir yük değildi. Aynı zamanda yabancı devletlerin kapitülasyonlarla gayrimüslimleri himaye etmesi, yapılacak hukuki düzenlemelere engel olmuş hatta gayrimüslimlerin, dini ve ilmi kurumlar açma yönünde devletten izin alma gereği duymamalarına neden olmuştu.

Meşrutiyet döneminden itibaren İttihat ve Terakki üyeleri, her ne kadar eşitlik, özgürlük söylemlerinde bulunsa da Osmanlılık fikrinden kurtulamamışlardı. Bu durumun en önemli kanıtlarından biri de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyet'in ilanından sonra iktidara tamamen geçene kadar 1908-1913 yılları arasında uyguladıkları liberal ekonominin, iktidarı geçmeleri ile 1914-1918 yıllarında milli iktisada dönüşmesiydi.²⁶⁵

Şüphesiz İttihat ve Terakki'nin liberal ekonomi düşüncesine sahip olmasını sağlayan Maliye Nazırı Cavid Bey'di. Cavid Bey, iktisadi alanda kendini geliştirmiş biri olarak İttihat ve Terakki'nin ekonomi yönündeki adımlarında cemiyeti etkileyen, cemiyetin

²⁶⁴ Toprak, a.g.e., s.84

²⁶⁵ Deniz Karaman, 'Ulum-ı İktisadiye ve İhtimaiye Mecmuası', *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.28, No:1, Mayıs 2004, s.65-87

mali siyasetinin belirlenmesinde önemli rol oynayan Osmanlı Maliye nazırı ve iktisatçısıydı.²⁶⁶

1908-1914 yıllarında liberal ekonomi düşünceleri ile serbest ticaret yanlısı bir ekonomi izlenmeye çalışıldı. Bu sayede bireye verilecek sorumluluk, devletin ekonomik hayata müdahalesinin kaldırılması ve tarımsal ihracata dayalı ihtisaslaşma gibi unsurlarla mali istibdadın önüne geçilerek bireysel ekonomik özgürlükler ön plana çıkarılacaktı. Ancak Cavid Bey önderliğinde hedeflenip uygulanmaya çalışılan bu ekonomik düzen yarar sağlamadı. Serbest ticaret ile ilgili görüşler ve uygulamalar daha çok gayrimüslim halka fayda sağladığı gibi aynı zamanda Avrupalı devletlerinin de işine geldi. Ekonomide Türk-Müslüman unsur geri planda kalarak küçük esnaf zarara uğradı.²⁶⁷

İttihatçılar tarafından, ilk zamanlarda liberal bir ekonomi benimsense de Balkan Savaşlarından sonra bu düşünce Milli iktisad şeklini alacaktır. Bunun sebebi ise, liberal düşünce ve beraberinde getirdiği ekonomik avantajların daha çok gayrimüslimlerin işine yarıyor olmasıydı. Hürriyetçiliği iktisadi liberalizmle özdeşleştirip yabancı sermayeye geniş haklar tanıyan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu politikalarının doğru olmadığını anlamış oldu. Bahsedildiği gibi ekonominin liberalleşmesi sonucu gayrimüslimler, Osmanlı ticaretini iyice ellerinde tutmuş ve yabancıların etkisi artmıştı. Bu da Osmanlı'daki küçük Müslüman esnafını kötü etkiledi.²⁶⁸

İttihatçıların liberal ekonomiden bir diğer beklentileri ise, eşit haklar çerçevesinde oluşturulan liberal ekonominin varlığı ile ayrılıkçı hedefleri olan gayrimüslim unsurları mutlu etmektir. Bu politika gayrimüslim unsurların Osmanlı'dan ayrılmasını engellemek şöyle dursun onlara çokça yarar sağlamıştı.

Osmanlı liberal ekonomi sayesinde ortak bir ekonomi oluşturarak ayrılıkçı unsurları birleştirmeyi ve bunların devlete entegre edilmesini hedeflemişti. Eğer bu hedef doğru olsaydı gayrimüslim unsurların ekonomik anlamda egemen oldukları önceki

²⁶⁶ Selim İlkin, 'Cavid Mehmed Bey (1875-1926)', *TDV Ansiklopedisi*, C.7, 1993, s.175-176

²⁶⁷ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s.23, Abdüllatif Şener, *Sona Doğru Osmanlı*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007, s.30

²⁶⁸ Muzaffer Tepekaya, 'Osmanlı Devleti'nde İktisadi Liberalizmin Sonuçları', *Türk Yurdu*, Sayı 288, Ağustos 2011, s.58-69

devirlerde de işe yarayabilirdi. Ancak bu amaca ulaşamadığı gibi ayrılıkçı milliyetçi unsurlar giderek güç kazanmıştı.

İktisadi liberalle ekonomik güçlenmenin yanında merkezi otoritenin de güçleneceğine dair düşünceler boşa çıkmıştı. Liberal iktisatla birlikte bürokrasi iyice güçlenmiş, devletin mali yükü artmış ve gayrimüslimlere verilen ayrıcalıklar onların iyice güçlenmelerini sağlamıştı. Aynı zamanda bu ortamda Avrupalı devletlerle işbirliğine girilmesi, Avrupalıların Osmanlı'nın iç meselelerine daha çok karışmasına sebep oldu. Bu aşamada şunu da belirtmek gerekir ki, Avrupa'daki gibi liberal bir ekonomi oluşturabilmek yanlış bir düşünceydi. Çünkü Avrupa'da liberal iktisat, ulusallaşmayla gelişmişti. Halbuki bu düşünce, Osmanlılık fikrinin oluşturulmasına ters düşen bir politikaydı. Bu nedenle hiçbir zaman kitlesel bir siyasi tutuma dönüşerek, toplumu seferber edememişti.²⁶⁹

İttihatçılar, uygulamaya çalıştıkları iktisadi liberalizmin önündeki engel olarak gördükleri geleneksel mülkiyete bir takım sınırlandırmalar getirdi. Bu dönemde, yapılan değişiklikler ile miri arazilerin mülkü araziye dönüştürülmesi devam etti.²⁷⁰

İttihatçıların Meşrutiyetten beş yıl sonra çıkarmayı başardıkları 'Arazi Kanunları', sosyo-ekonomik yapıyı şekillendirmek istediklerini açıkça ortaya koymuştu. Arazi hukukuna modern bir görünüm kazandırılarak, kanun hükümleriyle Osmanlı kırsal hayatında sosyal adalet prensiplerine uygun bir düzenlemeyle sermaye sahiplerini kırsal alanda yatırım yapmaya teşvik etmişlerdi. Arazi Kanunu'nun milli egemenlik anlayışına göre yeniden düzenlenmesi, boş arazilerin gelirleri düşük topraksızlara dağıtılması ve dar gelirlilerin vergi yükümlülüklerinin azaltılması vb. uygulamalarla ayrılıkçı unsurlar tekrardan bir arada yaşamaya teşvik edilmişti.²⁷¹

II. Meşrutiyetin ilk dönemlerinde itibaren liberal ekonomi düşüncesi ile hareket eden İttihat ve Terakki üyeleri, hedeflerinin istedikleri sonucu vermediğini gördü. İttihatçıların liberal ekonomi çerçevesindeki hareket noktaları ayrılıkçı-milliyetçi gayri Müslimlerin ekonomik anlamda güçlenmelerine ve bağımsızlık yolundaki faaliyetlerinde ekonomik öz güven sağlamalarına neden oldu. Aynı zamanda büyük devletlerin desteklerini de arttırdı. Bu politikanın yanlışlığını fark eden İttihatçılar,

²⁶⁹ Zafer Toprak, 'Milli İktisat' *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, 1985, s.741

²⁷⁰ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1978, s.457

²⁷¹ Kutlu, a.g.e., s.241

Balkan Savaşlarından sonra içlerinde artan milliyetçi tavırlar neticesinde milli öz politikalara yöneldi. Ve ekonomide artık Milli iktisat anlayışı hakim oldu.²⁷² Temel hareket noktaları milliyetçilik çerçevesinde olduğu için milli iktisat politikalarıyla yerli malların kullanımı teşvik edildi ve milli bankaların kurulması yönünde adımlar atıldı.²⁷³

Liberal ekonomi düşüncesi ile serbest ticaret anlayışından vazgeçerek, koruyucu bir dış ticaret modeline geçildi. Bu koruyucu politikaya geçişin nedeni apaçık ortadaydı ki uygulanan ekonomik politikaların gayrimüslim halkın işine yaraması hiç de iyi olmamıştı. Böylece koruyucu ekonomi politikası devletçilik ilkesine dayalı politikayı doğurdu.²⁷⁴

Milli iktisat politikasının bel kemiğini oluşturacak sermaye birikimi için, 1908’de II. Meşrutiyet ile birlikte ulusal bankacılığın doğuşu gerçekleşti. Ülkenin tüm bankacılık işlemlerini yabancıların kurduğu bankalar yürütmekteydi. Devrim ile birlikte taşrada milli bankalar kurulmuş ve Anadolu’da bu sayede bir orta sınıf ortaya çıkmıştı. İttihat ve Terakki, ulusalcılık doğrultusunda milli bankaların kurulmasını teşvik etmiş, birçok üyesini bankacılığa özendirmişti. Millileştirmeye birlikte milli bankacılık faaliyetleri, Osmanlı üreticisine kredi sağladı. Köylüyü yoksullaştıran, çiftçinin malını sendikalaştıran firmalar engellendi. Bu sayede Müslüman halk ticarete, çiftçilikte milli bankalar sayesinde gayrimüslim tüccarların karşısında güçlendi. Eskiden beri gayrimüslim ve yabancıların tekelinde olan bankacılık faaliyetleri Müslüman halkında eline geçmiş oldu.²⁷⁵

Balkan Savaşları esnasında yürürlüğe konulan 1 Mart 1913 tarihli yedi maddeden oluşan ‘Eşhas-ı Hükmiyenin Emval-i Gayrimenkuleye Tasarruflarına Mahsus Kanun-i Muvakkat’²⁷⁶ ile Osmanlı hukukunda tüzel kişilerin arazi edinmelerine izin verilmişti. Böylece kişinin miras hakkı ne kadar artarsa tarıma o kadar önem verilecek ve arazinin işletilmesinin artacaktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu sayede hukuka dayalı tarım tedbirlerinin ekonomik gelişmeyi arttıracaklarını ummuştu. Bu kanun miri

²⁷² Toprak, a.g.m, s.25-29.

²⁷³ Zafer Toprak, *İttihat ve Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik 1914-1918*, Homer Yayınları, İstanbul, 2003, s.71-80

²⁷⁴ Engin, a.g.m., s.114-127

²⁷⁵ Toprak, a.g.e., s.79

²⁷⁶ Ayrıca bkz. Ergül Ballı, ‘II. Meşrutiyet Döneminde Köy, Köylü ve Toprak Meselesine Dair İktisadi ve Hukuki Bir Değerlendirme’, *14. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, ODTÜ, 23-25 Kasım 2015, Ankara

tarım arazisini işleten kişinin, miras hakkından dolayı tam bir özel mülkiyet sahibine dönüşmesini sağladı. Bu da Balkanlarda gayrimüslim unsurlar arasında mirasçılarının sayısının giderek çoğalmasına ve Osmanlı topraklarından kolayca hak talep etme şeklinde büyük bir soruna dönüştü. Mülkiyet kaybındaki artışlar, tarım arazilerinin aşırı biçimde parçalanmasına neden olurken, toprağın artık eskiden beri ‘devletin mülküdür’ anlayışı ortadan kalktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu politika ile devlet içerisinde tarımla uğraşan halkın sorunlarını sosyal adalet ilkelerine uyarak düzeltmeye çalışırken, tam tersine zengin ve modern tarım yöntemlerini benimseyen zengin gayrimüslim toprak sahiplerinin iktisadi çıkarlarına uygun bir zemin hazırlamıştı.²⁷⁷ Aynı zamanda gittikçe artan gayrimüslim mülkiyet sahiplerinden dolayı Müslüman toprak sahiplerinde azalma meydana gelmişti. Bu Balkan Savaşları sonrasında ayrılıkçı unsurlar tarafından Balkanlardaki Müslümanların tasfiyesini kolaylaştırmaktaydı.

Bu nedenle Balkan Savaşları sonrasında aynı sıkıntıları yaşamamak için İttihatçılar tarafından milli iktisat politikaları ile arazi kanunu ve tarımda yeniliklerle köylü halkı yükseltip büyük toprak ağalarının gücünü azaltmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bunun yanı sıra Osmanlı’daki sosyo-ekonomik kalkınmanın tek hedefi olarak, ‘Türk burjuvazisi’ oluşturmaktan yana görülmüştür. Osmanlı ekonomisinde gayrimüslimlere oranla çok cılız bir vaziyette olan Müslüman-Türk toprak sahiplerinin iktisadi yeteneklerini arttırarak, iktisadi menfaatlerini geliştirmeye yönelik bir politika izlenmişti. Devlet eliyle hedeflenen Türk burjuvazisi gibi bir sınıf, 1908 Devriminden önce Müslümanlar arasında mevcut değildi. Daha çok gayrimüslim arasında var olan bir zenginlikti. Onlarda, Osmanlı Devletini kendi devletleri olarak görmedikleri için kendi çıkarlarını Avrupa Devletlerinin çıkarlarıyla birleştirmişlerdi. Özellikle Osmanlıda mevcut komprador burjuvaziyi oluşturan iki millet Rumlar ve Ermenilerdi. Uzun yıllar ekonomik ayrıcalıklardan dolayı Osmanlı’da büyük bir güç elde etmişlerdi. Elde ettikleri ayrıcalıklara rağmen Osmanlı’yla hiç özdeşleşmedikleri gibi Avrupa devletlerinin ülke içerisindeki ekonomik sızıntılarına yardım etmişlerdi. İşte İttihat ve Terakki’nin amacı böyle bir ortamda, Türk burjuvazisi oluşturarak, ülkenin ekonomik gücünü milli sınıfın elinde tutmaktı. Tabi İttihatçıların bu politikası gayrimüslim unsurların işine gelmeyecek ve çıkarlarına ters düşecekti. Bu nedenle

²⁷⁷ Ergül Ballı, ‘İttihat ve Terakki’nin Tarım ve Toprak Politikası: Aydın Vilayeti Örneği’, *Uluslararası İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TTK Yayınları, C.3, Ankara, 2015, s.129-162.

İttihatçıların kurmaya çalıştıkları milli ve merkeziyetçi devlet anlayışına karşı açıkça düşmanlık güdüyorlardı.²⁷⁸

Milli ekonominin İttihatçılar tarafından açıkça ifade edilmesi ilk defa Bosna-Hersek'in Avusturyalılar tarafından ilhakından sonra ortaya çıktı. İttihatçılar, bu ilhaka karşı, Avusturya mallarına ve bu malların satıldığı dükkanlara karşı boykot örgütlenmesi başlattı. Ayrıca İttihatçı yazarlar tarafından gazetelerde Osmanlı halkına, kati bir surette Avusturya'dan gelen kumaş, mendil, çorap vs. malları almamalarına dair boykot konusunda bilinçlendirmeler yapıldı. Bu örgütlenme, Batı mallarını satın alan gayrimüslim halkı zarara uğrattırken, küçük Türk tacirlerinin işine geldi.²⁷⁹

Ayrıca Milli ekonomi ve Türk burjuvazisinin ihtiyacı için gayrimüslimlerin ekonomik ayrıcalıklarına son vermek adına Yunan ticaretine karşı da bir boykot girişimi oldu.²⁸⁰

İttihatçıların, Müslüman-Türk yerel yönetici, toprak sahipleri ve tüccarlarla, gayrimüslim burjuvazisi karşısında giriştiği işbirliği ve Müslüman-Türk unsurunu örgütleyerek milli burjuvazi yaratma politikası özellikle Balkan vilayetlerindeki zengin gayrimüslim halkın pek de hoşuna gitmemişti. Bu da kendi çıkarlarını korumak için Avrupa'nın büyük güçleriyle olan işbirliklerini daha da arttırdı.

Bu nedenle İttihat ve Terakki üyeleri, ülke içinde kendisine karşı artan muhalefet hareketleri neticesinde ekonomi ve tarım politikalarını gözden geçirerek daha ılımlı bir anlayışa yöneldi.²⁸¹

3.4. Eğitim Politikalarının Etkisi

Ülke yönetiminde II. Meşrutiyetle birlikte önemli bir güç olan İttihat ve Terakki Cemiyeti; siyasi, ekonomik ve askeri politikaların dışında eğitim alanında yapılacak atılımların toplumsal gelişmeye yarar sağlayacağını düşünüyordu. Oluşturmaya çalıştıkları Osmanlılık kimliği, genç kuşaklara verilecek eğitimler sayesinde gelişim gösterecekti. Bu açıdan bakıldığında aslında eğitim alanında yapacakları yeniliklere de siyasi bir düşünceyle baktıkları görülmektedir. Çeşitli etnik ve dini unsurların ayrılıkçı fikirlerini engelleyebilmenin en temel çözümü olan, kendi kimliklerinin de

²⁷⁸ Ahmed, a.g.e., s.31-38

²⁷⁹ Ahmed, a.g.e., s.40

²⁸⁰ Ahmed a.g.e., s.129, Hüseyin Cahit Yalçın, 'Avusturya Emtiasını Almayınız!', *Tanin*, Cilt:1.sene, Sayı 70, 26 Eylül 1324, s.1

²⁸¹ Ahmed, a.g.e., s.83

üzerinde bir Osmanlı kimliği düşüncesi, eğitim-öğretim sayesinde aşılacaktı. Aynı zamanda, tüm Osmanlı unsurlarının eğitim ile anayasal ve liberal fikirlere açık, aydın kesim olması modern merkezi bir devletin inşasında önemli bir yoldu. Bu nedenle eğitimde oluşturulacak birlik, Osmanlı'nın geleceği içinde önemliydi.²⁸²

Bunun için tüm okullar devlet denetiminde olacak ve devletin bütün topraklarında bulunan okullarda eğitim dili Türkçe olacaktı. Zorunlu öğretilecek Türkçe'nin yanında, yerel diller de dikkate alınıp, ikinci bir dil olarak öğretilmeye devam edilecekti.²⁸³

Tüm okulların devlet denetiminde olması, artık gayrimüslim unsurların okullarının da denetlenmesi ve misyonerlik faaliyetlerinin azalması demekti.

İttihatçılar, Osmanlılık idealini gerçekleştirmek için, 1909 yılından beri denetimi devlet elinde olan eğitimle ilgili yasa önerilerini meclisteki unsurlara kabul ettirmeye ve azınlıkların haklarını kısıtlamaya çalıştı. Bu sayede devlet azınlık okullarında ortak bir Osmanlı kültürünü oluşturacak ve eğitim verebilecekti.²⁸⁴ Böylece ortak bir tarih birliği ve Osmanlıca öğretimi de gerçekleşecekti.²⁸⁵

İttihatçıların en çok üzerinde durdukları ise gayrimüslimlerin okullarının denetimi idi. Bu okullarda yapılan Osmanlı'ya karşı milliyetçi ayrılıkçı eğitimler, bu ideolojilerinin devamlılığını sağlıyordu. Bunu engelleyebilmek içinde okullara yapılacak denetim ve zorunlu Türkçe eğitimlerinin getirilmesi kanunlarla sağlanmıştı. İttihatçılar, Osmanlı unsurları arasındaki yakınlaşmayı arttırmanın yolunu devletin resmi dili Türkçe'nin öğretilmesinde görüyordu.²⁸⁶

Rumlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gayrimüslim okullarda Türkçe dersinin okutulma zorunluluğunu hiçbir şekilde kabul etmiyorlardı. Çünkü millet sisteminde gayrimüslim unsurların eğitimi cemaatlara bırakılmıştı. Bu sayede devletin müdahalesi olmadığından derslerin içeriklerini kendileri belirleyebiliyorlardı. Şimdi gelen devlet denetimiyle bu ayrıcalıklarını kaybedeceklerdi. Eğitim sayesinde genç

²⁸² Kerimoğlu, a.g.e., s.211,212

²⁸³ Kansu, a.g.e., s.9, Tunaya, C.I, s.99,100-115

²⁸⁴ Ahmed, a.g.e., s.121

²⁸⁵ Ahmed, a.g.e., s.122, Cahit Alptekin, <https://cahitlptekin.wordpress.com/2016/06/26/ittihat-ve-terakki-cemiyeti-uygulamalarinin-ataturk-inkilaplariyla-karsilastirilmasi/>

²⁸⁶ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.103-104

nesillere aşıladıkları cemaat bilinci ve kimlik anlayışı da sağlanamayacaktı.²⁸⁷ İttihatçılar, eğitimdeki politikaları ile Rumların Helen kimliklerinin yerine, Osmanlılık düşüncesini benimsemelerini istiyordu.²⁸⁸ Eğitimle Helen kimliğini yaymaya çalışan Yunan öğretmenleri görevden alındı. Tabi bu olay Rum Patrikhanesi ve Rumlar tarafından hoş karşılanmadı. Ve Rum gazetelerinde tepkilere neden oldu.²⁸⁹

Sonuç olarak bakıldığında İttihatçılar eğitim konusunda yaptıkları yeniliklerde bir nevi haklıydı. Çünkü gayrimüslimlerin okullarında Osmanlı aleyhinde verdikleri eğitimler birer misyonerlik faaliyetlerine dönüşmüştü. Aynı zamanda genç kuşaklara ayrılıkçı milliyetçi fikirler aşılanmaktaydı. Bunu önlemek amacıyla yapılan devlet kontrolündeki denetim ideolojilerine zarar verdiği için tabi ki gayrimüslim unsurlar tarafından iyi karşılanmayacaktı.

3.5. Politikalara Karşı Balkanlardaki Tepkiler Ve Ayaklanmalar

3.5.1. Arnavutluk Sorunu

Arnavutluk, XIX. yüzyıldan itibaren etkisini gittikçe arttıran milliyetçilik isyanlarında, birkaç idari sıkıntı dışında Osmanlı padişahına bağlı kalmış, vergi vermiş ve savaşlarda asker göndermişti.²⁹⁰ Arnavut halkının çoğunluğu Osmanlılar ile aynı kültür ve inanç birliği içinde olduklarından, Osmanlı Devleti içerisinde uzun zamandan beri bazı tavizler elde etmişlerdi. Manastır vilayetinde nüfusun büyük bir çoğunluğunu Arnavutlar oluşturmaktaydı.²⁹¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Meşrutiyet'in ilanından önce devrimi gerçekleştirebilmek için Balkan unsurlarından destek aldığına daha önce değinilmişti. İttihatçıların silahlı gücünden yararlandığı ve bu sayede 1908 devrimini başarıya ulaştırdığı en önemli Balkan unsuru Arnavutlardı.²⁹²

Arnavutlar Meşrutiyetin ilanı için destek verdikleri İttihatçıların, vaat ettikleri ayrıcalıkları elde edecekleri düşüncesiyle yeni rejimi coşkuyla karşılamışlardı. Ancak

²⁸⁷ Kerimoğlu, a.g.e., s.215

²⁸⁸ Kerimoluğlu, a.g.e., s.168

²⁸⁹ Kerimoğlu, a.g.e., s.227-229

²⁹⁰ *Meclisi Mebusan*, Cilt: 1, İçtima Sene: 34, 3 Temmuz 1328 (1912), s.339

²⁹¹ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1912*, Savaş Tarihi: 1, Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2003, s.11

²⁹² Bilgin Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.96

daha sonra İttihatçıların, Balkanlardaki ayrılıkçı sorunlara engel olabilmek için modern devlet anlayışı altında uyguladığı politikalar, yasal düzenlemelerle muhalefeti bastırarak uyguladıkları Osmanlılık ve merkezîyetçi politikaları ve bunun arkasında yatan Türkçü eğilimleri Arnavutları da rahatsız etmişti.²⁹³

Modern bir toplumsal örgütlenmeyi hedefleyen İttihatçıların politikaları yıllardır geleneksel bir toplumsal örgütlenme içinde yaşayan Arnavutların hoşuna gitmedi. Bu bölgede gerçekleşen askere alma, vergi toplama ve silahsızlandırmaya gitme uğraşları, kendi hallerinde yaşayan bu unsurların isyana kalkışmalarına neden oldu.²⁹⁴

II. Abdülhamit, zamanında gayrimüslim unsurları mutlu edebilmek için verdiği mevkiler ve imtiyazlara Arnavutların da sahip olmasına izin vermişti.²⁹⁵

Bundan sonra geleneksel imtiyazları ortadan kaldıran İttihat ve Terakki üyeleri tarafından Arnavutlar, önlerinde bir engel olarak görülmüştü.²⁹⁶

Merkezi yönetimi sağlama alabilmek için Arnavutluk'ta Meşrutiyet ile birlikte kurulan dernekleri kapatmış ve halkın elindeki silahları alarak bu unsurları etkisiz hale getirmeye çalışmıştı. İttihatçılar ve Arnavutlar arasındaki bu gerilim giderek diğer komşu Balkan devletlerine de sıçramış ve Balkanlardaki tansiyonu yükseltmişti. Tabi bu gerilim ortamından diğer unsurlar da faydalanma yoluna gitmişti.²⁹⁷

İttihatçıların parlamentoda kabul ettirdiği vergi ve askerlikle ilgili kanunlar ya uygulanmış ya da hiç uygulanmayan bir gevşeklikte devam etmişti. Fakat İttihatçıların baskın bir şekilde uygulamaya çalıştıkları merkezîyetçi ve özellikle Türkleştirme yolundaki siyasetleri asimilasyon endişelerini doğurmuş ve Arnavutlar tarafından tepkiyle karşılanmıştı.²⁹⁸

Türkleştirme politikalarına karşı Arnavutça konuşulan bölgelerde şikayetler ve tepkiler hızla yayıldı. 1910 yılında Kuzeydeki Katolikler arasında başlayan isyan geniş bir yayılma gösterdikten sonra zorlukla bastırıldı.²⁹⁹ Çeteler ve Dernekler kanunu ile

²⁹³ Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, YKY, İstanbul, 2007, s.121

²⁹⁴ Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, s.321

²⁹⁵ Talat Paşa, a.g.e., s.12

²⁹⁶ Noel Malcolm, *Kosova-Balkanları Anlamak İçin*, çev.: Özden Arıkan, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999, s.293

²⁹⁷ Çelik, a.g.e., s.96

²⁹⁸ Akşin, a.g.e, s.205, Sina Akşin, *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s.513

²⁹⁹ Hall, a.g.e., s.12

önlemler alınmaya çalışılmış ancak bu durum Arnavut isyan hareketlerinin milliyetçi bir karakter kazanmasına neden oldu.³⁰⁰

Gayrimüslim Arnavutların başlattığı milliyetçi ayaklanmalarda sorun yaşayan Müslümanlar ise başlangıçta, Meclis-i Mebusan'a telgraf çekerek Avrupa Devletlerinin sebep oldukları bu kaosa katılmayacaklarını, Osmanlı doğup, Osmanlı öleceklerini bildirmişlerdi. Ayrıca hükümetten bu karışıklığa son vermesi için yardım istemişlerdi.³⁰¹ Fakat zamanla İttihatçıların siyasetinden dolayı yaşanan gerilim onların fikirlerinde değişimlere neden oldu.

Arnavutlar ve İttihatçılar arasındaki bu gerilimin en belirgin hali mecliste kendini göstermişti. Bir takım Arnavutların, Mebus olamadıkları için Arnavutluk'taki ahaliyi isyana teşvik ettirmesi ve yaşanan siyasi olumsuz gelişmeler, meclisin feshi için bir irade çıkması gibi bir takım olaylara sebep oldu. Fakat bu irade kabul edilmedi.³⁰²

Bir de yapılan seçimlerin demokratik bir şekilde gerçekleşmemesi, İttihatçıların ordudaki gücü sayesinde kendi istedikleri adaylarının kazanmasını sağlaması, dışarıda kalan Arnavut mebuslarının İttihatçılara karşı siyasi ve sosyal muhalefetlerine neden oldu. 31 Mart Vakasında da isyancılarla beraber İttihatçıları ezme hevesinde olmaları ipleri iyice koparmıştı. Bu yüzden İttihat ve Terakki üyeleri, Arnavutluk'ta meydana gelen bu havayı düzeltmek ve isyan faaliyetlerini durdurabilmek için Sultan V. Mehmet'i Kosova'ya gönderdiler.³⁰³ Bu olayı İttihatçı yazar Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesindeki yazısında şu şekilde duyurdu:

'Osmanlıların padişahı ve umum-i Müslümanların halifesi Mehmet Han Hames Hazretleri, bugün Rumeliye darsaadetten müfarakat buyuruyorlar.'³⁰⁴

31 Mart Vakası sonucunda tahttan indirilen II. Abdülhamit yerine başa gelen Sultan V. Mehmet³⁰⁵, Arnavutlar arasına Osmanlı idaresini yeniden yerleştirmek ve

³⁰⁰ Shaw- Kural, a.g.e., s.347

³⁰¹ Meclisi Mebusan, Cilt:1, İçtima Sene: 34 3 Temmuz 1328 (1912), s.339

³⁰² Meclisi Mebusan, Cilt:2, İçtima Sene:44, 18 Temmuz 1328 (1912), s.561, 563

³⁰³ Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s.300-301

³⁰⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, 'Zat-ı Hazret-i Padişahının Seyahatleri', *Tanin*, Cilt: 3 sene, Sayı 991-15, 5 Haziran 1911, s.1

³⁰⁵ Adem Ölmez, *'31 Mart Vak'ası', İslam Tarihinin ilk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi*, haz.: Abdullah Ekinci- Levent Bilgi, Urfa Okulları Yayınları, 2017, s.93-101

isyancıları yatıştırmak için Kosova'ya gitti.³⁰⁶ Ancak bu ziyaretten sonra 1911 yılında Arnavutluk'un kuzeyinde Katolik olan Malisörlerin isyanı meydana geldi.³⁰⁷

Osmanlı yönetimi Avrupa'daki son ve önemli olan İslami bölgesinin elden çıkmaması için Arnavutluk'a asker gönderdi. Bu arada İttihatçı basın Malisörlerin, Karadağ'a tecavüzleri karşısında Osmanlı askerlerinin Karadağ sınırlarına girebileceği tehdidinde bulunuyordu. Sonuç olarak Osmanlı Hükümeti bu isyanı bastıramayacağını görünce, isyanı durdurabilmek için Malisörlere bazı tavizler vermek zorunda kaldı. Malisörlerin iki yıl vergi vermemesi, ellerindeki silahlarının alınmaması ve askerlikle ilgili bazı isteklerine verilen tavizler sonucunda isyan bastırılmış oldu.³⁰⁸

1911 yılında Osmanlı yönetimi tarafından Malisörlerle isyanı bastırmak adına yapılan antlaşma sonucunda verilen tavizler, diğer Arnavutların özellikle Müslüman olanların da isteyeceği olası bir durumdu. Bu nedenle 1912 yılında Arnavutluk'un birçok yerinde ayaklanmalar başladı.³⁰⁹

1912 yılındaki ayaklanmaların kışkırtıcısı ise değişen ve daralan siyasette İttihatçıların iyice güçlenmesine karşı oluşan muhalif parti Hürriyet ve İtilaf Fırkasının üyelerinden Dr. Rıza Nur idi. Ona göre zalim bir hükümete isyan etmek bir görevdi. Dr. Rıza Nur, Arnavutluk'ta gerçekleştireceği isyan için İttihatçılara muhalif olarak kurulan 'Halaskar Zabitan Grubu'³¹⁰ ile birleşince isyanın boyutu iyice artmıştı. Amaç İttihat ve Terakki hükümetinin istifası ve meclisin dağılmasıydı. Aynı zamanda Arnavutluk'un özerkliğini elde etmesiydi. İsyanın devam ettiği sırada bazı subaylarında dağa çıkması İttihatçıları endişelendirdi. Birde üstüne Arnavut mebusların isyana destek vermesiyle, Arnavutluk'ta hükümetin otoritesi iyice sarsılmıştı.³¹¹ Halaskar Zabitan Grubu, İttihatçıların iktidarı bırakmadığı sürece şiddetlerini arttıracaklarını bildirmişlerdi.³¹² Arnavutluk'taki isyan bu grup sayesinde

³⁰⁶ Hall, a.g.e., s.12

³⁰⁷ Fehmi Özatalay, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu: Karadağ Cephesi*, Genel Kurmay Harp Tarihi, C.3, Ankara, 1984, Kısım 3, s.6

³⁰⁸ Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadelede*, Baha Matbaası, İstanbul, 1956, s.549, Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK Yayınları, C.II, Kısım II, Ankara, 1991, s.35-44, Hüseyin Cahit Yalçın, 'Malisörlerin İsyanı Münasebetiyle', *Tanin*, Cilt:3.sene, Sayı 929, 4 Nisan 191, s.1

³⁰⁹ Bayur, a.g.e., C.II, Kısım II, s.195-196

³¹⁰ *1912 yılında İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif olarak örgütlenen, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı silahlı örgüt.

³¹¹ Sönmez, a.g.e., s.189-201

³¹² Necmettin Alkan, *Ve Selanik Düştü, 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.150

daha da büyümüşü. Devletin içinde ve dışında yaşadığı bu siyasi karışık ortamında İttihatçı hükümetin destek verdiği Said Paşa hükümeti istifa etmiş ve cemiyetin siyasi ağırlığı azalmıştı. Böylece 1908 yılından beri denetleme iktidarında bulunun İttihatçılar, uzaklaştırılmış oldu.³¹³ Said Paşa yerine gelen Ahmet Muhtar Paşa, gelir gelmez Priştine’de Arnavut liderlerle görüşmek için bir komisyon oluşturdu. İbrahim Paşa’yı da Arnavutluk’a göndererek isyanın liderleri ve her kazadan bir temsilcinin katılımıyla gerçekleşen toplantıyı sağladı. İsyancıların talepleri, öncelikle İttihatçı meclisin dağıtılması oldu. Daha sonra Arnavutluk eyaletine gelenekleri bilen, adaletli bir yöneticinin atanması, İttihatçıların uyguladıkları eğitim politikalarından vazgeçilmesi ve eğitim programında Arnavutçanın yer alması, her düzeydeki okullarda Arnavutçanın öğretilmesi ve okul açılmasında serbestliğin tekrardan geri getirilmesi ve isyan sırasındaki zararların karşılanması, el konulan silahların iadesi vb. talepler dile getirildi. Bütün Güney ve Orta Arnavutluk isyancıların eline geçince İbrahim Paşa, taleplerinin padişah tarafından kabul edildiğini bildirdi. İttihatçıların, Kanun-i Esasi’yi isteklerine göre değiştirmesinden kaynaklı yaşanan gelişmeler ve meclisle hükümet arasındaki sorunlar neticesinde 4 Ağustos 1912’de Meclis dağıldı. İki istekleri dışında Arnavutların şartlarının kabul edildiği 4 Eylül’de resmi olarak ilan edildi. Arnavutların elde ettikleri bu talepler, ulusçu hareketleri doğrultusunda bağımsızlığa giden faaliyetlerinde büyük bir aşama kat ettiklerini gösterdi.³¹⁴

Arnavutlar istediklerini almış olsalar da buradaki olaylar tamamıyla son bulmadı. Olayların yoğunluğu Balkan Harbi’nde Arnavutluk’un tamamının elimizden çıkışına kadar devam etti.³¹⁵

3.5.2. Makedonya Sorunu

Makedonya’da birçok ırk ve dinden unsur bulunduğu için Meşrutiyetten sonra bu unsurlar çeşitli adlarla siyasi partiler ve dernekler kurmuşlardı. Bu unsurların hemen hepsinin amacı, Osmanlı Devleti’ni zora sokacak ekonomik, siyasi ve sosyal ıslahatlar neticesinde Makedonya’yı bağımsız ve yahut özerk hale getirecek kazanımlar elde etmektir. Bu nedenle siyasal hedeflerini gerçekleştirebilmek içinde devrimden önce İttihat ve Terakki’den yana gözüken yolu seçmişlerdi. Meşrutiyetin ilk yıllarında

³¹³ <http://www.inkilap.info/2007/07/halaskar-zabitan-olayi-ve-ittihatcilarin-iktidardan-uzaklastirilmasi.html>

³¹⁴ Sönmez, a.g.e., s.189-201

³¹⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, İstanbul, 1972, s.382

görünürde İttihatçıları destekleseler de Meşrutiyet ortamında elde ettikleri haklarla Osmanlı Devleti içinde güçlenip, sağlamlaşmak ilk hedefleri idi. İkinci aşamadaki hedefleri ise bir önceki zamanlarda başlattıkları ayrılıkçı silahlı eylemlerini bir süreliğine bırakıp, şimdilik ılımlı ve barışçıl gözükmekle Osmanlı Devleti'ni içten içe zayıflatmaktı. Son aşama ise ırkçılık ve milliyetçilik temellerine dayanan faaliyetlere tekrardan girişerek, Osmanlı'dan kopmaktı. Bu sayede bağımsız ya da özerk bölgelerini oluşturarak, ya komşu Balkan Devletçiklerinden yardım alacaklar ya da Avrupalı bir devletin himayesine gireceklerdi. Bu üç aşamayı gerçekleştirebilmek için daha öncede bahsedildiği üzere bazı örgütler terör eylemlerinden vazgeçmişlerdi.³¹⁶

Mehmet Hacısalihioğlu, Makedonya'daki gayrimüslim unsurların bu üç aşamalı planlarına karşılık, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de politik önlemlerini üç aşamalı şekilde şekilde irdelemiştir:

'I. Aşama 1908-1909 yılları uzlaşma arayışları ve pazarlık dönemi, II. Aşama 1909-1910 başı kanun gücüyle Osmanlı birliğini sağlama ve III. Aşama ise silah zoruyla Osmanlı birliğini sağlama dönemidir.'³¹⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti, birinci aşamadaki gibi II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı Devleti'ni yöneten bir güç sıfatıyla Balkanlardaki çete ve komitelerle pazarlık yapma yoluna gitti. Örgütlerin ayrılıkçı faaliyetlerinden vazgeçerek, anayasal düzendeki Osmanlı birliğine katılmalarını ve yasal dernekler çerçevesinde hareket etmelerini sağlama yolunda girişimlerde bulundu.³¹⁸

İttihatçıların Makedonya sorununa³¹⁹ önem vermesinin asıl sebebi ise kendi cemiyetlerinin Makedonya'da kurulması ve Balkan örgütlerinin izlerini taşıyan politik koşulların bir ürünü olmasıydı. Bu yüzden Makedonya sorunu İttihatçılar için iç siyasette her zaman önemli oldu.³²⁰

³¹⁶ Hamza, a.g.m., s.2079

³¹⁷ Mehmet Hacısalihioğlu, 'Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913)', *Divan Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi*, C.12, Sayı 24 2008/1, s.102

³¹⁸ Hacısalihioğlu, a.g.m., s.103

³¹⁹ Ayrıca bkz.: Gül Tokay, *Makedonya Sorunu: Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, İstanbul, 1996

³²⁰ Hasan Taner Kerimoğlu, *Osmanlı Kamuoyunda Balkan Meselesi 1908-1914*, Libra yayınları, İstanbul 2015, s.118

İttihat ve Terakki üyeleri, Selanik'te kurulduğu için Vilayat-ı Selase diye bilinen Kosova, Manastır ve Selanik bölgesinde ciddi bir ayrılıkçı milliyetçi ayaklanmanın olduğunu bildiklerinden dolayı Makedonya'yı temel sorun olarak ele aldı.³²¹

II. Meşrutiyet'ten sonra 'Dernekler Kanunu'(1909) ile birlikte bazı ayrılıkçı örgütlenmeler resmiyet kazanmıştı. Özellikle Makedonya üzerinde emelleri bulunan ve onu kendi topraklarına katmak isteyen diğer Balkan milletlerinin hareket sahası haline gelmesi burada birçok ayrılıkçı derneğin kurulmasına neden olmuştu. Bulgar Meşrutiyet Kulüpler Birliği, Sırp Demokratik Birliği, Osmanlı Terakki Partisi vs. derneklerin dışında Ulah, Arnavut, Rum, Yahudi unsurlarının da parti veya dernekleri mevcuttu. Bu örgütlerin hepsinin ortak amacı, Osmanlı Devletini parçalamak amacıyla giriştikleri ayrılıkçı milliyetçi faaliyetlerdi.³²²

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yeni yönetimle birlikte her unsur ve her bölge için geçerli olan ayrıcalıkların kaldırılarak sadece anayasal haklardan ibaret kazanımların olacağını açıklaması, Makedonya'nın da özel konumuna son vermişti. II. Abdülhamit döneminde elde ettikleri ayrıcalıkların ortadan kalkması ve İttihatçıların yönetimi altında faaliyetlerinin son bulacağı tedirginliği, farklı cemaate mensup gayrimüslim unsurları birbirlerine yakınlaştırmıştı.³²³ İttihatçıların Meşrutiyetten önce devrimi gerçekleştirmek için desteklerini aldıkları ayrılıkçı unsurlara vaat ettikleri özgürlükçü ortamı uygulamaması, bu unsurların İttihatçılara karşı birlik olmalarına neden oluyordu.

İttihatçılar tarafından Makedonya'da anayasal düzende uygulanmaya çalışılan politikalar, bölgede tüm gayrimüslim unsurlar tarafından tepkiyle karşılandı. Özellikle Avrupa Devletlerinin müdahalesini sağlayabilmek için çete ve komite faaliyetlerine başlayan Bulgar çetelerinden dolayı Makedonya'da yerel yönetim tamamen bozulmuştu.³²⁴

İttihatçılar, Makedonya'daki karışıklık ortamını düzeltebilmek için asayiş ve güvenlik faaliyetlerine girişmişlerdi. İttihat ve Terakki üyelerinden Tunalı Hilmi Bey, Makedonya'daki bu durumun, eğitim faaliyetlerini arttırılması ve halk gruplarına

³²¹ Çelik, a.g.e., s.93

³²² Hamza, a.g.m., s.2079

³²³ Hasan Taner Kerimoğlu, 'İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912', *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 14/2, Kış 2014, s.149-188

³²⁴ Kerimoğlu, a.g.e., s.119

Osmanlılık kimliğinin aşılması sonucunda halledilebileceğini düşünüyordu. 1909 yılında Makedonya’da yeniden artan çete faaliyetleri için serseriler ve şüphelilerin her türlü kişisel eylemi ‘Çeteler Kanunu’ ile yasal bir düzende önlenmeye çalışıldı.³²⁵ Hem eğitim faaliyetleri hem de kanunlarla getirilen kısıtlamalar sonucunda bölgedeki huzurun yeniden sağlanabileceği düşünüldü.

İttihat ve Terakki üyeleri Çeteler Kanunu ile (1908-1912 arası) aldıkları önlemlerin ardından Dernekler ve Cemiyetler Kanunu (1909) ile de Makedonya’daki sorunları çözmeye çalıştı. Ama özellikle Cemiyetler Kanunuyla Makedonya’daki partilerin kapanması, bu sorunları teşkil eden Bulgar, Rum, Ulah ve Arnavutların tekrardan silahlı terör eylemlerine geçmesine neden oldu. İttihatçıların politikalarına karşı özellikle Bulgar hükümeti ve komiteleri büyük bir direnç gösterdi.³²⁶

İttihatçılar bu sebeple Bulgar Hükümeti ile görüşüp, bir uzlaşma yolu bulmaya çalıştı. Yapılan görüşme ile Bulgarların Makedonya’daki ayrılıkçı faaliyetlerini sonlandırması amaçlanmıştı. Fakat, görüşmeler sonunda İttihatçıların teklifleri Bulgar hükümeti tarafından reddedildi. Çünkü Manastır ve Üsküp’te çıkan kargaşanın olası bir Osmanlı-Bulgar savaşına dönüşmesi sonucunda, Makedonya sorununun kendileri lehine çözüleceğini ve bu bölgeyi kendi topraklarına katacaklarını düşünüyorlardı.³²⁷

İttihatçıların Makedonya sorusunda en büyük hatası çıkarttıkları, Kiliseler ve Mektepler Kanunuyla uzun yıllar gayrimüslimler arasında olan husumetin kalkmasını sağlaması olmuştu. Böylece Rum ve Bulgarlar arasında çatışmalara sebep olan kiliseler konusu halledilmiş bu unsurlar Osmanlı’ya karşı birbirleri ile yakınlaşmışlardı. Mevcut bu durumu kendilerine yönelik faydaya çeviren Rum ve Bulgarlar, çete faaliyetlerinde birleşerek, Makedonya’da daha şiddetli ve karışık bir ortam oluşturdu. Aynı zamanda bağımsızlıklarını elde eden Balkan devletleri tarafından bölgeye gönderilen çeteler birçok devlet kurumunu yakıp yıktığı gibi Türk ve Müslümanları da öldürerek, mallarına ve mülklerine el koymuştu.³²⁸

³²⁵ Tahsin Uzer, *Makedonya’da Eşkıyalık ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK Yayınları, Ankara,1999, s.96-97, Kerimoğlu a.g.e., s.43

³²⁶ Kerimoğlu, a.g.e., s.122, Türkiye’de Siyasal Partiler, C.1, s.505

³²⁷ Hacısalihioğlu, a.g.m. s.115, Babanzade İsmail Hakkı, ‘Rumeli Ahvalı’, *Tanin*,Cilt:1.sene, Sayı:14, 7 Ocak 1910, s.1

³²⁸ Yusuf Hamzaoglu, ‘1908-1912 yılları arasında Makedonya’da Kurulan Ayrılıkçı Örgütler ve Osmanlı, Balkan ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma İddiası’, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 75, İstanbul, 1991, s.47-65

Makedonya’da İttihatçıların politikalarına karşı artan isyanlar, saldırılar ve cinayetler, bölgenin yeniden eski rejimdeki koşullara dönmesi gerektiğini gösterdi. Özellikle 1912 yılında İtalya ile gerçekleşen Trablusgarp Savaşında Makedonya’daki çete faaliyetlerinin artması kamuoyundaki tepkileri daha da arttırdı.³²⁹

Giderek artan tepkiler ve çete faaliyetleri bölgeyi Meşrutiyet’in ilanı öncesindeki konuma geri çevirmişti.

Aynı zamanda henüz bir Balkan ittifakının kurulmadığı bu dönemlerde Rum ve Bulgar çeteleri arasındaki iş birliği, Balkan unsurlarının Osmanlı’ya karşı oluşturacakları ittifaklarında habercisiydi.

3.5.3. Bağımsız Yunan Devleti’nin Propagandası

Yunanistan, II. Meşrutiyet sonrası yeni rejimle birlikte İttihatçıların asıl hedefleri gerçekleşmesin diye sürekli cemiyete karşı muhalefette bulundu. İttihatçıların tek tip yurttaşlığı hedef olarak oluşturmaya çalıştığı Osmanlılık, Yunanların Helenizm ideallerini zarara uğratmaktaydı.³³⁰ Bu yüzden Yunanlar, İttihatçıların politikalarına karşı Osmanlıda mevcut olan Rum unsurları, kendi politikaları doğrultusunda yönlendirmeye önem verdi. Asıl amaçları, hak iddia ettikleri Osmanlı egemenliğindeki toprakları ele geçirmektir. Yunanistan, bu amaç doğrultusunda II. Meşrutiyet dönemi boyunca faaliyetlerini sürdürdü. Propaganda faaliyetlerinin en yoğun olduğu coğrafyalar Makedonya, Ege Adaları ve Batı Anadolu idi. Makedonya’daki birçok Rum, Meşrutiyet’in ilanı sırasında İttihat ve Terakki Cemiyetine destek vermiş ve çete faaliyetlerini durdurmuştu. Meşrutiyetin ilanından sonra Yunan hükümetinin ‘Megali İdea’sını gerçekleştirmek için Osmanlı’daki Rumları kışkırtması, Makedonya’daki çete faaliyetlerini tekrardan başlattı. Yunan komitelerin başlıca korkusu İttihatçıların merkezileştirme politikalarından dolayı ideallerini gerçekleştirememektir.³³¹

Yunanistan, özellikle Etnik-i Eterya Cemiyeti ile birlikte Makedonya bölgesindeki Rumları kışkırtma ve ayrılıkçı faaliyetlerini arttırdı. Ayrıca bu faaliyetler sadece Makedonya ile sınırlı değildi. Yunanistan, çeşitli bölgelerde Rum din adamlarından destek alarak, diğer Rumları da silahlandırdı. Osmanlı topraklarındaki Rum unsurları

³²⁹ Kerimoğlu, a.g.e., s.124-141

³³⁰ Talat Paşa, a.g.e., s.13

³³¹ Kerimoğlu, a.g.e., s.140-141

silahlandırma faaliyetleri, İttihat ve Terakki'nin merkezine gönderilen raporlarda bizzat yazmaktaydı. Bu nedenle İttihatçılar, durumu kontrol altına alabilmek adına bazı bölgelere asker gönderip, sıkıyönetim ilan etti. Yunan yayılmacı politikalarının işleyişi için Osmanlı Rumları üzerinde yapılan propagandalar Rum okullarında da sürdürüldü. Rum okullarında okutulan kitaplarda alenen Yunanlara destek mesajları verildi. Yunanların, Osmanlı topraklarındaki bu faaliyetlerinin bir diğer sebebi, kendilerine maddi destek sağlayabilmektir. Osmanlı'daki Rumlardan para toplarlarken, kaçak silah taşımacılığı ve silah satışları ile de bu faaliyetlerini arttırmışlardır.³³²

Yunanlar ve Osmanlı Devleti arasında asıl önemli sorun ise Girit Meselesiydi. Bu mesele XIX. Yüzyıl boyunca Girit'te art arda gelen isyanlarla daha büyük bir boyut haline gelmişti. Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de ilgilenmeye çalıştığı bir mevzu oldu.

Girit'in, Yunanistan'ın Megali İdeasında önemli bir konuma sahip olması, Yunanlıların bu bölgede aktif rol oynamasının ve adadaki huzursuzlukları başlatmasının temel nedeni idi. 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanlıların bağımsız olması, Girit Rum halkının Yunanistan'a katılma isteklerini daha da arttırmıştı. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Islahat Fermanı ile adada bir takım reformlar gerçekleştirerek huzursuzlukları gidermeye çalıştı.

1868 yılında Girit'e yönelik çıkartılan, 'Girit Nizamnamesi' ile adada bulunan Rumların dillerini rahat bir şekilde kullanabilmeleri için hem Hristiyan Rumların hem de Müslümanların, resmi yazışmalarda kendi dillerini kullanmalarına izin verilmişti. Aynı zamanda bu 'Vilayet Nizamnamesi' ile adada bir meclis kurularak meclis üyelerinin hem Rumlardan hem de Müslümanlardan olmasına izin verildiği gibi bu meclisle adadaki her türlü problemi kendilerinin görüşmelerine serbestlik sağlandı. Tıpkı Osmanlı merkezdeki meclis de olduğu gibi mali işlere bakacak defterdar vb. mevkilerin belirlenmesi ve hem Hristiyan hem de Müslümanlardan olacak memurlara izin verildi. Ada halkından kolaylıkla vergi tahsilini sağlayacak hükümler getirilirken aynı zamanda Hristiyan Rum halkının dini meseleleri de Müslüman halk gibi genişletilmişti.³³³

³³² Kerimoğlu, a.g.e., 141-158

³³³ *Düstur*, Tertip I, 'Girit Vilayet Nizamnamesi', C.1, TBMM Kütüphanesi, Yer: T01, s.657-699

Tabi genişletilen bu haklar adadaki huzuru sağlamadığı gibi Hristiyan Rumların Osmanlı'dan kopma isteklerini daha da arttırmıştı. Bu mesele Berlin Antlaşmasında gündeme gelmiş 1868 Vilayet Nizamnamesinin geliştirilmesi Avrupa devletleri tarafından istenmişti. 1897 yılından itibaren adada faaliyet gösteren 'Girit İhtilal Komitesi' adanın muhtariyet kazanması yada Yunanistan'a bağlanmasını istiyordu. Bu mesele, 1908 yılında Meşrutiyetin ilanı sırasında adanın Yunanlılar tarafından ilhak edilmesine kadar devam etti. Bu tarihten itibaren yönetimde etkili olan İttihat ve Terakki Cemiyeti yoğun bir şekilde Girit meselesiyle ilgilenmeye çalıştı. İttihat ve Terakki ile gelen yeni rejimin hedeflediği parlamenter sistemin, Hristiyan unsurların haklarını daha da artıracığı düşüncesinden dolayı Avrupa Devletleri Yunanlıların bu ilhakını kabul etmedi.³³⁴ İttihat ve Terakki Cemiyet üyeleri de bu ilhakı kabul etmezken, adada Hristiyan Rumların baskısına ve zulmüne maruz kalan Müslümanlara yardım etmeye çalıştı.³³⁵ Aynı zamanda Girit Rumları ile de görüşerek Yunan kışkırtmalarını engellemeyi hedefledi. Fakat, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Girit Meselesinde önemli bir varlık gösteremedi. Osmanlı ile Yunanlılar arasında uzun zamandır büyük çıkmaz olan Girit meselesi, 1912 Balkan Savaşlarına kadar devam etti.³³⁶

3.5.4. Rumların Tepkileri

Osmanlı ülkesinde gayrimüslim unsurlar arasında nüfusları en fazla olan millet Rumlardı. II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında ve sonrasında, bu nüfusları sayesinde zaman zaman sorun çıkartmışlardı. Daha önce de bahsedildiği üzere 31 Mart Vakasında, İttihatçılara karşı isyancılara alkış tutan unsurlardan biri de Rumlar idi. Bunun temel sebebi, Rumların millet sistemi içerisinde elde ettikleri ayrıcalıkları, yeni gelecek rejimle kaybedecekleri endişesiydi. Özellikle İttihatçıların, Osmanlı toplumunu dönüştürmeye yönelik politikaları ile mezhep ve din ne olursa olsun ayrıcalıkların kaldırılacağı şeklindeki uygulamaları, Rumları etkilemekteydi. Şöyle de bir durum vardı ki Osmanlı ülkesinde ekonomik avantajları ve zenginlikleri en fazla olan kesim

³³⁴ Melek Öksüz, 'Girit Meselesi'nin Belirsizlik Yılları (1908-1913)', *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Bahar, 2010, Sayı 25, s.93-114, Ayrıca bknz: Ayşe Nühket Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, TTK Yayınları, Ankara, 2000

³³⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, 'Girit'e Dair', *Tanin*, Cilt:1.sene, Sayı:104, Teşrin-i Sani 1324, , s.1, 'Mustafa Nuri, 'Girit Müslümanlarının Suzişli Bir Feryadı' *Tanin*, Cilt:1.sene, No:99, 27 Teşrin-i Evvel 1324, s.2-3

³³⁶ Öksüz, a.g.m, s.93-114,

Rumlardı. Rumlar Osmanlı ekonomisinde büyük bir etkiye sahiplerdi. İttihatçıların oluşturacağı Türk burjuvazisi ellerindeki ekonomik durumu yerinden sarsacaktı. Bu yüzden Rum Patrikhanesinin dini liderleri öncülüğünde Rum toplumu, İttihatçıların sosyal, ekonomik ve askeri alanda uygulamaya çalıştıkları politikalara direnç göstererek, ülkedeki diğer gayrimüslim unsurları da İttihatçılara karşı kıskırttı.³³⁷ Ayrıca Rumlar, Osmanlı ülkesinde bir diğer sorun teşkil edici unsur olan Ermeni Cemiyetleri ile işbirliği içerisine girerek, faaliyetlerini arttırdı.³³⁸

İttihat ve Terakki üyeleri tarafından getirilen ‘gayrimüslimlerin askere gitme zorunluluğuna’ tepkilerini ise basın yoluyla birçok gazetede ortaya koymuşlardı. Bu tepkilerindeki sebep, askere gidecek gayrimüslim unsurlara dinlerini değiştirmeleri için baskı yapılacağı endişesiydi.³³⁹

3.6. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Ayaklanmalara Karşı Aldığı Önlemler

1909 yılında Mecliste görüşülen yasama çalışmaları sonucunda her türlü ayrılıkçı milliyetçi faaliyette bulunan, yasa dışı silah taşıyan kişilere karşı sert önlemlerin alınması kararlaştırıldı.³⁴⁰

Bu önlemler kapsamında emniyet ve asayiş sağlamak adına 9 Mayıs 1909 tarihli ‘Serseri ve Mazinne-i Su-i Eşhas’ adlı kanun çıkarıldı. Ardından 9 Haziran 1909 tarihinde çıkartılan, ‘İçtimaat-ı Umumiye Kanunu’ ile toplumsal ve siyasal örgütlenmelerin faaliyetleri sınırlandırıldı.³⁴¹

Milliyet esasına dayanan cemiyetlerin ve derneklerin varlığı Cemiyetler Kanunu ile yasaklandığı gibi yukarıda bahsedilen kanunlar ile bölücü faaliyetler sert bir şekilde engellenmeye çalışıldı.³⁴² Bu kapsamda askeri organizasyon arttırılmış ve denetleme faaliyetleri üst safhaya çıkarılmıştı. Vilayetlerde seyyar jandarma taburları kurularak, eşkıyaların takibi sağlandı.³⁴³

³³⁷ Ahmed, a.g.e., s.107-108

³³⁸ Ahmed, a.g.e., s.117

³³⁹ Kerimoğlu, s.251

³⁴⁰ Hacısalihoğlu, a.g.m., s.113

³⁴¹ Kemal Yakut, ‘Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eşkıyalığın Önlenmesine İlişkin Düzenlemeler’, *Kebikeç*, Sayı 34, 2012, s.143

³⁴² Zafer Toprak, ‘1909 Cemiyetler Kanunu’, *TCTA*, C.I, s.206-207

³⁴³ Yakut, a.g.m., s.143

Bu kanun çerçevesinde çeteler dağıtılarak liderleri yakalanıp hapse atıldı. Zorluk çıkaranlara karşı ya da kaçan çete liderlerini saklayanlara da adli cezalar uygulanmaktaydı.³⁴⁴

Çıkarılan kanunlara göre halk devlete karşı faaliyetlerde bulunan bu çeteleri önlemek için devletle birlikte çalışmak zorundaydı. Yardım ve yataklık yapanlar sürgün, hapis ya da ölüm cezaları ile yargılanacaktı.³⁴⁵

Silahlı eylemde bulunan çete liderlerine ağır cezalar getirilirken, çetecilik yapan kimselerin aileleri de bundan sorumlu sayılacaktı. Yardım ve yataklığı ortaya çıkartabilmek için yapılacak sorgulamaya dayak cezası da getirilmişti.³⁴⁶

Belirlenen süre zarfında yasadışı silahlar teslim edilmek zorundaydı. Özellikle Makedonya ve Arnavutluk'ta 1910 yılında karşı çıkanlara karşı sert bir şekilde silah toplama hareketi başladı.³⁴⁷ Açıkçası İttihatçıların bu hareketleri halkın ayaklanmasını daha çok arttırdı.³⁴⁸

Manastır'da da isyancılara karşı bir zabitan grubu oluşturularak, Manastır kontrol altına alınmaya çalışıldı.³⁴⁹

1910 yılında Makedonya'daki sıkıyönetim kapsamında alınan önlemlere karşı artan huzursuzluklar, İttihatçıların geri adım atmasına neden oldu.

1912'lerde Arnavutluk'ta devam eden eşkıya hareketlerine karşı hükümet tarafından askeri tedbirler alındı. Bu tedbirlerle, Arnavutluk'ta biraz da olsa sükunet sağlanmış oldu.³⁵⁰

Ayrıca çete faaliyetleri ve isyanlara yönelik verilen özel statüko, kan davalarını çözmeye çalışmak, okul ve yol yapımı gibi tedbirler de karışıklıkları engelleyemedi.³⁵¹

Bir diğer tedbir ise gayrimüslimlerin de askere gitme zorunluluğunun kanunlaştırılması sonucu gelen tepkilere karşı alındı. Gayrimüslimlerden askere

³⁴⁴ Uzer, a.g.e., s.96-97

³⁴⁵ Hacısalıhoğlu, a.g.e., s.113

³⁴⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.9, Ankara, 1999, s.218

³⁴⁷ Hacısalıhoğlu, a.g.e., s.113

³⁴⁸ Babanzade İsmail Hakkı, 'Bulgar Matbuatı Tehlikeli Bir Oyun Oynuyor', *Tanin*, Cilt:2. Sene, Sayı:685, 29 Temmuz 1910, s.1

³⁴⁹ *Meclisi Mebusan*, Cilt:2, İctima Sene: 37,7 Temmuz 1328 (1912), s.400

³⁵⁰ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, TBMM Kütüphanesi, Cilt:1, İctima Sene: 28, 25 Haziran 1328 (1912), s.127-128

³⁵¹ Akşin, a.g.e., s.321,322

gitmemek için kaçan ve nüfus sayımlarında gözükmeyenleri engellemek adına devlet gayrimüslimler üzerindeki kontrolünü arttırma ve sınır karakollarını güçlendirme yoluna gitti.³⁵²

1909 yılında kabul edilen ‘Basın-Yayın’ kanunu ile de gayrimüslim unsurların İmparatorluk içerisinde yayımladıkları her türlü yayın organındaki ayrılıkçı bölücü söylemler için hapis ve para cezaları uygulanması kararlaştırıldı.³⁵³

Kanun kapsamında İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülke içerisinde gittikçe artan karışıklıklara karşı sert tedbirler almaya başladı. Özellikle Yunanlıların propagandalarını engellemek amacıyla Yunan faaliyetlerinde önemli bir unsur olan basın araçlarını engellemeye çalıştı. Yunanlıların, ara ara yaptıkları kışkırtıcı yayınlar, Osmanlı’daki Rumların hükümete karşı ayaklanmasına neden oluyordu. Bu yüzden İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri yaptıkları gizli araştırmalarla İstanbul’da yayımlanan Rum ve Bulgar gazetelerinin sahiplerinin isim ve adreslerini bulmuşlardı. Rumları ihtilale teşvik eden bu gazetelerin Meclis kararıyla Osmanlı’ya girişlerine yasak getirildi.³⁵⁴

‘Şekavetin Men’i Mütecasirlerin Ta’kip ve Te’dibi Hakkında Kanun-ı Muvakkat’ kanununda yapılan değişiklikleri savunan, Dahiliye Nazırı Talat Bey ve bazı İttihatçı Mebuslar, bu kanunların uygulanmasıyla Balkanlara huzurun geldiğini, uygulamaların yerinde olduğunu belirterek, adalet, eşitlik ve özgürlük fikirleri ile çıktıkları yola ders düşüklerini gözler önüne serdi.³⁵⁵

3.7. Balkan Savaşı Öncesi Osmanlı’da Genel Durum

1911 yılında İtalya, Osmanlı Devletine savaş açınca, Osmanlı hükümeti Trablusgarp’a gönüllü askerler gönderip bölgeyi desteklemeye çalıştı.³⁵⁶ Bu savaş sıkıntılı bir dönemde olan Osmanlı Devleti’nin iç siyasetini de derinden etkilemişti. II. Meşrutiyet’in ilanından itibaren gerçekleşen 31 Mart Vakası, Balkan unsurlarının çete faaliyetleri, Halaskar Zabitan grubu vs. sorunlardan darbe yiyen İttihatçıların nüfuzu Trablusgarp Savaşı ile daha da sarsıldı. Trablusgarp Savaşı sırasında hükümetin başına

³⁵² Hacısalıhoğlu, a.g.e.,s.113

³⁵³ Hacısalıhoğlu, a.g.e.,s.113

³⁵⁴ Kerimoğlu, a.g.e., s.162

³⁵⁵ Yakut, a.g.m, s.146

³⁵⁶ Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, ATAM Yayınları, Ankara 2006, s.70-81

Said Paşa geçmişti. Kamil Paşa ise hükümeti ele geçirerek, İttihat ve Terakki Cemiyetinin hükümet üzerindeki nüfuzunu tamamen kaldırmak istiyordu. İngiltere, Kamil Paşa'nın muhalefetine destek vermişti. Buradaki amaç iktidara Kamil Paşa'nın gelmesi ile Osmanlı Devleti içinde İngiliz emellerini daha rahat uygulamaktı. Ayrıca İttihatçılara karşı artan muhalefet sonucunda muhalifler tarafından Hürriyet ve İtilaf Partisi kuruldu. Bu gelişmeler esnasında İttihatçılar Selanik'te bir kurultay düzenleyerek 'milli birlik' kararı ile sıkıyönetim ilan etti.³⁵⁷

Daha öncede bahsedildiği üzere Trablusgarp savaşı, Balkanları Osmanlı'dan koparmaya çalışan Balkan Devletleri'ne cesaret vermiş ve Balkan İttifaklarının sürecini hızlandırmıştı. Çünkü bu savaşta Osmanlı Devleti'nden toprak elde etmenin kolay olduğu düşüncesine kapılan Balkan unsurları, kendilerine düşen toprakları alma sırasının geldiğini düşünüyordu. Bu yüzden savaşa hazırlık için ekonomik durumlarını ve kamuoylarını hazır konuma getirmişlerdi. Özellikle Sırbistan başta gazeteler olmak üzere her yerde savaşa hazırlıklarından ve Sırp-Bulgar taarruzunun başlayacağından bahsediyordu.³⁵⁸

Trablusgarp Savaşı sırasında ortaya çıkan bir diğer sorun olan Arnavutluk isyanı, Osmanlı yönetiminde sıkıntılara neden olmuştu. Bu isyan neticesinde Osmanlı ordusu ve yöneticilerinde görülen zaaf ve çekişmeler, Balkan savaşlarında daha belirgin bir hal aldı.³⁵⁹

İttihatçıların mecliste hakim güç olması ile kendilerine karşı ordu içinde örgütlenen subaylar 'Halaskar Zabitan Grubu' adıyla bir teşkilatlanma kurdu. Bu teşkilatlanma Arnavutluk isyanlarının yeniden alevlendiği ve İttihatçıların isyanı bastırmaya çalıştığı sırada ortaya çıktı. İttihatçıların otoritelerine el koymak için faaliyetlerde bulunan Halaskar Zabitan Grubu, İttihatçılara yönelik tehdit mektupları gönderdi.³⁶⁰ İstekleri tarafsız olacak bir kabinenin hükümeti yönetmesi ve askeri kuvvetlerin siyasetten çekilmeleri idi. Said Paşa hükümeti sırasında etkin olmaya başlayan bu grup İstanbul'daki yönetime baskıyı arttırdınca, Said Paşa hükümeti istifa etti. İstifa eden Said Paşa Hükümeti yerine 22 Temmuz 1912'de Gazi Muhtar Paşa Hükümeti geçti.³⁶¹

³⁵⁷ Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat Terakki, s.627-630

³⁵⁸ Mehmet Okur, 'Balkan Savaşları', *Balkanlar El Kitabı*, s.614

³⁵⁹ Günay, a.g.e., s.287, *Meclisi Mebusan*, Cilt:1, İctima Sene:1:2 3 18 Haziran 1328 (1912), s.549

³⁶⁰ *Meclisi Mebusan*, Cilt:2, İctima Sene: 40, 12 Temmuz 1328 (1912), s.444

³⁶¹ Ahmet Halaçoğlu, 'Balkan Savaşları (1912-1913)', *TA*, C.13, s.298, Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, Arba Araştırma, İstanbul, 1989, s.104

Said Paşa hükümetinin istifasıyla İttihatçıların denetleme iktidarı bitmişti. Fakat İttihatçıların, yönetim birimlerindeki bitmemişi. Hükümetin başına gelen Gazi Muhtar Paşa sıkıyönetimi kaldırdığı için ortam hükümet aleyhli gösterilere açık hale geldi. Bu gösterilerden birini de İttihatçılar tertipledi. İttihatçılar, Darülfünun öğrencilerini kışkırtıp, Balkan Devletlerine karşı savaş istekli propagandalar yaptırdı. Bu sayede muhalefetin düşmesini amaçlanıyordu. İttihatçılar bu gösterilere gerekçe olarak hükümetin Balkan Savaşlarına hazırlanan, Balkan devletlerine karşı önlem almamasını gösteriyordu.³⁶² Trablusgarp gibi kritik bir savaştan sorumluluk almak istemedikleri içinde biraz politik davranmışlardı demek yanlış olmaz.

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, 1912 yılında bir kongre gerçekleştirdi. Bu kongre de cemiyetin asker ve sivil kanatları arasındaki anlaşmazlık ve gerginlik ilk defa gün yüzüne çıktı. Seçimlere girmemeyi savunanlar varken iktidarı ihtilal sonucu ele geçirmeyi savunanlarda mevcuttu.³⁶³

Ordunun siyasetle uğraşması ve aralarındaki çekişmeler memleketin durumunu iyice zora sokmuştu. Çünkü İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte ordu meşrutiyetin ilanından sonra asıl görevlerinin dışında siyasetle uğraşmaya başlamıştı. Özellikle İttihatçılar tarafından ordu, siyasi hedeflerinde büyük bir güç olarak kullanılmıştı. Bu da ülke içerisinde yanlış yönetime ve ihtilaflara neden olmuştu. İçte artan siyasi çekişmeler Balkanlardaki sıkıntıların görülmesini engellemişti. 12 Haziran 1912’de toplanan Meclis-i Mebusan üyelerinden o zaman Harbiye Nazırı daha sonra sadarete geçecek olan Mahmut Şevket Paşa bu durum hakkında şu konuşmayı yapmıştı:

‘Bilirsiniz ki, memleketimizde Meşrutiyetin istihsalı emrinde Osmanlı Ordusunun birçok hidematı sebiketti. Ordunun bu hidemalını umum ale’-m-i medeniyetle beraber eminim ki, Meclis-i Aliniz de ve bütün Millet-i Osmaniyye de takdir eder. Osmanlı Ordusu da bu hizmetinden dolayı ilelebed müftechir ve mübahidir. Fakat, Osmanlı Ordusu bu hizmeti ifa edebilmek için bir cemiyet-i siyasiyye ile teşrik-i mesai etmeye mecbur idi. O cemiyet-i siyasiyye de İttihad ve Terakki Cemiyeti oldu. İttihad ve Terakki Cemiyeti, Orduda bulunan münevver-ül fikir birtakım zabıtana bu hususta delalet etti. Zira İttihad ve Terekki Cemiyeti bu hizmeti tek başına ifa edemezdi. Böyle

³⁶² İsmail Hami Danişmend, a.g.e., C.4., s.389, Emre Dölen,

‘Darülfünun Öğrencilerinin Balkan Savaşı Eylemleri ve Edirne Seyahati’, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C.VI, 2004, Kısım.1, s.66, ‘Darülfünun, Herkes Harp İstiyor’, **Tanin**, Cilt:5 sene 4 Sayı:1460, Ekim 1912, s.4

³⁶³ Akşin, a.g.e., s.316-317, Küçük, a.g.m, s.23

bir hizmeti ifa edebilmek için bir kuvvete istinat etmek zarureti idi. Çünkü fi-zamanına, Hükümetlerin elinde mevcut olan kuvvet, eski zamanlarda olduğu gibi öyle istisgar olunacak derecede değildir. Bugün Hükümetlerin elinde mevcut olan kuvvet, esliha-i muntazama ile müsellaah bir kuvve-i muntazamadır. Böyle bir kuvveti ifna edebilmek için öyle bir kuvvetle ona mukabele etmek lazımdır. Yoksa, ahaliden toplanılacak bir kuvvetle buna karşı koymak imkan haricindedir. Böyle olduğu için İttihad ve Terakki Cemiyeti de maksadını ifa edebilecek surette tayin-i hedef ederek orduya el uzatmış idi. Bu meselede ordunun İttihad ve Terakki Cemiyeti ile bu meselede teşrik-i mesai etmesi için ne yapması lazım gelirdi? Cümlelizin teslim edeceğiniz veçhile, tabiidir ki, siyasiyyatla iştigal etmesi lazım gelirdi. Fakat bir ordu için siyasiyyatla iştigal etmek mayub bir şeydir, bir züldür. Bir Ordu, bu zilleti irtikab etmemelidir.’ Hatta bu konuşmasının devamında bir an önce orduyu siyasetten vazgeçirmek için Hareket Ordusu kumandanı olduğu vakitlerde Edirne’de kışlada bulunan subaylarla bizzat görüşüp, siyasete bulaşmış subaylarla siyasetle ilgilenmenin ülkeyi zor duruma soktuğundan bundan derhal vazgeçmeleri gerektiğini söylediğinden bahsetmiştir.³⁶⁴

Osmanlı’nın iç işlerinde ordunun siyasi çekişmeleri devam ederken Rusya, Osmanlı Devletinin bu durumundan istifade ederek, Balkan İttifaklarını hızlandırdı.³⁶⁵

3.8. Balkan İttifakının Ortaya Çıkması

1912 yılında meydana gelen Balkan İttifakı modern Balkan Tarihinin önemli gelişmeleri içinde yer alır.

Aslında 1912 yılından önce, 1866-1868 yılları arasında Balkanlarda, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya kendi aralarında Osmanlı’nın Balkanlardan tasfiyesini gerçekleştirmek için antlaşmalar imzalamıştı. Fakat yerel ve bölgesel bazı sebeplerden dolayı istedikleri amaca ulaşamamışlardı. Akıllarında kalan Balkan İttifakını, 1912 yılında buldukları uygun ortamda hızla hayata geçirmeye çalıştılar.³⁶⁶

Bu aşamada 1912 yılındaki Balkan İttifakını sağlayan uygun ortamı şöyle izah edebiliriz: Osmanlı Devleti’nden eskiden beri elde etmiş olduğu ayrıcalıklar sayesinde

³⁶⁴ *Meclisi Mebusan*, Cilt:1, İctima Sene:1:2, 3 18 Haziran 1328 (1912), s.543,544,545

³⁶⁵ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922, Balkan-I. Dünya Savaşı ve İstiklal Harpleri*, TTK Yayınları, İstanbul, 1997, s.9

³⁶⁶ Selim Aslantaş, ‘Birinci Balkan İttifakı 1866-1868’, *AÜ DTCF Dergisi*, C.52, Sayı 2, 2012, s.1

Rum Patrikhanesi, diğer unsurlardan üstün bir konuma gelmişti. Zaman içerisinde Bulgar Eksarhlığı kurulsaydı da bu durum Rumların konumunu değiştiremedi. Özellikle II. Abdülhamit zamanında, Bulgarlar ve Rumlar arasında sürekli bir çatışma konusu olan Kiliseler ve Mektepler sorununu, II. Abdülhamit bilerek çözüme kavuşturuyordu. Bu unsurlar arasındaki çekişmeleri aktif tutarak, Balkan Devletlerinin Osmanlı'ya karşı kuracakları olası bir Balkan birliğini engellemeye çalışıyordu. Daha önce de bahsedildiği üzere İttihat ve Terakki Cemiyetinin, II. Meşrutiyetle birlikte hükümeti yönettiği dönemde Kiliseler ve Mektepler sorununu çözüme kavuşturması, bu iki cemaat arasındaki yıllardır süre gelen çatışmaları sonlandırmıştı. Bu durum, ayrılıkçı milliyetçi faaliyetlerde bulunan Rum ve Bulgar unsurlarının birbirlerine yakınlaşmasına ve Osmanlı'ya karşı birlik olmalarına sebep olmuştu.

Balkan Savaşları esnasında İttihatçıların bu politikalarından haberdar olan, hal edilmiş eski padişah II. Abdülhamit durumu endişe ile karşıladı.³⁶⁷

Böylece, Balkan İttifaklarını hızlandıran temel faktörün İttihatçıların uyguladıkları politikalar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak sadece, Kiliseler ve Mektepler Kanunu ile çözdükleri sorunun bu İttifakı tetiklediği söylenemez. Aynı zamanda Balkanları kontrol altına alma politikaları ile Çeteler Kanunu ekseninde Balkanlarda çetelerin tasfiyesi ve silahlarının toplanması, Cemiyetler Kanunu ile kavmiyet ve milliyet esasına dayanan ayrılıkçı milliyetçi faaliyetleri güden derneklerin kapatılması, Balkan unsurlarının Osmanlı ve İttihatçı yönetime karşı birlik olmasına neden olmuştu. Özellikle de İttihatçıların giriştiği merkezîyetçi politikaları bu ayrılıkçı Balkan milletlerini huzursuz edip, birlik olmalarını hızlandırdığı söylenebilir.

Daha öncede izah edildiği üzere Balkan İttifaklarına uygun zemin oluşturan bir diğer sebep, 1911 yılında Osmanlı Devleti ile İtalya'nın Trablusgarp Savaşında karşı karşıya gelmesiydi.³⁶⁸ 1911 yılında İtalya'nın Trablusgarp' a asker çıkardığı dönemde Arnavutluk İsyanı ve Makedonya Sorunları gibi nedenler, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki konumunda ciddi bir zedelenmeye sebep oldu.³⁶⁹

³⁶⁷ Fethi Okyar, *3 Devirde Bir Adam*, Tercüman, İstanbul, 1980, s.142

³⁶⁸ Çelik, a.g.e., s.135

³⁶⁹ Okur, ag.m., s.613

Bu dönem, ayrıca Osmanlı Devletinde hükümet değişikliğinin de yaşandığı bir zamandı. Arnavutluk isyanları, Yunan ve Bulgar kamuoyunda yükselen Osmanlı-Türk karşıtı eleştiriler vs. sorunlar ile Temmuz 1912 yılında İttihatçıların destek verdiği hükümet görevden ayrılarak yerine muhalif bir kabinenin gelmesine neden oldu.³⁷⁰

Trablusgarp Savaşının patlak vermesiyle İttihatçılara karşı olan eleştiriler artmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet içindeki nüfuzu hızla azalmaya başlamıştı. Tabi bu karışıklık ortamında Balkan unsurlarının ittifak kurma girişimleri Osmanlı yöneticileri tarafından da fark edilmeyecekti. Girişilen İttifaklardan habersiz olan Osmanlı hükümeti Bulgaristan ve Yunanistan başta olmak üzere Balkan devletleri ile çeşitli antlaşmalar imzalayarak yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve onlarla uzlaşmak için görüşmelere girişti.³⁷¹

Trablusgarp Savaşı'nın bir diğer etkisi ise Avrupa'da bu savaşın duyulmasının Osmanlı için endişe uyandırması oldu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin İtalya ile girdiği bu savaşla meşgul olması, Balkanlarda emelleri olan büyük güçlerin hareketleneceği düşüncesini doğurdu.³⁷² Sonuç endişe edildiği gibi de oldu. Özellikle Rusya, kendi emelleri doğrultusunda hareket edebilmek için, Balkan İttifaklarını hızlandırmada rol oynadı.

Balkan İttifaklarının gerçekleşmesine neden olan alt sebeplere de değinecek olursak; 1878 Berlin Antlaşması Balkan devletlerine bağımsızlık sağlarken aynı zamanda Makedonya'nın üç vilayete bölünmesi ve reform yapılması adına Osmanlı'ya bırakılması sözde Bulgaristan'ı mağdur etmişti. Bulgaristan bu antlaşma ile kendilerine verilen toprakların az olduğunu düşünüyordu. Zira bu mağduriyetin yankıları 1912 senesine kadar sürdü. Bu yüzden Bulgarlar, Berlin mağduriyetini çıkacak ilk fırsatta telafi etmek istiyordu. Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devletine bırakılan Makedonya bölgesi, Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağ'ın rekabet alanı haline gelmişti. Bu devletler, bölgeyi ele geçirebilmek için uygun zamanı beklerlerken bunu ayrı ayrı başaramayacaklarını anladıklarından, ittifak yaparak hareket etmeyi böylece Makedonya'yı Osmanlı Devleti'nden birlikte kopartmayı tercih ettiler.³⁷³

³⁷⁰ Kerimoğlu, a.g.e., s.153

³⁷¹ Çelik, a.g.e., s.135

³⁷² Hüseyin Cahit, 'Balkanlar', **Tanin**, Cilt:4. Sene, Sayı:1109, 4 Ekim 1911, s.1

³⁷³ Alkan, a.g.e., s.153-154

Osmanlı yönetimine karşı Balkan gayrimüslim unsurların ittifak görüşmelerini başlatan Bulgar ve Sırlar oldu. Her iki hükümetin amacı da ulusal birliği gerçekleştirmekti. Balkanlarda başarılı olabilmeleri için de öncelikle çıkarlarını birbirlerine karşı sağlama almak zorundaydılar.³⁷⁴ Bu nedenle çıkar çatışmaları her iki milletin birbirlerine güvenmemelerine neden oluyordu. 1911 yılında kendi menfaati için devreye giren Rusya, Balkanlardaki etkinliğini tekrardan sağlayabilmek için Bulgaristan ve Sırbistan arasında elçi oldu.³⁷⁵

Rusların diplomatik destekleri ile üç ay süren Bulgarlar ve Sırlar arasındaki görüşme sonunda 7 Mart 1912 tarihinde Osmanlılara karşı askeri işbirliği içeren bir antlaşma imzalandı. Bulgar görüşmelerini başkan İvan E. Geshov üstlenirken, Sırlar adına ise bu görüşmeyi Milan Milovanoviç üstlendi. Antlaşma ile Trakya'daki Bulgar, Kosova ve Arnavutluk'taki Sırp çıkarları gözetilecekti. Makedonya'da özerklik sağlanamazsa bölge iki taraf arasında paylaşılacaktı. Her iki taraf için, Avusturya düşman olarak görülmüştü. Bu antlaşma, Balkanlardaki Slav müttefiklerin Osmanlı'ya karşı bir savaş işareti sayılmıştı.³⁷⁶

Rusya, Balkanlardaki bu İttifak için elinden geleni yapmış ve çıkacak savaşta Bulgarlara yardım edeceğine dair gizli bir antlaşma da yapmıştı.³⁷⁷

Başlatılan bu ittifakta Bulgarların amacı, Makedonya'nın tamamına yakını ve Trakya'yı ele geçirmek, Sırların ise, güneye doğru genişlemek ve batıdaki Osmanlı topraklarını elde etmektir. Ayrıca Sırlar bu antlaşma ile Bosna-Hersek'i işgal edip, Selanik'e doğru yayılmaya çalışan ve Sırp düşmanlığı yapan Avusturya'ya karşı, Bulgarların desteğini almak istiyordu. Rusların ise bu ittifaktan çıkarı, Germenlerin güneye karşı ilerlemesini Slav birliği ile durdurmak, Osmanlı Balkan topraklarını, Balkan devletleri arasında paylaştırarak oluşturacağı Slav birliği sayesinde İstanbul'da ve Boğazlarda kendilerine ait bir düzen kurmaktır.³⁷⁸

Osmanlı hükümeti Bulgar-Sırp İttifakının olup olmadığını henüz anlayamamışken, Bulgarlar, Yunanlılar ile ittifak görüşmelerine başladı. Makedonya'da gayrimüslim

³⁷⁴ Hall, a.g.e., s.13-14

³⁷⁵ Levent Yıkıcı-Zeynel Özlü, 'İngiliz Arşiv Belgelerine Göre 1912-1913 Tarihli Balkan Savaşları Öncesinde Balkanlarda Uluslararası Nüfuz Mücadelesine Bir Bakış', *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17, 2018, s.679

³⁷⁶ Hall, a.g.e., s.15

³⁷⁷ Yıkıcı- Özlü, a.g.m., s.680

³⁷⁸ Akşin, a.g.e., s.324, Bayur, a.g.e., C.II, Kısım I, s.200

unsurların hakları için birlikte hareket etme amaçlanırken, olası bir Osmanlı saldırısında savunma ittifakı kararlaştırıldı. Böylece Mayıs 1912’de de Bulgar-Yunan ittifakı imzalanmış oldu. Bu sayede Bulgarlar, Osmanlılara karşı, Yunan donanmasından yararlanacaktı.³⁷⁹ Görüşmelerin ve ittifakın sağlanmasında etkili olan kişi ise Eleftherios Venizelos’tu.³⁸⁰

Bulgar ve Yunan ittifakından sonra Bulgarlar ve Sırpalar ayrı ayrı Karadağ ile görüşmeye başladı. Yunanlılar, Sırpalar ve Bulgarlarla anlaşılan Karadağ, ilk aşamada bu üç devlet ile centilmenlik antlaşması imzaladı. Daha sonra Karadağlılar, Osmanlı ile Balkan sorunlarından dolayı muhakkak karşı karşıya geleceğini bildiklerinden Ağustos 1912’de Bulgarlarla, Osmanlı’nın egemenliği altındaki Sırpaların özgürlükleri adına Eylül 1912’de de Sırpalarla antlaşma imzaladı.³⁸¹

Karadağ’ında ittifaka dahil olmasıyla birlikte Balkan İttifakları tamamlanmış oldu. Böylece Balkan devletleri müttefik olmuş ve ulusal birliklerini tamamlama yolunda savaşmak için önemli bir adımı gerçekleştirmişlerdi.³⁸²

Balkan İttifakları büyük bir gizlilik içerisinde yapıldı için Avusturya-Macaristan Ağustos 1912’ye kadar hiçbir şeyin farkında olmadı.³⁸³ Aynı şekilde Osmanlı Devleti de Trablusgarp savaşı ile uğraştığından gelen İttifak haberlerinin doğruluğundan emin olamadığı için bu durumu pek fazla ciddiye almadı. Oysaki Fransa, Balkanlarda oluşan İttifakı öğrenmiş ve Said Paşa kabinesine bildirmişti. Hatta Atina’daki diplomasiden sorumlu Galip Kemali Bey’in de duyumları sonucu hükümeti uyarması netice vermemişti. Bu ittifakın kurulacağına inanılmadığı³⁸⁴ gibi kurulacak bir ittifak olsa bile buna dahil olabileceklerini belirtiyorlardı.³⁸⁵

Balkan İttifaklarının kurulamayacağından o kadar emindiler ki Sırbistan’ın hazırlıklarını yaptığı savaş için Avrupa’dan aldığı silahları Avusturya ile husumetlerinden dolayı arazisinden geçirememesinden dolayı Babıali ile görüşmüş ve Selanik Limanından geçerek Belgrad’a taşınmasına bile izin verilmişti.

³⁷⁹ Çelik, a.g.e.,s.145, Hall, a.g.e., s.16-17

³⁸⁰ Alkan, a.g.e., s.159

³⁸¹ Hall, a.g.e., s.16-17, Alkan, a.g.e., s.160

³⁸² Hall, a.g.e., s.17

³⁸³ Yıkıcı- Özlü, a.g.m., s.683

³⁸⁴ Küçük, a.g.m., s.23, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *Hatırat-ı Siyasiye*, haz.: Selim Kutsan, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990, s.69

³⁸⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, ‘Balkan İttifakı’, *Tanin*, Cilt:4.sene, Sayı:1133, 28 Ekim 1911, s.1

Kısacası Trablusgarp Savaşı, 1912 Arnavutluk isyanı, Osmanlı yönetimindeki karışıklıklar ve siyasi çekişmeler, İttihatçıların iktidardan tasfiyesi gibi elverişli ortam yıllardan beri planlanan Balkan Savaşları için Balkan devletlerini harekete geçirdi. Netice itibariyle gerçekleşen bu ittifaklar, Balkan savaşlarının başlayacağı alarmını vermişti.

Balkan devletleri harp hazırlıklarını ve orduya olan masraflarını tamamlamaya çalıştığı sırada, Osmanlı Hariciyesi ısrarla Balkan devletlerinin güçsüz olduğunu ve savaş açamayacaklarını düşünüyordu. Hükümete gelen Gazi Muhtar Paşada gelen savaşı göremedi.³⁸⁶

Sırp ve Bulgarların öncülüğünde kurulan Balkan İttifaklarına katılan Yunanistan ve Karadağ, Osmanlı'ya karşı gerçekleşecek olan savaşın yürütücüleri olarak, Osmanlı Devleti'ne bir ultiatom vererek kabul etmesini isteyip, seferberlik ilan etti.³⁸⁷

Verilen ultiatomda, Berlin Antlaşmasındaki ıslahatların uygulanması, Hristiyan tebaanın Avrupa'daki Hristiyanlar gibi mecliste temsil edilmeleri ve aynı haklara sahip olmaları, Hristiyan okullarının Müslümanların devlet okullarına denk sayılması ve Türkçe eğitim zorunluluğunun kalkması isteniyordu. ultiatomun devamında şehir encümenlerinde Hristiyanlarında bulunması ve askerlik mevzusunda Balkan unsurlarının Hristiyan subaylar tarafından kumanda edilmesi istenirken ayrıca Avrupa devletlerinin belirleyeceği vali ile Balkan gayrimüslim unsurlarının kendi idarelerini kurmalarına izin verilecekti. Taleplerinin karşılanması sonucunda seferberlik kararının geri çekileceği garanti edildi.³⁸⁸ Avrupa devletleri tarafından belirlenecek vali isteği ile büyük devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışması resmileşmiş olacaktı.

Balkan Devletlerinin ultiatomunu kabul etmeyen Osmanlı yönetimindeki Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti 1 Ekim 1912'de sıkıyönetim ve seferberlik ilanı verdi.³⁸⁹

³⁸⁶ Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İsttiklerim*, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s.58-59

³⁸⁷ Balkan Türklüğü, C.II., s.353

³⁸⁸ Günay, a.g.e., s.291

³⁸⁹ Rıfat Uçarol, *Gazi Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1985, s.330

4.BÖLÜM

4. BALKAN SAVAŞLARI

4.1. I. Balkan Savaşı (8 Ekim 1912)

Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi 1 Ekim 1912’de genel seferberlik ilan ettikten sonra Sırbistan’a Avrupa’dan gelen ve bir kısmı Selanik ve Üsküp’te bulunan silahların geçişine izin vermedi. Silahlara askeri kuvvetler tarafından el konuldu. Balkan İttifaklarının olacağına bir türlü inanmayan Said Paşa Hükümeti tarafından verilen bu izin, Sırların Avrupa’dan aldığı ateşli silahları Osmanlı topraklarından geçirerek yerlerine ulaşmasını sağlamıştı. Balkan savaşlarına hazırlık olan bu durum Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin el koymasına kadar devam eden bir hata olarak sürdü.³⁹⁰

Hükümetten düşmelerine rağmen hatalarına devam eden İttihatçılar, Balkan Devletlerinin seferberlik ilanı sırasında savaşın bir an önce başlaması yönünde harp istekleri ve kışkırtmaları ile Ahmet Muhtar Paşa Hükümetini sıkıştırıyordu. Bu sırada Ahmet Muhtar Paşa, savaşa hazır olmadıklarından savaşı engellemeye çalıştı.³⁹¹

Balkan Devletleri’nin İttifakını duyan gayrimüslim unsurlar galeyana gelmiş ve iyice ayaklanmıştı. Osmanlı Hükümeti bu galeyanı yatıştırmak için Balkanlardaki talimli yüz yirmi tabur askeri terhis etti. Çıkacak Balkan Savaşlarını öngörmeden yapılan bu hata Osmanlı’nın savaş esnasında sıkıntı yaşamasına neden oldu.³⁹²

Avrupa Devletleri ise her ne kadar Balkanlar üzerinde menfaatleri doğrultusunda oyunlar oynasa da çıkacak savaşa karşı endişeliydi. Karadağ savaş ilan etmeden önce 5 Ekim 1912’de Osmanlı Hükümetine elçi gönderdi. Amacı Berlin Antlaşması gereğince Balkanlarda yapılması gereken ıslahatların gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini öğrenmekti. Hükümet buna karşılık olası ıslahatları yabancı müdahalesi olmadan yapacağını bildirdi. Bu gelişmeler üzerine 8 Ekim 1912’de Karadağ, Osmanlı Devletine savaş ilan etti.³⁹³

³⁹⁰ Gazi Muhtar Paşa, s.374

³⁹¹ Gazi Muhtar Paşa, s.379-382

³⁹² Küçük, a.g.m., s.23

³⁹³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, C. 1, İstanbul: Devlet Arşivleri Yayınları, 2013, s.145

Osmanlı Hükümeti derhal vilayetlere genelge gönderdi. Diğer Balkan devletleri de savaş ilan edeceğinden, herkesin savaşa hazırlıklı olması, elinden gelen yardım ve gayreti göstermesini istedi. Bununla ilgili 8 Ekim 1912'de vilayetlere gönderilen genelgenin asıl metni şu şekildedir:

'Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi Tarih: 25 Eylül (1)328

Şifre

Trablusgarb, Hicaz, Yemen, Bağdad, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetleriyle Medine-i Münevvere Muhafızlığı'ndan ve Asir ve Bingazi Mutasarrıflıklarından maada vilayata ve elviye-i gayr-ı mülhakaya Hissiyat-ı vecibe-i vatan-perveranesi müselleme-i cihan olan hamiyet-mendan ahalimiz Balkan Hükümetlerinin hareket-ı muhterisanesine karşı her tarafda tezahürat-ı vatan-perveranede ve hukuk-ı mukaddese-i Osmaniyye'nin muhafazası için harb talebinde bulunmaktadır. Karadağ Hükümeti bugün resmen ilân-ı harb etti. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan Hükümetlerinin de sabaha akşama muhasamata başlayacakları anlaşılıyor. Haysiyet ve hukuk-ı Osmaniyye'nin muhafazası için feda-yı cana amade olduklarını telgraflarla külliyem iş'ar ve tekrar etmek de olan ahali-i muhteremimizin hamiyet ve izzet-i vataniyyelerini fi'len ibraz etmelerinin zamanı hulul etmiştir. Bi-avnihi Teala hıfz-ı memleket ve husal-i galibiyet kuva-yı askeriyemizin düşmanlarımızdan evvel sevk ve tahşidatına vabeste olduğu ve aksi hal maazallah telafisi gayr-ı mümkün vehametleri intac edeceğini ihtara hacet yoktur. Binaen ala-zalik düşmanlarımızın kemal-i germi ile devam eden ve hitama takarrüb etmek de olduğu istihbarat-ı vakı'adan anlaşılan istihzarat-ı müşterekesine karşı tecemmu'at ve sekiyat da ne derece iltizam-ı sür'at ve ne kadar bezl-i gayret etmek lazım geleceği izahdan müstağnidir. Büyük küçük bilcümle memurin-i ilmiye ve askeriye ve mülkiyemizin ve umum efrad-ı müfreze-i ahalimizin uhdelerine bu husus da pek büyük ve gayet mukaddes vazifeler terettüb etmektedir. Gerek memurinden olsun, gerek efrad-ı ahaliden bulunsun her vatanperver hukuk ve namus-ı vatanın umur-ı müdafaa ve muhafazasını teshil ve tesri için elinden gelen her türlü gayret ve muaveneti bezl etmekle mükelleftir. Herkes vazife ve selahiyeti ve vüs ve kudreti dairesinde ibraz-ı gayret ve muavenet ettiği halde kuva-yı külliye serhadlere vaktiyle vasıl ve bi-tevfikihi'l-kerim galebe hasıl olur. İcab edenlere ona göre icra-yı tefhimat ve teşvikat edilerek gerek efradın celb ve cem'i ile sevkinde, gerek vesait-i nakliye ve levazım-ı askeriyenin tedarikinde son derece

*te'min-i sür'at ve bir saniye te'hiri mucib olabilecek mevani'in bile izalesine kemal-i itina ile gayret edilmesi suret-i mahsusada tekrar tavsiye olunur.'*³⁹⁴

Böylece Karadağ'ın savaş ilan etmesinden sonra Balkan Devletlerinin saldırılarına karşı hızlıca hazırlıklar başladı. 9 Ekim 1912 yılında Sadaretin ilgili Bakanlara gönderdiği aşağıdaki telgraf ile Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın cereyan ettirdikleri savaşlara karşı askeri tedbirlerin biran önce almaları istendi.

'Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi Şube: 1 Tarih: 27 Şevval (1)330 / 26 Eylül (1)328

Elden

Harbiye, Hariciye, Bahriye ve Dahiliye Nezaret-i Celilelerine

Dün zevali saat on bir buçuk da Karadağ Maslahatgüzarı Mösyö Plamenatz tarafından Hariciye Nazırı Efendi hazretlerine zat-ı alilerine Babialı de bizzat tevdi olunan notada Karadağ Hükümeti'nin dünden itibaren Devlet-i Osmaniyye'ye ilan-ı harb ettiği ve kendisinin Dersaadet'den müfarakat edeceği ve Çetine'deki maslahatgüzarımıza pasaportlarının verileceği beyan olunmasına binaen hemen Çetine'yi terk ile Dersaadet'e avdet etmesi zımında Çetine maslahatgüzarımıza tebligat-ı acile ve sefareti seniyye maiyyet memurlarıyla Karadağ'daki şehbenderlerimizin suret-i hareketleri ve sefaret-i seniyye ve şehbenderhaneler ebniyesinin ve evrakının suret-i muhafazası hakkında vesaya-yı lazıme icrası ve umum süfera-yı Osmaniyye'ye malumat ve talimat-ı mukteziye i'tası hususunun Hariciye Nezaret-i Celilesi'ne havalesi ve Bulgaristan ve Sırbistan ve Yunanistan'ın da kariben kat'-ı münasebat ve icra-yı muhasamat etmeleri melhuz olduğundan icab eden tedabir-i mütemmim-i askeriyyenin bir dakika fevt edilmeyerek son derece süratle ikmal ve serhadlerce takayyüdat ve tabassurata bir kat daha itina ve düşmanlarımızın muhasamatına müsta'inen Billah kemal-i şiddetle mukabele edilmesi için icab edenlere evamir-i acile verilmesinin nezaret-i celilelerine Harbiye Nezaret-i Celilesi'ne tebliği ve umum vilayata ve elviye-i gayr-ı mülhakaya malumât i'tasıyla beraber tecemmu'at ve sevkiyat-ı askeriyyenin bir kat daha tesri'ine bezl-i ihtimam ve gayret edilmesinin ilaveten ve kat'iyen tavsiye olunmasının ve Karadağ Hükümeti tarafından ne suretle ilan-ı harb edildiğine ve Saltanat-ı Seniyyece tedabir-i lazıme ittihaz ve icab edenlere evamir-i mukteziye i'ta olunduğuna dair ceridei resmiye ve

³⁹⁴ BDAGM, C.1, s.145

*evrak-ı havadis ile bir beyanname-i resmi neşrinin Dahiliye Nezaret-i Celîlesi'ne iş'arı Meclis-i Vükelaca bi't-tezekkür bu babda tanzim olunan irade-i seniyye layihası imza-yı hümayun-ı cenab-ı Padişahı ile tasdik buyurulduğundan suret-i musaddakası leffen savb-ı valalarına isra ve nezaret-i müşarunileyhimaya ve Bahriye Nezaret-i Celîlesi'ne de tebligat icra kılınmış olmakla ifa-yı muktezasına himmet. Hariciye Nezareti'ne: Taraf-ı valalarına tebliği Meclis-i Vükelaca bi't-tezekkür bu babda tanzim kılınan irade-i seniyye layihası imza-yı hümayun-ı cenab-ı Padişahı ile tasdik buyurulduğundan suret-i musaddakası leffen savb-ı samilerine isra ve Harbiye ve Dahiliye ve Bahriye Nezaret-i Celilelerine de tebligat icra kılınmakla ifa-yı muktezasına himmet. Dahiliye Nezareti'ne: Harbiye ve Bahriye ve Hariciye Nezaret-i Celilelerine tebligât-ı lazıme icra olunmuş olmağla ifa-yı muktezasına himmet.'*³⁹⁵

Osmanlı hükümeti, Bulgarlarla yapılacak savaşta Bulgarlar ordularının hangi tarafa sevk edileceklerini öğrenmek için Sofya, Filibe ve Bükreş sefaretleriyle istihbarat ağı oluşturduğu sırada³⁹⁶ Avrupa devletleri gidişattan endişe duymaya başladı. Karadağ'ın dışında diğer Balkan devletleriyle de savaşa girmeden önce Osmanlı hükümetini vazgeçirmek için 10 Ekim 1912'de İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Almanya, Osmanlı hükümetine ortak bir nota gönderdi. Notaya göre, ' Osmanlı Devleti'nin Rumeli Vilayetlerinde reform yapılması hususunda evvelce belirtilmiş olan hususlara dayanarak Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesine göre gerekli reform tedbirlerini, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne dokunmamak üzere görüşmeye hazır bulunduklarını' bildirdi.³⁹⁷

Notanın genel hatlarına baktığımızda;

1. Avrupa Devletleri'nin, barışı bozacak her davranışın karşısında olduklarını görmek mümkündür.
2. Berlin Antlaşmasının 23. maddesi gereğince Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki halkın yararı için yapacağı idari sistemdeki reformları geliştirmeyi üstlenecekleri ve Osmanlı Sultanının egemenlik haklarını koruyacakları anlaşılmaktadır.
3. Son olarak diğer Balkan devletlerinin de katılımıyla gerçekleşecek savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin aleyhine olan hiçbir statü değişikliğini kabul edilmeyeceği ve

³⁹⁵ BDAGM, C.1, s.148,149

³⁹⁶ BDAGM, C.1, s.151

³⁹⁷ Karal, a.g.e., C.9, s.300-302

Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunacağı Avrupa Devletleri tarafından onaylanıyordu. Bu nota Balkan Devletleri ile savaşa girecek Osmanlı Devleti hükümet reisi Gazi Muhtar Paşa'nın endişelerinin birazda olsa geçmesini sağladı.³⁹⁸

Gönderilen bu notaya baktığımızda Avrupa Devletleri'nin savaş istemedikleri açıkça görülmektedir. Çünkü bu savaş büyüyüp, Avrupa Savaşlarına dönüşürse onlar için de sıkıntı olacaktı.³⁹⁹ Avrupa Devletleri bu savaş için çelişkili endişeler içerisindeydi. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti'nin galibiyet elde ederek, eski gücünü kazanmalarını istemedikleri gibi çıkarlarına ters düşecek ve müdahale edemeyecekleri Balkan Devletlerinin güçlenmelerine karşıydılar.

Bu yüzden Avrupa Devletleri savaş istemedikleri halde savaşı engelleyici pek fazla çaba da göstermediler. Oysaki onlar için bu savaşı engelleme çokta zor değildi. Hiçbirinin ciddi bir tavır koymamasının sebebi ise Balkan politikaları gereğince menfaatlerini, siyasi hesap ve düşüncelerini korumak istemeleriydi. Yaptıkları üçlü ittifak politikalarının devamı için uygun bulundu.⁴⁰⁰ Rusya ve Avusturya dahil diğer devletler, çıkacak savaşta Osmanlı'nın yenilgiye uğramayacağını düşündükleri için savaşa engel olmaya çalışmadı.⁴⁰¹ Aslında Avusturya savaştan mağlup ve zayıf düşmüş Balkan Devletlerini, özellikle Sırbistan'ı kendi arzuları neticesinde kullanmayı amaçlıyordu. Ayrıca bu sayede Arnavutluk meselesinde hususi bir ol oynamak istiyordu.⁴⁰²

Avrupa Devletlerinin verdikleri notadan üç gün sonra ve Osmanlı yönetiminin Arnavutluk isyanlarını bastırmak için asker gönderdiği esnada yani 13 Ekim 1912'de Balkan İttifaklarını oluşturan Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, Babıali'ye ortak bir nota verdi.⁴⁰³ Verilen ortak notaya göre; Osmanlı yönetimi altı ay içinde Makedonya, Arnavutluk, Girit ve eski Sırbistan'a da reform yapacak, özerklik verecek ve bu bölgeleri milli sınırlara ayıracaktı. Ayrıca Osmanlı hükümeti verdiği seferberliği de geri çekecekti.⁴⁰⁴ İstekleri gerçekleşmediği takdirde silahlarına sarılacaklardı.⁴⁰⁵ Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilanını önceden verdiği için bu nota da imzası

³⁹⁸ İbrahim Artuç, *Balkan Savaşı*, Kastaş Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.85

³⁹⁹ BDAGM, C.1, s. 183

⁴⁰⁰ Talat Paşa, a.g.e., s.15, Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri*, TTK, Ankara, 1995, s.15.

⁴⁰¹ Armaoğlu, a.g.e., s.668

⁴⁰² Talat Paşa, a.g.e., s.16

⁴⁰³ BDAGM, C.1, s.167, Küçük, a.g.m., s.23, Bayur, a.g.e., C.1, Kısım 2, s.419-420

⁴⁰⁴ Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, ATAM, Ankara, 1998, s.3

⁴⁰⁵ Küçük, a.g.m., s.23

yoktu. Osmanlı hükümeti içişlerine müdahale eden bu notayı geri çevirdi.⁴⁰⁶ Cevap olarak Balkan Devletleri ile olan ilişkilerini kesen⁴⁰⁷ sefirlerini geri çağıran Osmanlı hükümeti, Balkan devletlerinin saldırılarına karşı, askeri birliklerin şiddetle karşılık verebilmesi için sınırlarda uyanık ve tedbirli olmaları için 15 Ekim 1912’de Harbiye Nezareti’ne bir emir gönderdi.⁴⁰⁸

Yapılan görüşmeler de olumsuz sonuçlanınca artık savaş kaçınılmazdı. 17 Ekim 1912’de Bulgaristan ve Sırbistan Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. Bir gün sonra da Yunanistan, Osmanlı Devleti’ne karşı savaş ilan ettiğini bildirdi. Osmanlı Devleti gerek teçhizat, gerekse ordu yönünden sıkıntılı bir durumda olsa da bu savaşı kabul etmek zorunda kaldı. Bunun neticesinde Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan ile ayrı ayrı savaşa girdi.⁴⁰⁹

Osmanlı’nın savaş için genel durumuna kısaca bakacak olursak; Osmanlı Hükümeti savaş ilanından sonra hızlıca bir hazırlığa girişse de hükümetin tam olarak bir savaş planı yoktu. Osmanlı Devleti savaşa çok büyük imkansızlıkların olduğu ağır şartlar altında girmişti. Ordu birçok yönden eksikti. Ayrıca savaştan önce Balkanlarda ordudan terhis edilen askerler vardı. Gazi Muhtar Paşa Hükümeti, Avrupa devletlerinin çıkacak bir harbe kesinlikle müsaade etmeyeceğini düşünerek 100 bin askeri terhis etmişti. Bu yüzden yeni silahlılarına alınanlar, kadroların değişmesinden dolayı birbirlerini tanımıyordu. Ordu için ulaşım ve ikmal sıkıntısı mevcuttu. Özellikle iase yetersizliği en büyük problemdi. Bunun yanı sıra ordunun geneline yakını siyasete karışmış ve birbirleriyle siyasi çekişmeler içindeydi. Ordunun askeri disiplin yokluğu Osmanlı’nın Balkan savaşlarında kendini olumsuz bir şekilde gösterdi.⁴¹⁰ Talat Paşa’nın da hatıralarında dediği gibi: ‘Böyle karmakarışık bir ordu ile harp, Türkiye için daha başlamadan kaybedilmişti.’⁴¹¹

Mahmut Muhtar ise eserinde ordunun durumundan şu şekilde bahsetmektedir: ‘Nakliye, iase işlerindeki karışıklık son noktaya varmış, birçok işten el çektirmeler ve tayinlerle düzen iyice bozulmuştu. Üst ve alt rütbedeki subay yokluğuyla amirsiz kalan

⁴⁰⁶ BDAGM, C.1, s.167

⁴⁰⁷ Halaçoğlu, a.g.e., s.14

⁴⁰⁸ BDAGM, C.1, s.176

⁴⁰⁹ BDAGM, C.1, s.180

⁴¹⁰ Uçarol, a.g.e., s.437, Karal, a.g.e., s.304-305, Armağolu, a.g.e., s.668, Talat Paşa, a.g.e., s.16

⁴¹¹ Talat Paşa, a.g.e., s.16

askeri birlikler, fazla olarak acem erler ve ele gecen bakaya erler ile düzeni tamamladığından askeri gücü pek yetersizdi.’⁴¹²

Böyle sıkıntılı bir dönemde bile hükümete destek olmak yerine İttihatçılar yanlış siyasi hatalar yapmaya devam etti. İttihat Terakki Cemiyetine mensup basın başta olmak üzere birçok kişi ve kuruluş savaştan yana tavır sergiledi. Ülkenin çeşitli yerlerinde mitingler yapıldı. İttihatçıların savaşın başlaması için yaptıkları kışkırtmalar sonucunda Darülfünun öğrencileri İstanbul’da miting yaptı. Savaş sloganları attıkları miting, Osmanlı’nın bu savaşa katılmasında etkili oldu.⁴¹³

Tablo 1: Balkan Savaşlarına Katılan Osmanlı Devleti’nin Yönetim Kadrosu⁴¹⁴

Mehmet Reşad		
Sadrazam Gazi Ahmed Muhtar (Baba)	Şeyhülislam Mehmed Celaleddin	Şura-yı Devlet Reisi Mehmed Kamil
Harbiye Nazırı Nazım	Dahiliye Nazırı Daniş	Adliye Nazırı Abdülhalim
Hariciye Nazırı Gabriel	Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Reşid	Nafia Nazırı Salih
Bahriye Nazırı Mahmud Muhtar Paşa (Oğul)	Maliye Nazırı Abdurrahman	Maarif Nazırı Said

8 Ekim 1912’de Karadağ, 17 Ekim Bulgaristan ve Sırbistan, ertesi günde Yunanlıların başlatmış olduğu Balkan Savaşları’na, Osmanlı Devleti iki cephede karşılık verdi. Osmanlı yönetimi İstanbul’daki orduyu ‘Doğu ordusu’ ve Selanik’teki orduyu da ‘Batı ordusu’ diye ayırdı. Balkan Savaşlarında, Doğu ordusu Trakya’da Bulgar ile, Batı

⁴¹² Mahmut Muhtar, *Maziye Bir Nazar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s.85-86

⁴¹³ Zeki Arıkan, ‘Balkan Savaşı ve Kamuoyu’, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri (Bildiriler)*, Ankara, 1989, s.173, Türkgeldi, a.g.e., s.57

⁴¹⁴ BDAGM, C.1, s.183

ordusu ise Makedonya ve Arnavutluk bölgelerinde Sırp, Karadağ ve Yunanlılar ile mücadele etti. Yunanlılarla ayrıca denizlerde de mücadele edildi.⁴¹⁵

4.1.1. Doğu Cephesi (Kırklareli, Lüleburgaz ve Çatalca Mücadelesi)

Osmanlı Doğu Ordusu'nun Bulgarlarla karşılaştığı Doğu cephesinin güzergahı Marmara Denizi'nden başlayarak kuzeyde Osmanlı-Bulgar sınırı, doğuda Karadeniz idi. Batıda ise Meriç Nehri arasında kalan topraklar ve Kırklareli-Kırıkkilise, Lüleburgaz, Çatalca, Edirne ile İstanbul sınırlarına kadar uzanan topraklar yer alıyordu. Bu güzergahta Bulgarlarla karşılaşan Osmanlı ordusunun başında bulunan komutanlar, Birinci Kolordu Komutanı Ömer Yaver Paşa, İkinci Kolordu Komutanı Şevket Turgut, Üçüncü Kolordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa ve Dördüncü Kolordu Komutanı Ahmet Abuk Paşa idi. Bütün ordunun başına da 'Başkumandan Vekili' olarak İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşmesine sebep olan Halaskar Zabitân grubunun reisi vaziyetinde olan Harbiye Nazırı Nazım Paşa bulunmaktaydı. Bunun dışında Kırcaali tarafından Filibe'yi tehdit eden Ali Yaver Paşa ve Edirne Garnizonu Komutanı Şükrü Paşa da vardı.⁴¹⁶

Osmanlı ordusunun zayıflığından ve seferberliği tam gerçekleştiremediğinden haberdar olan Bulgarlar, Osmanlı ordusunun toplanmasına fırsat vermeden Kırklareli'ni ele geçirmeyi planladı. İkinci ordu ile de Edirne'ye saldırıp İstanbul'a olan bağlantıyı kesmek istiyordu. Bu sayede demiryolları ve kavşak noktalar ele geçirildikten sonra iki ordu birleşip, İstanbul üzerine doğru yürüyecekti.⁴¹⁷

Nazım Paşa'nın en büyük hatası taarruza geçecek Bulgar ordusuna karşı zayıf olan ordusuna taarruz emri vermek oldu.⁴¹⁸

22 Ekim 1912'de verilen taarruz emri ile Doğu ordusu kumandanı Abdullah Paşa, Bulgarlarla Kırklareli'nin batısında karşı karşıya geldi. Kırıkkilise diye bilinen bu savaşta Bulgarlar, geri çekilme yollarını tespit amaçlı talim yaparken Osmanlı ordusu bu olayı yanlış anladı. Osmanlı ordusu da geri çekildi. Yanlış kararı fırsata çeviren Bulgar ordusu taarruza geçti. Osmanlı ordusu dayanamayarak Lüleburgaz'a çekildi.

⁴¹⁵ Küçük, a.g.m, s.24, Armaoğlu, a.g.e., s.669, Artuç, a.g.e., s.107

⁴¹⁶ Alkan, a.g.e., s.207-208, Danişmend, a.g.e., C.4, s.390, Karal, a.g.e., C.IX, s.307

⁴¹⁷ Alkan, a.g.e., s.208,

⁴¹⁸ Artuç, a.g.e., s.121, Bayur, a.g.e., C.II, Kısım II, s.38, Armağolu, a.g.e., s.669

İki gün boyunca süren ve hava koşulları da pek elverişli olmayan Kırıkkilise Savaşı'nı kaybeden Osmanlı ordusu, 23 Ekim'de Kırklareli'ni Bulgarlara terk etti⁴¹⁹

Kırklareli'nden geri çekilen Osmanlı ordusu, Bulgarların kendilerini takip etmemelerini fırsat bilerek, dağılan ordunun yerine yeni gönderilen taze kuvvetlerle Lüleburgaz ve Pınarhisar arasında yeni bir savunma hattı oluşturdu.⁴²⁰

Bu savunmada Doğu Ordusu iki kısma ayrıldı. Birinci Ordu'nun başına Abdullah Paşa, İkinci Ordu'nun başına ise Muhtar Paşa getirildi.⁴²¹ Fakat ordunun durumu Kırıkkilise Savaşında olduğu gibi Lüleburgaz Savaşında da kötüydü. Ordu içindeki çekişmeler devam etmekte ve askerler kötü yönetilmekteydi. Pınarhisar güzergahından düşmana taarruz ederek çevirme hareketi yapıldı fakat beklendiği gibi olmadı. İlk etapta başarılı geçen müdafaa sonrası dengeler Bulgarlar lehine değişti. Bulgarların taarruzu karşısında Osmanlı askeri birliklerinin mevzilerini terk etmesi üzerine Birinci Ordu Komutanı Abdullah Paşa, 2 Kasım'da geri çekilme emri vermek zorunda kaldı. Bulgarlarla yapılan bu ikinci savaşı da kaybeden Osmanlı ordusu Çatalca hattına kadar geriledi.⁴²²

Bu sırada şöyle bir gelişme yaşandı: Hem Doğu, hem de Batı cephesinde devam eden Balkan Savaşları'nın kötüye gitmesi ve Yunanlıların Selanik'e yaklaşmaları üzerine Gazi Muhtar Paşa ve hükümeti, Selanik'te sürgünde olan eski Padişah Abdülhamit'in İstanbul'a getirilmesi için Padişah V. Mehmet Reşad'dan onay aldı. Bundan sonra Osmanlı ordusunun henüz hezimete uğramadığı esnada 29 Ekim 1912'de Gazi Muhtar Paşa hükümetten çekildi.⁴²³ Gazi Muhtar Paşa'nın istifası ile 30 Ekim 1912'de iktidara Kamil Paşa geldi.⁴²⁴

Doğu Ordusunun Çatalca'ya çekilmesi ve ardından Bulgarlarında gelmesiyle Balkan orduları İstanbul'a yaklaşmış oldu.⁴²⁵

⁴¹⁹ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, I, TTK, Ankara, 1992, s. 62- 63, Alkan, a.g.e., s.210, Artuç, a.g.e., s. 124 -134, Bayur, a.g.e., C.II, Kısım II, s.20

⁴²⁰ Hall, a.g.e., s.38-39, Alkan, a.g.e., s.210

⁴²¹ Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*, çev. Zaven Biberyan, Sander Yayınları, İstanbul,1975, s.465, Karal, a.g.e., C.9, s.313-314

⁴²² Şenol Alpaslan, *Balkan Savaşı'nda Trakya Muharebeleri*, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2017, s.142

⁴²³ Uçarol, a.g.e., s.394

⁴²⁴ Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal Mücadeleleri Tarihi*, C.17, İstanbul, 1961, s.9946, Ahmed, a.g.e., s.170

⁴²⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.669

Nazım Paşa emrinde Çatalca'da askerlerin yeniden toplanması ve gerekli malzemenin tedarikinden sonra yeni bir savunma hattı oluşturuldu.⁴²⁶ 14 Kasım'da Bulgarların saldırıya geçmesiyle Çatalca Savaşı başladı. Anadolu'dan getirilen askerlerle kurulan yeni savunma bir hayli kuvvetli çıktı ve Bulgarlar bu kez istedikleri sonucu alamadı. Kamil Paşa hükümeti Bulgarlarla görüşüp anlaşmaya varmak istese de Bulgarlar kabul etmedi. Bulgarların amaçları daha fazla ilerleyip İstanbul'u ele geçirmektir. Bu yüzden Bulgar ordusu 18 Kasım'da ikinci bir saldırıya geçti. Bulgar ordusu bu saldırıda da başarısız oldu. Bu arada askerler arasında yayılmaya başlayan kolera salgını hem Osmanlı ordusunu içinde hem de Bulgar ordusunu içinde yayıldı. Salgının da etkisiyle Bulgarlar Çatalca'da saplanıp kaldı. Osmanlı ordusunun taarruzu karşısında direnemeyen Bulgar ordusunun geri çekildi. Kamil Paşa hükümeti 12 Kasım'da Bulgarlarla antlaşmak için görüşme talep etti. Kamil Paşa'nın önerilerini kabul eden Bulgarlar ile 2 Aralık 1912'de mütareke imzaladı.⁴²⁷

4.1.2. Edirne'nin Durumu

Edirne'nin Bulgarlar tarafından kuşatılması Lüleburgaz Savaşlarından sonra oldu.⁴²⁸ Edirne Trakya'nın en stratejik noktasında bulunmasından dolayı Bulgarlar için önem arz etmekteydi.⁴²⁹ Bulgarlar, burayı alabilmek için Ruslarla bir işbirliği içine girdi.⁴³⁰ Aynı zaman da Sırlar gerektiğinde asker gönderebileceklerini bildirdi. 24 Ekim'de Edirne'yi kuşatan Bulgar askerlerine 30 Ekim'de Sırp askerleri tarafından destek geldi.⁴³¹ Edirne'yi büyük bir teknik güçle kuşatma altında tutan Bulgarlar, Edirne'ye gelen demir yollarından da faydalanmaktaydı. Şehrin savunmasında dirayetleri düşen Osmanlı ordusuna yardımda gelemeyince, Edirne'yi 6 ay boyunca savunan Mehmet Şükrü Paşa ve askerleri şehri 26 Mart 1913'de Bulgarlara teslim etmek zorunda kaldı.⁴³²

Edirne'nin elden çıkması Osmanlı iç siyasetini tekrardan karıştırdı. Edirne kuşatması sırasında çeşitli sebeplerden dolayı Edirne'ye yardım sağlayamayan Kamil Paşa ve

⁴²⁶ Alkan, a.g.e., s.211, BDAGM, C.1., s.220

⁴²⁷ Artuç, a.g.e., 166-174, Karal, a.g.e., C.IX, s. 326-327, Alkan, a.g.e., s.211

⁴²⁸ Nazmi Çağan, *'Balkan Harbinde Edirne'*, TTK yayınları, Ankara 1993, s. 200-201

⁴²⁹ Alkan, a.g.e., s.211

⁴³⁰ Paul Dumont-François Georgeon, *Bir İmparatorluğun Ölümü 1908-1923*, çev.: Server Tanilli, Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 1997, s.65

⁴³¹ Hall, a.g.e., s.55

⁴³² Ratip Kazancıgil, *Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından 'Balkan Savaşı'nda Edirne Savunması Günleri, Kırklareli'*, Sermet Matbaası, 1986, s. 89

hükümetine karşı İttihatçılar tarafından baskılar arttı. Edirne'nin elden çıkacağı söylemleri sonunda, 23 Ocak 1913'te büyük bir kalabalığı peşine takan Enver ve Talat Paşa, Babıali önüne gelerek tarihte 'Babıali Baskını' olarak bilinen hükümet darbesini gerçekleştirdi. 'Babıali baskını' ile Nazım Paşa öldürülmüş ve Kamil Paşa istifaya zorlanmıştı. Yerine Mahmut Şevket Paşa getirilerek yeni hükümet kuruldu.⁴³³

Darbeyi gerçekleştiren İttihatçılar daha sonra savaşı devam ettirebilmek ve ülkeye seferberliğin şart olduğunu gösterebilmek için, yarı askeri olan 'Müdafaa-i Milliye Cemiyeti' adında ki cemiyeti kurdu. Cemiyetin amacı bu savaşı ulusal bir dava olarak Osmanlı milletine aşlamak ve bunun sonucunda her milletten katkıda bulunması ile kitlelerin seferberliğini kendi denetimlerine almaktı.⁴³⁴

Savaşın devam etmesini zaruri gören İttihatçılar, seçtikleri yeni başkumandan vekili Ahmet İzzet Paşa'ya Bulgarlarla yapılan Çatalca mütarekesine son verdirdi. İttihatçılar, Edirne'yi kurtarma söylemleriyle geldikleri iktidarda Ahmet İzzet Paşa'ya baskı yaparak, Ahmet İzzet Paşa'nın, Bolayır ve Şarköy çıkarmalarıyla Gelibolu ve Edirne'yi, Bulgarlardan kurtarmasını istediler. Fakat Ahmet İzzet Paşa ordunun hazırlıksız olması ve olumsuz hava koşullarından dolayı bu çıkarmalara pek sıcak bakmıyordu. Netice itibariyle 8 Şubat'ta Bolayır ve Şarköy'de başlayan çıkarma sonucunda Bulgarlar karşısında perişan olan Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kaldı.⁴³⁵ Gelibolu taarruzundan ise sorumlu olan Ali Fethi Bey, 10. Kolordu komutanı Hurşit Paşa ve kurmay başkanı Enver Bey'di. Havanın bozuk olması ve Edirne'deki olumsuz gelişmelerden haberdar olan Ali Fethi Bey'in ertesi gün yaptığı Gelibolu çıkarmasında da ordu mağlup oldu ve geri çekildi. Buna rağmen Enver Bey'in başlattığı askeri hareket ise üç gün sürdü fakat o da başarısız oldu. Böylece Edirne'nin Bulgarlar tarafından temizlenmesi için yapılan 'Şarköy Çıkarması' da başarısızlıkla neticelendi.⁴³⁶ Özellikle Enver Bey'in ısrarı sonucunda yapılan bu çıkarmalar başarısızlıkla sonuçlanmış ve 26 Mart 1913'te Bulgarlar ordusunun ani saldırı ile Edirne, Bulgarların eline geçti.⁴³⁷

⁴³³ Karal, a.g.e., C.IX, s. 335, Bayur, a.g.e., C: II, Kısım II, s. 269, 270. Babıali Baskını hakkında bknz. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 77-83

⁴³⁴ Kerimoğlu, a.g.e., s.184-185

⁴³⁵ Hall, a.g.e., s. 106, Hüsnü Özlü, 'Balkan Savaşı'nda Osmanlı Donanmasının Marmara Denizi Harekatı', *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, Şubat, 2013, s. 88, Alkan, a.g.e., s.212

⁴³⁶ Memduh Tağmaç, *Balkan Harbi (1912- 1913)*,I, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1970, s.65-66, Alkan, a.g.e., s.213, Hüsnü Ersü, *Balkan Savaşında Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 2006, s. 1

⁴³⁷ İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul,2007, s. 180

Görülüyor ki Edirne sorununda memleketi kurtarmak girişimiyle hareket eden İttihatçılar, kendi iktidarlarının da yolunu açtı. Enver Paşa önderliğinde girişilen Edirne'yi kurtarma çabaları ise boşa çıktı. Edirne elden çıkarken bu düzensizlikte Yanya Yunanlılar, İşkodra'da Karadağlılar tarafından işgal edildi.⁴³⁸

Yeni hükümetin ve İttihatçıların uyguladığı bu tavizsiz tavır Bulgarlar ile olan görüşmelerin kesilmesine neden oldu. Avrupa Devletlerinin aracılığıyla 16 Aralık'ta Balkan devletleri ve Osmanlı arasında barış görüşmelerin kararlaştırıldığı Londra'daki toplantı da olumsuzlukla neticelenmiş ve 30 Mayıs 1913'de Londra'da Barış Antlaşması imzalandı. Böylece Edirne Bulgarlara bırakıldı. Ayrıca Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının ötesindeki Trakya ve bütün Rumeli'yi Balkan Devletlerine bırakmayı kabul etti. Osmanlı'nın verdiği bu kayıp ve İstanbul'un tehlikeye düştüğü bu atmosferde 11 Haziran 1913'de sadrazam Mahmut Şevket Paşa öldürülmüş ve yerine Sait Halim Paşa getirilerek yeni hükümet kurulmuştu.⁴³⁹

4.1.3. Batı Cephesi (Sırp, Karadağ ve Yunanlılar ile) Mücadelesi

Osmanlı Devleti, Batı cephesinde Makedonya ve Arnavutluk başta olmak üzere geniş bir coğrafyada üç Balkan Devleti ile mücadele etmek zorunda kaldı.

8 Ekim 1912'de savaş ilan eden Karadağ ordusuyla İşkodra'da karşı karşıya kalan Hasan Rıza Paşa, İşkodra'yı kuşatan Karadağlılara karşı büyük bir savunma hattı oluşturdu. İşkodra savunması karşısında zorluk çeken Karadağ'ın yardımına, Osmanlı ordusu ile Manastır mücadelesinde olan Sırp lar koştu. 18 Kasım 1912'de Karadağlılar ve Sırp ların ortaklığı ile kuşatma tamamlandı. Kuşatmayı daha fazla savunamayan Osmanlı birliği, Karadağlıların şehri almasını kabul etmek zorunda kaldı⁴⁴⁰

Karadağlılar, Yeni Pazar sancağında da Cavit Paşa birliğindeki Osmanlı ordusunu 23 Ekim'de püskürterek Sırp larla birleşip, yollarına devam ederek Taşlıca'yı da ele geçirdi. Karadağlılar mirası olarak gördükleri Yeni Pazarı, Sırp larla paylaşmak zorunda kaldı. 3 Aralık 1912'te imzalanan Çatalca Ateşkesi ile savaşın ilk evresi son buldu. Diğer devletlere göre en az kazanç elde ettiklerini düşünen Karadağlılar, bu durum rahatsız etti. 16 Aralık'ta Londra'da başlayan barış görüşmelerinde Osmanlı

⁴³⁸ Bayur, a.g.e., C.II, Kısım II., s. 254-271, Akşin, a.g.e., s.219, Armaoğlu, a.g.e., s.675-676

⁴³⁹ Tağmaç, a.g.e., s.65-66, Bayur, a.g.e., C. II, Kısım II, s.273-307

⁴⁴⁰ Edward J. Erickson, *Büyük Hezimet*, çev. Gül Çalı Güven, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s.300, Andonyan, a.g.e., s.282, Hall, a.g.e., s. 77

delegelerinin Edirne'nin Batısında kalan yerleri feda edecek bir teklifte bulunması Karadağlıların işine geldi. Çünkü bu sayede İşkodra kesin olarak kendilerine kalacaktı. Fakat Edirne'yi kaybetmek istemeyen Bulgaristan bu teklifi kabul etmedi ve savaş İşkodra'da 4 ay daha sürdü.⁴⁴¹

1913 senesine sarkan savaşın ikinci evresinde İşkodra'nın savunmasında bulunan Hasan Rıza Paşa vuruldu. Yerine Esat Paşa Toptani geldi. Yeniden başlayan savaşta Karadağlılar, 7 Şubat'ta taarruza geçti. Karadağlılar, bir kez daha İşkodra'nın kuşatması için Sırlardan yardım aldı ve iki ay boyunca cephenin savunmasını Sırp komutanlara bıraktı.⁴⁴² Meclis-i Mebusan'a İşkodra'dan gelen telgrafta uzun süren savunma hattına Osmanlı'dan kopmak istemeyen İşkodralı Müslüman ahalinin destek verdiği yazılıyordu.⁴⁴³

Karadağ'ın İşkodra'yı almakta ısrar etmesi üzerine Avrupa Devletleri, Karadağ'ın İşkodra kuşatmasını sona erdirmesini istedi. Avrupa Devletleri buranın Arnavutlara bırakılması isteklerini Karadağ hükümetine bildirdi. Karadağlılar bu ikazı dikkate almadı. Bunun üzerine Avrupa Devletleri 2 Nisan 1913'te Karadağ sınırlarını abluka altına aldı. Karadağ sınırlarının ablukaya alınması, Sırların desteklerini geri çekmesine neden oldu. Avrupa Devletlerinin baskılarına rağmen İşkodra kuşatmasına devam eden Karadağ, 22 Nisan 1913'de şehri teslim aldı. Fakat Avusturya-Macaristan'ın başını çektiği Avrupa Devletlerinin baskısı devam etti ve Karadağlılar 5 Mayıs 1913'te şehri Arnavutluk'a teslim etmek zorunda kaldı.⁴⁴⁴

Sırp ordusu ile 21 Ekim'de Priştine'de gerçekleşen mücadeleyi kaybeden Osmanlı ordusu Kumanova'ya çekildi. Sırlarla asıl büyük mücadele Kumanova'da verildi. 23 Ekim 1912'de Kumanova mücadelesini başlatan Batı Cephesi komutanı Ali Rıza Paşa'nın emrindeki Zeki Paşa'nın planları istediği gibi gitmedi. Ordunun zayıflığı, istihbarat sıkıntısı ve şiddetli yağmur ordu içerisinde bir kısım askerin Manastıra geri çekilmesine neden oldu. Kumanova'da Batı cephesinin 'Vardar birliği' olarak bilinen

⁴⁴¹ Hall, a.g.e., s.74-78, Tağmaç, a.g.e., s.92-94, Andonyan, a.g.e., s.328-329

⁴⁴² Hall, a.g.e., ss.121-125

⁴⁴³ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Cilt:1, İçtima Sene: 13, 30 Mayıs 1328 (1912), s.271

⁴⁴⁴ Hall, a.g.e., s.121-125

Osmanlı ordusu kolayca yenildi Bu geri çekilme esnasında da Üsküp'ün savunmasız olduğunu gören Sırp lar, 26 Ekim 1912'de Üsküp'ü ele geçirdi.⁴⁴⁵

Bulgarlar, Makedonya'nın Yunanlıların eline geçmesini istememeleri ve Sırp ları teşviki ile Sırp ordusu 8 Kasım 1912'de Manastır'a geldi. 'Manastır Muharebesi' olarak bilenen savaş 16 Kasım 1912'de Sırp lar tarafından başlatıldı. Sırp lar sırasıyla Resne, Ohri ve Debre'yi işgal etti. Osmanlı ordusu ile yapılan mücadeleler sonunda bu yerleri ele geçirdi. Böylece beş yüz yıl boyunca Osmanlı hakimiyetinde bulunan Makedonya kaybedildi.⁴⁴⁶

Sırp lar, 26 Mart 1913 tarihinde son kez Cavit Paşa komutasındaki Vardar ordusundan arta kalan birliklerle karşı karşıya geldi. Sırp lar karşısında Vardar ordusunun tekrardan yenildi. Fakat Avusturya-Macaristan ve Avrupa Devletlerinin baskıları sonucu Sırbistan kuşatmasını kaldırdı. Ayrıca Kuzey ve Orta Arnavutluk'taki birliklerini de geri çekti.⁴⁴⁷

Yunanlılara gelince, onlar savaş ordularını iki kısma ayırmıştı. İlk hedefleri Selanik'i almaktı. İkinci olarak da Osmanlılar ile denizlerdeki mücadeleler sonunda adaları ele geçirmekt i.

Yunanlılar ilk olarak Karaferye'yi ele geçirdikten sonra Makedonya üzerine yöneldi. Bulgarların korkularının aksine Manastır yerine Selanik'e yönelen Yunanlılar, 8 Kasım 1912'de Selanik'e girdi. Yunan ordularının Selanik'i tehdit etmesi üzerine sürgünde olan eski padişah II. Abdülhamit, İstanbul'a nakledildi. Fakat Selanik-İstanbul demiryollarının Balkan devletlerinin elinde olması nedeniyle eski padişahın deniz yoluyla gönderilmesine karar verildi. Denizlerde de Yunan donanmasının hakim olması nedeniyle sorun Almanlardan yardım alınarak çözüldü. II. Abdülhamit 1 Kasım 1912'de İstanbul'a nakledildiğinde kendisine gazete verilmediği için Balkan İttifaklarından ve çıkan savaştan habersizdi. Babıali'nin bu ittifakları bilmemesine hayret ederek, kendisinin uyguladığı kiliseler meselesinin sonuçlandığını öğrenince bu savaşı olağan karşıladı.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Erickson, a.g.e., s. 233, Bardakçı, a.g.e., s.21, Sema Demirtaş, *Zeki Paşa'nın Hatıratı*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2012, s.44, Andonyan, a.g.e., s.342, Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 67

⁴⁴⁶ Hall, a.g.e., s.63-70, Andonyan, a.g.e., s.350-351,

⁴⁴⁷ Hall, a.g.e, s.113

⁴⁴⁸ Öztuna, a.g.e., s. 110, Yavuz Celalettin, *Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar*, İstanbul Deniz İkmal Merkezi Komutanlığı Basımevi Müdürlüğü Basımevi, İstanbul, 2004, s.385-386, Türk geldi,

İttihatçıların kalesi olarak bilinen Selanik şehri, tek bir kurşun atılmadan Yunanlılara teslim oldu.⁴⁴⁹

Selanik'ten sonra 4 Kasım 1912'de Preveze'yi teslim alan Yunanlılar, Yanya üzerine yöneldi. Uzun süre Yunan kuşatmasına karşı Osmanlı ordusu tarafından savunulan Yanya 6 Mart 1913'te teslim oldu.⁴⁵⁰

Diğer taraftan Yunanlılar, askeri destekten yoksun bırakılan Ege Adaları'nı da işgal etti. Yunan donanması Bozcaada, Limni, Semendirek ve Taşoz adalarını ele geçirdi. Ayrıca Girit'e asker çıkartarak uzun yıllardır almaya çalıştığı Girit hayalini gerçekleştirmiş oldu. Girit adasındaki Osmanlı varlığı kısa sürede yapılan katliamlarla sona erdi. Böylece adaların Yunanlılar tarafından ele geçirilmesi sonucunda Osmanlı'nın Makedonya ile İstanbul ve Anadolu bağlantısı da kesilmiş oldu.⁴⁵¹

Osmanlı Devleti her cephede Balkan Devletleri tarafından yenilgiye uğratıldı. Özellikle Avrupa'ya açılan son kalesi İşkodra'nın da Karadağlıların eline geçmesi, Avrupa Devletlerini telaşlandırdı. Bulgarların İstanbul'a kadar gelmesi, Yunanlıların Ege Adalarını ele geçirmesi ve Sırbistan'ın Makedonya'nın çoğunu ele geçirmesi Avrupa Devletleri ve Rusya için yeni sorunlara neden oldu. Yunanlıların Çanakkale Boğazına hakim olması ve Bulgarların İstanbul'u ele geçireceği endişesi Rusların Boğazlar üzerindeki menfaatlerine sorun oluşturdu. Avrupa Devletleri ise Arnavutluk'un Balkan Devletleri tarafından paylaşılmasını istemiyordu. Avrupa Devletleri bu sebeple Karadağ'ın İşkodra'yı kuşatmasına müdahale ederken, Sırbistan'ında Makedonya'da Yeni Pazar'ı alarak Adriyatik'e yönelmesine engel olmak için barışa arabuluculuk etti. Avrupa Devletleri, savaşın sonunda İşkodra'nın Arnavutluk'a bırakılmasını istedi. En önemlisi ise Avrupa Devletleri tarafından Arnavutluk'un bağımsız olması istendi. Böylece 1912'den beri bağımsız olmak isteyen Arnavutlar emellerine ulaşmışlardı. Her cephede Balkan Devletlerine yenilen Osmanlı Devleti ile 3 Aralık 1912'de Çatalca Ateşkes Antlaşması imzalandı. Savaşı sonlandıran asıl antlaşma ise Avrupa Devletlerinin öncülüğünde 30 Mayıs 1913'de imzalanan Londra Barış Antlaşması oldu. Bu Antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti

a.g.e., s. 57-75, Nuri Yavuz, 'Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı' *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008, s.144

⁴⁴⁹ Danişmend, a.g.e., C.4, s.393, Andonyan, a.g.e., s.402

⁴⁵⁰ Hall, a.g.e., s.84-85, Danişmend, a.g.e., C.4, s.394

⁴⁵¹ Andonyan, a.g.e., s.402, Ramazan Balcı, *Sarıkamış Yolun Sonu*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s.34, Armaoğlu, a.g.e., s.669

için Trakya'da Midye-Enez hattı sınır kabul edilirken, Edirne de Bulgarlara bırakıldı. Bu antlaşma ile Arnavutluk bağımsız oldu. Ege Adalarının geleceği ise Avrupalı Devletlerin kararına bırakıldı.⁴⁵²

İttihatçılar, Edirne'yi Bulgarlara kaptırmakla kalmadığı gibi bir de 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşmasıyla Bulgarların daha da güneye inmelerine neden oldu. Ayrıca Edirne müdafaasında binlerce subay ve erin ölmesine, on binlercesinin tutsak olmasına ve sayısız savaş aletlerinin kaybına neden olundu. Bu tarihten sonra İttihatçılara karşı muhalefet daha da arttı. Muhalefet arttıkça kendi hükümetlerine yönelik doğacak darbenin söz konusu ortamı da oluşuyordu. Bu başarısızlıklarından dolayı halkın tepkisi ile karışıklık çıkma ihtimaline karşı, İttihatçı hükümet kendini korumak adına bir takım milis güçler kurdu.⁴⁵³

Hükümet darbesi sonucunda başa getirilen Sait Halim Paşa sayesinde İttihatçıların hükümet üzerindeki etkinliği arttı. Talat Paşa Dahiliye Nazırı, Ahmet İzzet Paşa'da Harbiye Nazırı oldu. Birinci Balkan Savaşlarında görüldü ki politikada İttihatçı genç subaylar iyice aktifleşip, ordunun siyasetle olan ilişkisini arttırdı. Artık bu saatten sonra İttihatçı genç subaylar hükümetin başına kimin geçeceğini veya hükümet üyelerinin kim olacağını dahi seçer vaziyete geldi. İlerideki konularda görüleceği üzere, II. Balkan Savaşları sırasında Balkan Devletlerinin birbirleri ile mücadelesini fırsat bilen İttihatçı subayların Edirne'yi alması ordunun politikadaki rolünü daha fazla arttırdı.⁴⁵⁴

4.2. II. Balkan Savaşı (30 Haziran 1913)

I. Balkan Savaşları sonunda Balkan Devletlerinin ön göremedikleri bir sorun ortaya çıktı. Makedonya topraklarını aralarında paylaşabilecekleri varsayımları ile hareket eden Balkan Devletleri savaşın sonunda böyle olmadığını gördü. Avrupa devletlerinin bir Arnavutluk Devleti kurmada ısrarcı olmaları ve Londra Antlaşmasıyla Makedonya paylaşımının sona erdirilememesi yeni sorunu beraberinde getirdi.⁴⁵⁵

Osmanlı'dan ele geçirilen Balkan topraklarının paylaşımında Balkan Devletleri arasında bir takım anlaşmazlıklar meydana geldi. Nitekim Balkan devletlerinden her

⁴⁵² Halaçoğlu, a.g.e., s. 17-18, Armaoğlu, a.g.e., s.669-671, Andonyan, a.g.e., s.328-329

⁴⁵³ Bayur, a.g.e., C.II, Kısım II, s.314-316, Armaoğlu, a.g.e., s.677

⁴⁵⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.679

⁴⁵⁵ Jelavich, a.g.e., C.2, s.104

biri, diğerrinin daha fazla toprak aldığını iddia etti. Aynı zamanda Osmanlı'nın umulmadık bir şekilde yenilip Balkanlardan çekilmesi sonucunda oluşan boşlukta her bir Balkan Devleti güç elde etmek istiyordu. Bulgaristan, Makedonya toprakları için Sırbistan ve Yunanistan ile anlaşmazlığa düştü. Bulgarlar Makedonya'nın devlet egemenliğine girmesi şart ise demografik yapısından ötürü kendilerine verilmesini istedi. Yunanistan ise Güney Makedonya ve Batı Trakya'daki Kavala ve Dedeağaç'ı kendisine vermesi için Bulgaristan ile anlaşma yapmaya çalıştı. Bulgaristan'ın savaş sonucunda toprak kazançlarında aleyhine bir gelişme olması, savaştan önceki ittifaklara uymamasına neden oldu. Bu durum Sırbistan ve Yunanistan'ı rahatsız etti. Bu sebeple ortak çıkarları bulunan Sırbistan ve Yunanistan biraya gelerek Bulgaristan'a karşı birlikte hareket etmek için bir ittifak antlaşması imzaladı. Yaşanan bu gelişmeler karşısında Balkan devletleri arasında savaş çıkacağını düşünen Rus Çarı II. Nikola, ayrı ayrı telgraflar çekerek Balkan devletleri arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı. Fakat bu arabuluculuğa hiçbir Balkan devleti tarafından kulak asılmadı. Sırbistan ve Yunanistan arasındaki ittifakı gören Romanya ise büyümeye çalışan Bulgaristan ile aralarında sorun olan Dobruca'nın elden çıkacağı endişesinden dolayı çıkacak bir savaşta Bulgarlara karşı Sırp'ların ve Yunanlıların yanında yer alacağını bildirdi. Ayrıca bütün Balkan Devletleri büyürken eli boş kalmak istemiyordu. Bu sırada Yunanistan, Osmanlı Devleti ile Bulgarlara karşı bir ittifak yapmak istediysede Osmanlı Devleti, bu saldırı emellerine karışmak istemedi.⁴⁵⁶

Sırp ve Yunanlılar aralarında yaptıkları ittifak antlaşması ile üçüncü bir devletin saldırısına karşı birlikte hareket edeceklerini taahhüt etti.⁴⁵⁷ Aynı zamanda bu ittifak antlaşması Bulgaristan'ı Makedonya'nın büyük çoğunluğundan atarak sadece küçük bir kısmını Bulgarlara bırakmayı öngörüyordu.⁴⁵⁸

Rus Çarının hakemliğini ve uyarılarını dikkate almayan Bulgaristan, savaş ilanı vermeden 29-30 Haziran 1913 gecesı Vardar ovasında toplanan ordusu ile Sırp ve Yunan kuvvetlerine karşı taarruza geçerek II. Balkan Savaşlarını başlattı.⁴⁵⁹ Romanya da 10 Temmuz'da Bulgaristan'a savaş ilan etti. Osmanlı'nın Balkan topraklarını

⁴⁵⁶ Bayur, a.g.e., C.II, Kısım II, s.363-397-402, Hall, a.g.e., s. 138, Abidin Temizer, 'İkinci Balkan Savaşı'nda Romanya', *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, Sayı 31, s.406

⁴⁵⁷ Mahmut Belig, 'Balkan Harbi Siyasi Durum ve Gelişmeler', IV, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 83, Aralık 2003, s.52,

⁴⁵⁸ Halaçoğlu, a.g.m, s.301

⁴⁵⁹ Temizer, a.g.m, s.407

paylaşamayan müttefikler arasında gerçekleşen bu savaş, altı hafta kadar sürdü. Savaş Bulgaristan'ın yenilmesiyle neticelendi.⁴⁶⁰

Savaş esnasında daha önce Selanik'i ele geçiren Yunanlıların Bulgarları yenerek, Kavala'ya girmesi yeni bir krize neden oldu. Çünkü Kavala, Selanik ve Çanakkale Boğazının tam ortasındaydı. Yunanlılar bu sayede İstanbul'a yaklaşabilirdi. Kavala Bulgarlar için de Ege'ye açılan gayet stratejik bir bölgeydi. Avrupa devletlerinden Fransa, Kavala'nın Yunanistan'a verilmesini desteklerken Rusya, Kavala'yı Bulgaristan'a vermek istiyordu. Avusturya'da aynı şekilde Kavala'nın Bulgaristan'a verilmesini destekledi. Tabi bu gelişmelerin yaşandığı esnada Romanya, Bulgaristan üzerine harekete geçti ve 11 Temmuz 1913'de Dobruca'yı işgal etti. Romanya, Bulgarlardan büyük bir direnç göremeyince Bulgaristan içlerine doğru ilerledi.⁴⁶¹

Müttefiklerin Sofya'ya doğru ilerlediği sırada İttihat ve Terakki yönetimi fırsattan istifade ederek Edirne'yi kurtarmaya çalıştı. Talat Bey, Edirne'ye kadar bütün Doğu Trakya'nın alınması ve İstanbul'u koruyacak Avrupa sınırının uzatılması için ordunun harekete geçmesini istedi. Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa olası bir yenilgiden çekinmekteydi. Fakat, Talat, Cemal ve Enver Bey'lerin baskılarıyla ordu, Meriç nehrine kadar Doğu Trakya'yı almak için Midye-Enez hattına doğru harekete geçti.⁴⁶² 20 Temmuz 1913'de Edirne'ye giren Osmanlı ordusunun, Sırp ve Yunan ordusu ile mücadelesinde yenilgiye uğrayıp geri çekilen Bulgarlardan Edirne'yi alması zor olmadı. İngiltere ve Fransa, Londra Barış Antlaşmasına aykırı olan bu duruma itiraz ettiyse de İttihat ve Terakki hükümeti, Bulgarların Müslümanlara yaptıkları kıyımdan ve İstanbul ile boğazların güvenliği açısından gerekli gördüğünü bildirdi. Rusya ise bu durum karşısında hiç sesini çıkarmadı. Çünkü boğazların güvenliği ve Bulgarların tamamen İstanbul'dan uzaklaştırılması çıkarları için yararlı idi.⁴⁶³

Toparlayacak olursak eğer eski müttefiklerinin elindeki toprakları ele geçirmek için 30 Haziran 1913'de harekete geçen Bulgaristan, Romanya'nın da katılımı ile bu

⁴⁶⁰ Küçük, a.g.m. s.24, Daniela Viktoria Buşa, 'Romanya ve Balkan Savaşları: Balkanlar Üzerine Mülahazalar', *Uluslararası Balkan Sempozyumu. Balkanların 100. Yılı (11-13 Mayıs 2012)*, İstanbul, 2012, s. 36

⁴⁶¹ Armaoğlu, a.g.e., s.687

⁴⁶² Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim yayınları, İstanbul, 1991, s.314-315, Bayur, a.g.e., C. II, Kısım II, s. 424

⁴⁶³ Armaoğlu, a.g.e., s.688,689, Bayur, a.g.e., C.II, Kısım II, s.451

savaşta üç devlete karşı mücadele verdi. Bu mücadeleler sonucunda aldığı yenilgiler üzerine kendi topraklarını da kaybetmeye başladı.⁴⁶⁴

Yaşanan bu yenilgiler karşısında Bulgaristan, Romanya'yı aracı yaparak mütareke imzalamaya karar verdi. 27 Temmuz 1913'de Bükreş'te başlayan barış görüşmeleri neticesinde 10 Ağustos 1913'de savaşı bitiren Bükreş Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın dışında ayrıca Balkan Devletleri, Osmanlı Devleti ile ayrı ayrı antlaşma imzaladı. Bükreş Antlaşması ile:

-Osmanlı Devleti, Bulgaristan'a Silistre ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya bıraktı.

-Yunanistan Kavala'yı alarak daha önce elde ettiği Selanik ve Drama ile Batı Trakya'da topraklarını genişletti.

-Sırbistan'a Manastır, İstip, Üsküp ve Priştine verildi.

Bu paylaşımlar sonucunda Bulgaristan'a Makedonya topraklarından küçük bir kısım kalmış oldu.⁴⁶⁵

Edirne'nin Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesinde hiçbir devletten destek görmeyen Bulgaristan, 29 Eylül 1913'de İttihat ve Terakki yönetiminin temsilcileriyle İstanbul Antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Böylece Kırklareli, Edirne ve Meriç nehrinin batısında kalan Dimetoka Osmanlı Devleti'nde kaldı. Meriç nehri Osmanlı-Bulgar sınırı olarak kabul edildi. Bu antlaşmaya aynı zamanda Bulgaristan'da kalan Türklerin Osmanlı'ya göç etmesi hususunda maddelerde eklendi.⁴⁶⁶

Osmanlı Devleti'nin Yunanlılar ve Sırlar ile olan barış antlaşmaları, 'Adalar Sorunu' ve Arnavutluk sınırının çizilmesi meselesinden dolayı biraz gecikse de Avrupa devletlerinin araya girmesi ile 14 Kasım 1913'te Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında Atina Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Girit kesin olarak Yunanistan'a bırakıldı. Ege Adaları ile ilgili antlaşmada hiçbir madde yer almadı. Londra Barışında Ege Adalarının durumunun Avrupa Devletlerine bırakıldığından daha önce bahsedilmişti. Atina Antlaşması'ndan sonra 14 Şubat 1914'de Londra'da toplanan elçiler, Meis, Bozcaada ve İmroz Adalarının Osmanlı Devleti'ne verilmesi ve geri kalan Yunanlıların işgalindeki adaların da Yunanlılarda kalmasına karar verdi.

⁴⁶⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.687

⁴⁶⁵ Bayur, a.g.e., C. II, Kısım II, s.463, Uçarol, a.g.e., s.471, Armaoğlu, a.g.e., s.688,689

⁴⁶⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.689, Ayrıca bknz: Hamza Eroğlu, '*Bulgaristan'da Türk Azınlığı Sorunu*' *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, TTK Yayınları, Ankara, 1985, s. 29

Ayrıca Yunanistan elindeki adalarda Osmanlı üzerine hiçbir deniz hareketine girişmeyeceğine dair teminat verdi. Bu kararlar Yunanistan'ın Arnavutluk'ta işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi sonucunda yürürlüğe girdi.⁴⁶⁷ Avrupa güçlerinin kararlarına rağmen İttihat ve Terakki hükümeti, Çanakkale Boğazı ve Anadolu kıyılarının güvenliği açısından Ege Adalarını terk etmeyeceğini bildirdi. 'Ege Adaları meselesi' bu tarihten itibaren Lozan Antlaşmasına kadar çözümsüz kaldı.⁴⁶⁸

Sırbistan'a gelince, Osmanlı ve Sırbistan arasındaki antlaşmanın gecikmesi de Arnavutluk meselesinden dolayı oldu. Sırbistan ve Karadağ arasında 'Büyük Bir Sırbistan Birliği'nin kurulması ile bağımsız olan Arnavutluk'un işgal edileceği söylentileri Avusturya'nın, Sırbistan'a tehdit içeren bir nota göndermesine neden oldu. Avrupa Devletleri ve Rusya'nın da uyarıları ile Sırbistan boyun eğmek zorunda kaldı. 13 Mart 1914'te İstanbul'da Osmanlı Devleti ile barış imzaladı. Böylece Arnavutluk meselesi de sonuçlandı. Sırbistan ve Osmanlı Devleti arasında bir sınır kalmadığı için bu antlaşmada Makedonya'da kalan Türklerin hukuki hakları hususunda tespitleri içeren maddeler yer aldı. Osmanlı Devleti ve Karadağ arasında ise hiçbir zaman sonuca bağlanan bir antlaşma imzalanmadı.⁴⁶⁹

4.3. Balkan Savaşları'nın İttihat Terakki Cemiyeti'ne Etkisi

Osmanlı Devleti açısından ağır bir yenilgi ile sonuçlanan Balkan Savaşları sonunda Balkanların kaybedilmesi, Osmanlı toplumu ve yöneticilerini derinden etkiledi. Balkanlarda yaşanan felaket, savaşın kaybedilmesinde ordunun siyasete girmesinden dolayı talim ve terbiyesinde eksikliklerin olması, komutanlar arası iletişimsizlik ve ordunun yetersizlikleri gibi eleştirel düşünceleri ortaya çıkardı. Bu savaşın etkileri sadece siyasal ve toplumsal karışıklıklara zemin hazırlamadı. Başından beri Osmanlı'nın bekasını korumaya yönelik politikalarla ortaya çıkan İttihatçılar, bu savaştan sonra siyasetlerinde değişikliklere gitti. 'İttihad-ı Anasır' adı altında yürüttükleri 'Osmanlılık' politikalarının bir işe yaramadığını gören İttihatçılar, bu fikirlerinden vazgeçerek artık 'Türkçülük' fikirleri ile ön plana çıkmaya başladı. Türk ve Müslüman halkı ön plana çıkaran, Türk-İslam sentezini oluşturan bir politika izlenmeye başlandı. Bu sayede Osmanlı Devletinde kalan toprakların bekası için halka

⁴⁶⁷ Armaoğlu, a.g.e.,s.691

⁴⁶⁸ Armaoğlu, a.g.e.,s.691

⁴⁶⁹ Armaoğlu, a.g.e.,s.691-693

yeni bir kimlik kazandırılacaktı. Özellikle Jön Türk Devriminden beri Balkan unsurları ve Avrupa kamuoyunda Türkçü karşıtı tavırların alınması İttihatçıları bu savaştan sonra Türkçü fikirlere itti. Osmanlı kamuoyunda artık Türk kimliğini ön plana çıkaran yazılar yazıldı.⁴⁷⁰ Yeni dernek ve cemiyetlerin kurulması ile Osmanlı Türk-Müslüman halklarının fikir seviyeleri geliştirilmeye ve Türk-İslam sentezinde oluşturdıkları fikirler aşılarmaya çalışıldı. Ayrıca ekonomide ayrılıkçı unsurlara yönelik başlattıkları liberal ekonomi politikalarından vazgeçildi. Daha önce de bahsedildiği üzere Milli iktisat politikası uygulanmaya başlandı. Türk-Müslüman halk ekonomik alanda etkin hale getirilerek, Milli bir burjuva oluşturulmaya çalışıldı.⁴⁷¹ Cemiyet içinde de yeni ideolojik fikirden dolayı Türkçü kişiler daha etkin bir konuma geldi. Türkçülük ile beraber İslam kardeşliği vurgusu yapan İttihatçı iktidar, Balkan savaşları sadece Türklüğe değil İslam'a da yapılmış bir darbe olarak gösterdi. Bu amaçla Muhafazakar kesime iktidarı desteklemesi için misyon oluşturuldu. Balkan yenilgisi, ordunun zayıflığından kaynaklı görüldüğü için orduya da el atıldı. Enver Paşa orduda bir gençleştirme işine girişti. Orduda kendine bağlı bir ekip oluşturdu.⁴⁷²

Kısacası Balkan Savaşları, Balkan topraklarında meydana gelen büyük kayıplarla kalmadı İttihatçılar üzerinde yeni bir dönüşümü de beraberinde getirdi. İttihatçıların devlet politikası ve resmi ideolojisinde büyük değişimlere neden olan Balkan Savaşları, yeni bir kavram olan 'Türklük' fikrinin de tohumlarını attı.

⁴⁷⁰ Mehmet Kaan Çalen, *Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.5-18

⁴⁷¹ İsmail Küçükkılınç, *Jön Türklük ve Kemalizm Kışkacında İttihatçılık*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s.127

⁴⁷² Kerimoğlu, a.g.e., s.224-233, Günay, a.g.e., s.323-326

SONUÇ

Meşrutî yönetim ile birlikte iktidarı ele geçiren İttihatçıların, ayrılıkçı milliyetçi fikirlerle kopmaya çalışan gayrimüslim, Müslüman ve Türk unsurları, İttihad-ı Anasır adı altında ‘Osmanlılık’ politikası eksenine ele alması bir takım güçlü sorunlara neden oldu.

Amaçları Osmanlı Devleti içerisinde bulunan farklı din ve mezhebe dahil unsurları kendi kimliklerinin üstünde Osmanlı kimliğini kabul etmeleri ile birlik ve beraberliği tekrardan sağlayabilmektir. Devlettten ayrılmaya çalışanlara çözüm amaçlı uygulanan Osmanlılık fikrini destekleyici meşruluk ise; adalet, özgürlük ve eşitlik kavramlarıyla kurulan Meşrutî yönetim olacaktır. Tüm unsurlara aynı hak ve görevlerin verilerek tek vatandaş olmalarının sağlanması kişilerin vatandaşlık duygusunu ve Osmanlı’ya bağlılığını arttırmadı. Osmanlılık ile kurulmaya çalışılan üst kimlik anlayışını aşılama için eğitimde de uygulanan politikalar, hem ülke içindeki gayrimüslim unsurları hem de bağımsızlığını elde eden Balkan devletlerini rahatsız ettiği gibi Avrupalı büyük devletlerin de tepkilerine sebep oldu.

Aynı İttihatçıların Meşrutiyeti kurarken vaat ettikleri eşit hak ve özgürlüklerin bir süre sonra yerini iktidarı tamamen ele geçirmeye odaklı hırsları doğrultusunda yapılan iç çekişmeler ve politikalar bıraktı.

Meşrutiyet’in ilanından sonra tüm unsurlara verilen özgürlük ve hürriyet ortamı bu unsurların bağımsızlık isteklerini daha da arttırdı. Hatta gayrimüslim unsurlar bu yönde kurdukları dernekler ve cemiyetler sayesinde bu süreci hızlandırmaya çalıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti de Balkan ayrılıkçı unsurların hedeflerini bildiği için merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik giriştikleri politikalar ile Balkan unsurlarının millet sisteminde elde ettikleri ayrıcalıklarını ve II. Abdülhamit’in onlara sağladığı muafiyetleri kaldırdı. Bu çalışmaları kendilerine olana muhalefet saflarını da arttırdı. Bu da eski rejim döneminde elde ettikleri statülerini kaybetmek istemeyen Balkan unsurlarının zamanla bağımsız olan Balkan Devletleri yönetimine girmek istemesine ve Osmanlı yönetimine karşı birlik olmalarını sağlayan sürecin başlamasına neden oldu.

İttihat ve Terakki’nin merkezîyetçi politikalarına yönelik faaliyetleri kapsamında 1909 yılında getirdikleri kanun değişiklikleri muhalefete neden olduğu gibi ordunun

siyasete iştigalini arttırdı. II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine muhalif olarak ortaya çıkan cemiyetin, hırs ve çekişmelerinin ağır bastığı baskın ve yanlış idari yönetimi, ayrılıkçı Balkan unsurları ile uzlaşabilmelerini engelledi. İttihatçıların 31 Mart Vakasından sonra orduyu arkasına alarak sıkı bir yönetim uygulaması Balkanlardaki çete faaliyetlerinin tekrardan başlamasına neden oldu.

Tabi ki iyi bir niyet çerçevesinde getirilen Kiliseler ve Cemiyetler Kanunu'nu göz ardı etmek yadsınamazdı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bulgar ve Rumlar arasında yüzyıllardan beri sorun olan kiliseler meselesini halledebilmek için yürürlüğe koyduğu Kiliseler ve Cemiyetler kanunu iki millet arasındaki sorunlara son verdi. Asıl mesele ise buradaydı. İttihatçıların Kiliseler Kanunu ile huzurlu bir ortam getirdiği fikri görünürde aynı sonucu vermedi. Bu sayede Rum ve Bulgarlar bundan sonra Osmanlı Devletine karşı birlik olmuş ve Balkan Savaşlarına giden süreçte Balkan İttifakı'nın temelleri atılmış oldu. Halbuki II. Abdülhamit bunu öngörebildiği için uyguladığı siyaset ile bu unsurlar arasındaki rekabeti hiçbir zaman bitirmiyordu. İttihatçıların öngörüsüz ve dar bir düşüncede uyguladıkları bu politika, Balkan unsurları arasındaki rekabetleri ortadan kaldırarak birbirlerine yakınlaşmalarını sağladı. Bu neden Balkanlarda patlak veren facianın gelişmesini sağlandığı gibi Balkanlarda çıkan savaşın önü de alınamadı.

Bu durum ordunun siyasete girmesinin kötü bir sonuç olduğunu ortaya çıkardı. Aslında 31 Mart Vaka'sından sonra bizzat Ankara vekili Hacı Mustafa Efendi Meclis-i Mebusan'da ordunun siyaset ile münasebetini, eleştiren bir üslupla dile getirmişti. İttihatçıların orduyu kullanarak bu vakayı söndürmesini eleştirmiş ve bu durumun orduya sadaret yolu açtığıının altını çizmişti. Birçok kesim ordunun siyasetten uzak durmasını hem devlet yönetimi hem de ordunun disiplini için istemekteydi.

Hatta ordunun siyasetten uzak durması için Mahmut Şevket Paşa Meclis-i Mebusan'a, 'Mensubin-i Askeriyye'nin siyasiyat ile men-i işgali hakkında Askeri Ceza kanunnamesine zeyl kanun layihası'nı sunmuş ve bu teklif kabul edilmişti. Tabi ki bu kanuna karşı İttihatçı taraflardan itirazlar geldi. Meclis'te İsmail Hakkı Bey tarafından bu kanunun Meşrutiyete bir darbe olduğu söylenmiş ve İttihat ve Terakki'nin bu memleketi yıkmak için değıl hükümeti tesis etmek için geldiği savunulmuştu. İsmail Hakkı Bey bu yüzden kanunu reddetti. Ordunun İttihatçıları elinde oyuncak olduğu ve disiplinlerini kaybettiği söylemleri İttihat ve Terakki üyeleri tarafından pek de

umursanmadı. Öyle ki uyguladıkları politikaların çoğu ortamdaki huzursuzluğu arttırırken, aynı zamanda ayrılıkçı bu unsurların Osmanlı'ya karşı birliğini de arttırdı. Artan bu birlik Osmanlı'ya karşı yapacakları savaşın hızlandırılmasını sağladı. Böylece ordunun siyasette artan etkinliği ve yanlış politikalarının yıkıcı sonucunu dağılmakta olan Osmanlı Devletine, en belirgin Balkan Savaşları gösterdi. Beş yüzyıllık Balkanlardaki Osmanlı hakimiyeti bu savaşla son bulmuş oldu.

Toparlayacak olursak eğer askeri disiplin içinde yetişmiş bir zümrenin, yönetim anlayışı olmadığı halde iktidarda kalma mücadeleleri, uyguladıkları yanlış politikalar, siyasi istikrarsızlığa ve ordu disiplinsizliğine yol açtığı gibi Balkan Savaşları ve Balkanların kaybı ile neticelenen büyük bir hezimet de beraberinde getirdi. Böylece Balkan Savaşları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Batılılaşma, kültür ve medeniyet değiştirme yönündeki hareketlerinin bir trajedisi olarak tarih sahnesindeki yerini aldı.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

- **Düstur**, Cilt:1, Tertib-i Sani s.757.
- **Düstur**, Sıra II, Cilt I: 1326-1327(1908-1909)
- **Düstur**, Tertip I, ‘Girit Vilayet Nizamnamesi’, C.1, TBMM Kütüphanesi, Yer: T01, s.657-699.
- **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Cilt 1, Devre: I, İçtima Senesi: I, Birinci İnkat 4 Kanunuevvel 1324 Perşembe, TBMM Kütüphanesi, s.2.
- **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, Cilt:1 İçtimai Sene:231 Kanunuevvel 1325, s.497.
- **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Cilt:1, Devre: I, İçtimai Senesi: I, Birinci İnkat 4 Kanunuevvel 1324 Perşembe, TBMM Kütüphanesi, s.2.
- **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, Cilt:1, İçtima Sene: 13, 30 Mayıs 1328 (1912) , s.271.
- **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, TBMM Kütüphanesi, Cilt:1, İçtima Sene: 28, 25 Haziran 1328 (1912), s.127-128
- **Meclisi Mebusan**, Cilt: 1, İçtima Sene:34, 3 Temmuz 1328 (1912), s.339.
- **Meclisi Mebusan**, Cilt:1, İçtima Sene:1:2 3 18 Haziran 1328 (1912), s.543,44,45-49
- **Meclisi Mebusan**, Cilt:2, İçtima Sene: 37,7 Temmuz 1328 (1912), s.400.
- **Meclisi Mebusan**, Cilt:2, İçtima Sene: 40, 12 Temmuz 1328 (1912), s.444.
- **Meclisi Mebusan**, Cilt:2, İçtima Sene:44, 18 Temmuz 1328 (1912), s.561, 563.

Gazete

- ‘Darülfünun, Herkes Harp İstiyor’, **Tanin**, Cilt:5 sene 4 Sayı:1460, Ekim 1912, s.4.
- Babanzade İsmail Hakkı, ‘Bulgar Matbuatı Tehlikeli Bir Oyun Oynuyor’, **Tanin**, Cilt:2. Sene, Sayı:685, 29 Temmuz 1910, s.1.
- Babanzade İsmail Hakkı, ‘Rumeli Ahvalı’, **Tanin**, Cilt:1.sene, Sayı:14, 7 Ocak 1910, s.1.
- Mustafa Nuri, ‘Girit Müslümanlarının Suzişli Bir Feryadı’ **Tanin**, Cilt:1.sene,

No:99, 27 Teşrin-i Evvel 1324, s.2,3.

- Yalçın, Hüseyin Cahit, ‘Malisörlerin İsyanı Münasebetiyle’, **Tanin**, Cilt:3.Sene, Sayı 929, 4 Nisan 1911, s.1.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, ‘Avusturya Emtiasını Almayınız!’, **Tanin**, Cilt:1.Sene, Sayı 70, 26 Eylül 1324, s.1.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, ‘Balkan İttifakı’, **Tanin**, Cilt:4.sene, Sayı:1133, 28 Ekim 1911, s.1.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, ‘Balkanlar’, **Tanin**, Cilt:4. Sene, Sayı 1109, 4 Ekim 1911, s.1
- Yalçın, Hüseyin Cahit, ‘Girit’e Dair’, **Tanin**, Cilt:1.sene, Sayı:104, Teşrin-i Sani 1324, s.1.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, ‘Meşrutiyet İdaresinin Tesisi’, **Tanin**, Cilt:1. Sene, Sayı 6, 24 Temmuz 1324, s.1,2.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, ‘Zat-ı Hazret-i Padişahının Seyahatleri’, **Tanin**, Cilt: 3 sene, Sayı 991-15, 5 Haziran 1911, s.1.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, Ahval-i Umumiye, **Tanin**, Cilt: 1.Sene, Sayı 74, s.1.

Dergi

- Adıyeke, Nuri, ‘Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistem’, **Yeni Türkiye**, Sayı 60, 2014, s.3.
- Arslan, Zehra, ‘Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği’, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.3, Sayı 11, Bahar 2010, s.52-72.
- Aslantaş, Selim, ‘Birinci Balkan İttifakı 1866-1868’, **AÜ DTCTF Dergisi**, C.52, Sayı 2, 2012, s.1.
- Baykal, Bekir Sıtkı, ‘Konferanslar: 100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler’, **Belleten**, C.L11, Sayı 202, Ankara,1988, s.198.
- Belig, Mahmut, ‘Balkan Harbi Siyasi Durum ve Gelişmeler’, IV, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 83, Aralık 2003, s.52.

- Bozkurt, Gülnihal, 'Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar', **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.43, Sayı 1-4, Ankara,1993, s.55.
- Burma, Mustafa, 'Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları' **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, s.68.
- Çiftçi, Kemal, 'Westphalia-Sistemi'ne Karşı 'Millet-Sistemi' Söylemi ve Soğuk Savaş Sonrasında 'Uluslararası Siyaset', **KSBD**, C. 10, Sayı 19, Sonbahar 2018, Y.10, s.687.
- Doğan, Cem, 'II. Meşrutiyet'in Kimlik Arayışlarına Bir Örnek: İttihad-ı Anasır-ı Osmaniye Heyeti, Nizamnamesi, Yapısı ve Amaçları', **Türk Çalışmaları-Uluslararası Türk veya Türk Dilleri Edebiyatı ve Tarihi Dergisi**, C.8/5, Ankara, 2013, s.173-192.
- Durdu Mehmet Burak, 'Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri', **AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 14, Ankara, 2003, s.298.
- Engin, Koray, 'İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918)', **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.1, Sayı 1, Bahar 2007, s.114-127.
- Eroğlu, Nazmi, 'Arnavutluk İsyanından Muhalif Bir Cuntaya:1 Halaskar Zabitan Grubu', **Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi**, Sayı 80, Güz 2002.
- Gökdağ, Bilgehan A., 'Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutlar', **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı 32, Kış 2012, s.3.
- Gülsoy, Ufuk, 'Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlikten Muafiyet Vergisi: Bedel-i Askeri (1855-1909)', **Tarih Dergisi**, Sayı 37, 2002, s.93-118.
- Hacısalihioğlu, Mehmet, 'Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913)', **Divan Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi**, C.12, Sayı 24 (2008/1), s.102.
- Hacısalihioğlu, Mehmet, 'Osmanlı imparatorluğunda Zorunlu Askerlik Sistemine Geçiş, Ordu-Millet Düşüncesi', **Toplumsal Tarih**, Ağustos, 2007, s.164.
- İncılık, Halil, ' Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar', **Gamer**, I, 1, 2012, s.3-4.
- İnbaşı, Mehmet, ' Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti Ve İskan Siyaseti', **Balkanlar El Kitabı**, C.1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.288.

- Karaman, Deniz, ‘Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası’, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.28, No:1, Mayıs 2004, s.65-87.
- Keleş, Erdoğan, ‘Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya’, **Muğla Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, Güz 2008, s.125.
- Kerimoğlu, Hasan Taner, ‘İttihat ve Terakki Cemiyetinin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912’, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 14/2, Kış 2014, s.149-188.
- Kerimoğlu, Hasan Taner, ‘Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri’, **ÇTTAD**, VI/14, Bahar 2007, s.5.
- Kurtaran, Uğur, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi’, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 8, 2011, s.58.
- Mazıcı, Nurşen, ‘1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu’, **AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.5, Sayı 18, 1996, s.137.
- Öksüz, Melek, ‘Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları (1908-1913)’, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Bahar, 2010, Sayı 25, s.93-114.
- Özkan, Selim Hilmi, ‘Karlofça Antlaşması Sonrası Osmanlı – Avusturya İlişkilerinde Macarların Durumu’, **Avrasya Etüdler**, 41/2012-1, s.189.
- Özlü, Hüsnü, ‘Balkan Savaşı’nda Osmanlı Donanmasının Marmara Denizi Harekatı’, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 21, Şubat, 2013, s. 88.
- Öztürk, Mustafa, ‘Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Arası Sürecin Çarlık Rusya Açısından Değerlendirilmesi’, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.6, Sayı 15, Kasım, 2018, s.677.
- Saatçi, Meltem Begüm, ‘Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usuller’, **Karadeniz Araştırmaları**, C. 6, Sayı 23, Güz, 2009, s.15.
- Sancaktar, Caner, ‘Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası’, **Ege Stratejik Araştırma Dergisi**, C.2, Sayı 2, 2011, s.28,35-36.
- Sander, Oral, ‘Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü- Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme’, **AÜSBF Yayınları**-563, Ankara, 1987, s.157.

- Semiz, Yaşar, 'İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası', **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 35, 2014, s.220.
- Şıvgın, Hale, 'Kiliseler ve Mektepler Kanunu', **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 148, Ocak-Şubat 2004, s.133-146.
- Tağmaç, Memduh, **Balkan Harbi (1912- 1913)**,I, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1970.
- Temizer, Abidin, 'İkinci Balkan Savaşı'nda Romanya', **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, Sayı 31, s.406.
- Tepekaya, Muzaffer, 'Osmanlı Devleti'nde İktisadi Liberalizmin Sonuçları', **Türk Yurdu**, sayı 288, Ağustos 2011, s.58-69.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, '1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar', **Belleten**, C.10, Sayı 77, Ocak 1956, s.107.
- Yakut, Kemal, 'Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eşkıyalığın Önlenmesine İlişkin Düzenlemeler', **Kebikeç**, Sayı 34, 2012, s.143.
- Yalçın, Abdullah Kutalmış , 'Osmanlı Devleti İle Olan İlişkileri Bağlamında Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi', **Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi**, Sayı 18, Kasım-Aralık, 2012, s.67.
- Yavuz, Nuri, 'Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı' **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008, s.144.
- Yetim, Fahri, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler', **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 25 / 2011, s.287.
- Yıkıcı, Levent- Özlü, Zeynel, 'İngiliz Arşiv Belgelerine Göre 1912-1913 Tarihli Balkan Savaşları Öncesinde Balkanlarda Uluslararası Nüfuz Mücadelesine Bir Bakış', **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 17, 2018, s.679.
- Yıldırım, Seyfi, 'Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri' **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 16, Güz, 2012,Yıl 8, s.77.
- Zeyrek, Suat-İlhan, Metin, 'İtalya'nın Milli Birlik Sonrasında Osmanlı Devleti ve Balkan Siyaseti', **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, C.5, Sayı 2, 2016.

Ansiklopedi

- Aydın, Mithat , ‘İstanbul Konferansı’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Ek-1, 2016, s.673
- Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4, İstanbul, 1972, s.382.
- Darkot, Besi ‘Balkan’, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir MEB Yayınları, Cilt 2, 1997, s.280-283.
- Halaçoğlu, Ahmet, ‘Balkan Savaşları (1912-1913)’, **TA**, C.13, s.298.
- Hanioğlu, M. Şükrü, ‘İttihat ve Terakki’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.23, İstanbul, 2001, s.476.
- Hanioğlu, M.Şükrü, ‘Jön Türkler’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.23, İstanbul, 2001, s.584-587.
- Hanioğlu, M.Şükrü, ‘Meşrutiyet’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.29, Ankara, 2004, s.391.
- İlkim, Selim, ‘Cavid Mehmed Bey (1875-1926)’, **TDV Ansiklopedisi**, C.7, 1993, s.175-176.
- İnalcık, Halil, ‘Tımar’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.41, s.168-173.
- İpek, Nedim, ‘1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’, **Türkler Ansiklopedisi**, C.13, s.16.
- Karpat, Kemal H., ‘Balkanlar’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.5, 1992, s.25-26.
- Küçük, Cevdet, ‘Babıali Baskını’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.4, 1991, s.389-390.
- Küçük, Cevdet, Osmanlı Devletinde Millet Sistemi, ‘Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler ve Millet Sisteminin Ortaya Çıkışı’, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C.4, Ankara,1999, s.210.
- Ortaylı, İlber , ‘Millet Sistemi’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2005, s.66.
- Öksüz, Hikmet, ‘Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç’, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C.II, Ankara 1999, s.484.
- Öz, Baki, **İttihat- Terakki ve Bektaşiler**, Can Yayınları, İstanbul, 2004.

- Özcan, Abdülkadir, ‘Karlofça Antlaşması’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, 2001 s.504-506.
- Özcan, Azmi, ‘Otuz Bir Mart Vak’ası’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.34, 2007, s.9-11.
- Topaloğlu, Bekir, ‘Fırka’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul, 1996, s.35.
- Toprak, Zafer, ‘1909 Cemiyetler Kanunu’, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, 1985, s. 205-208.
- Toprak, Zafer, ‘Milli İktisat’ **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, 1985, s.741.
- Tükin, Cemal, ‘Girit’ maddesi, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.14, İstanbul, 1996, s.89-93.
- Türkmen, Zekeriya, ‘Kuleli Vak’ası’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.26, Ankara, 2002, s.356-357.

Sempozyum-Kongre

- Afşar, Erkan, ‘Fransız İhtilali’nin Milliyetçilik Bağlamında Osmanlı Devleti’ne Yansımalar’, **Tehcirin 100. Yılında Osmanlı’nın Son Dönemindeki İsyanlar Sempozyumu**, Dicle Üniversitesi, 2014, s.48.
- Arıkan, Zeki, ‘Balkan Savaşı ve Kamuoyu’, **Dördüncü Askeri Tarih Semineri (Bildiriler)**, Ankara, 1989, s.173.
- Ballı, Ergül, ‘II. Meşrutiyet Döneminde Köy, Köylü ve Toprak Meselesine Dair İktisadi ve Hukuki Bir Değerlendirme’, **14. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, ODTÜ, 23-25 Kasım 2015, Ankara.
- Ballı, Ergül, ‘İttihat Ve Terakki’nin Tarım ve Toprak Politikası: Aydın Vilayeti Örneği’, **Uluslararası İttihatçılar Ve İttihatçılık Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, TTK Yayınları, C.3, Ankara, 2015, s. 129-162.
- Buşa, Dabiela Viktoria, ‘Romanya ve Balkan Savaşları: Balkanlar Üzerine Mülahazalar’, **Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkanların 100. Yılı**, İstanbul, 2012, s.36.
- Hamza, Yusuf, ‘1908-1912 Yılları Arasında Makedonya’da Kurulan Ayrılıkçı Örgütler ve Osmanlı Balkan ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma Fikri’, **XI. Türk Tarih Kongresi**, C.V, Ankara, 05-09 Eylül 1990, s.2079.

- İnalçık, Halil, ‘Türkler Ve Balkanlar’, **BAL-TAM Türklük Bilgisi 3**, Prizren Eylül 2015, s.23,24 (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi).
- Kireççi, M. Akif, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardaki Varlığını Anlamak’, **Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler El Kitabı**, Türkiye Yazarlar Birliği, Saraybosna 2012, s.23.
- Kireççi, M.Akif, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardaki Varlığını Anlamak’, **Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Saraybosna, 2012, s.24.
- Ortaylı, İlber, ‘Son Devirde Osmanlı Musevileri’, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s.300-302.
- Özsüer, Esra, ‘19. Yüzyılda Balkanlardaki Etnik Kimlik Uyanışlarının ‘Yunan Milliyetçiliği’ Üzerinden Değerlendirilmesi’, XI. Balkan Tarihi Kongresi ‘Balkanlar: Savaş ve Barış’, **Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi:1**, Aralık, 2017, s.238.
- Yılmazçelik, İbrahim-Özdem, Ali Gökçen, ‘1812 Bükreş Antlaşması ve Rusya’nın Balkanlar’a Müdahalesi’, Balkan Tarihi III, **Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1**, Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 2016, s.292-30.

E-Kaynak

- Alptekin, Cahit, <https://cahitalptekin.wordpress.com/2016/06/26/ittihat-ve-terakki-cemiyeti-uygulamalarinin-ataturk-inkilaplarıyla-karsilastirilmesi/>
- <http://www.inkilap.info/2007/07/halaskar-zabitan-olayi-ve-ittihatcilarin-iktidardan-uzaklastirilmesi.html>

Tez

- Uğraş, Nilüfer, **Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Kitaplar

- **Abdülhamit Hatıra Defteri**, hz.:İsmet Bozdağ, Kervan Yayınları, İstanbul, 1974.
- Adıyeke, Ayşe Nükhet, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- Ahmet, Feroz, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016.
- Akşin, Sina, **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.
- Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2001.
- Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge kitapevi, Ankara,2017.
- Alkan, Necmettin, **Selanik'in Yükselişi: Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilali**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Alkan, Necmettin, **Ve Selanik Düştü, 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Alpaslan, Şenol, **Balkan Savaşı'nda Trakya Muharebeleri**, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2017.
- Andonyan, Aram, **Balkan Harbi Tarihi**, çev. Zaven Biberyan, Sander Yayınları, İstanbul, 1975.
- Apak, Rahmi, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, TTK Yayınları, Ankara, 1998.
- Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi -1789-1960**, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- Artuç, İbrahim, **Balkan Savaşı**, Kastaş Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- Aydın, Faruk, **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askere Alma Kanunları (1839-1914)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- Aydoğan, Erdal-Eyüboğlu, İsmail, **Bahaddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki**, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004, s.409.
- Balcı, Ramazan, **Sarıkamış Yolun Sonu**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul,2006.
- **Balkanlar El Kitabı**, ed.: Bilgehan Gökdağ- Osman Karatay, Akçağ Yayınları, C.1-2, Ankara 2017

- **Balkanlar'da Siyasi İlişkiler**, ed.: Prof. Dr. Zafer Gölen ve Doç. Dr. Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları**, C. 1, İstanbul: Devlet Arşivleri Yayınları, 2013.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, TTK Yayınları, C.II, Kısım II, Ankara, 1991
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, TTK yayınları, C.I, Kısım.1, Ankara, 1983.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2004.
- Beydilli, Kemal , **Osmanlı Devleti Tarihi-1**, ed.:Ekmelettin İhsanoğlu, İstanbul,1999.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Trakya'da Milli Mücadele**, I, TTK, Ankara, 1992.
- Birgen, Muhittin, **İttihat ve Terakki'de On Sene I**, haz. Zeki Arıkan, Kitap Yayınları, İstanbul, 2006, s.139-141.
- Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar**, Dergah Yayınları, İstanbul,1990
- Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi yayınları, Ankara 2004.
- Bozbora, Nuray, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavutluk Ulusçuluğu'nun Gelişimi**, Boyut Yayıncılık, İstanbul,1997.
- Castellan, George, **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- Celalettin, Yavuz, **Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar**, İstanbul Deniz İkmal Merkezi Komutanlığı Basımevi Müdürlüğü Basımevi, İstanbul, 2004.
- **Cemal Paşa Hatırat**, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul,1996.
- Cin, Halil, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1978.
- Çalen, Mehmet Kaan, **Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017
- Çağan, Nazmi, **Balkan Harbinde Edirne**, TTK yayınları, Ankara,1993.
- Çavdar, Tevfik, **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul,1969.

- Çelik, Bilgin, **Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi**, İBÜ Yayınları, İstanbul, 2019.
- Demirhan, Hasan, **İngilizlerin Balkan Politikası ve Yunanistan**, İdil yayınları, 2016.
- Demirtaş, Sema, **Zeki Paşa'nın Hatıratı**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2012.
- Dölen, Emre 'Darülfünun Öğrencilerinin Balkan Savaşı Eylemleri ve Edirne Seyahati', **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C.VI, 2004, Kısım.1, s.66.
- Dumont, Paul- Georgeon, François, **Bir İmparatorluğun Ölümü 1908-1923**, çev.: Server Tanilli, Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 1997.
- Emiroğlu, Kudret, **Anadolu'da Devrim Günleri II. Meşrutiyet'in İlanı**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- Erickson, Edward J., **Büyük Hezimet**, çev.: Gül Çalı Güven, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.
- Eroğlu, Hamza, **'Bulgaristan'da Türk Azınlığı Sorunu' Bulgaristan'da Türk Varlığı**, TTK Yayınları, Ankara, 1985.
- Ersü, Hüsnü, **Balkan Savaşında Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri**, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 2006.
- Eryılmaz, Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1996.
- Fındley, Carter V., **Modern Türkiye Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- Görgülü, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922, Balkan-I. Dünya Savaşı ve İstiklal Harpleri**, TTK Yayınları, İstanbul, 1997.
- Gülsoy, Ufuk, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg Yayınları, İstanbul, 2000.
- Halaçoğlu, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri**, TTK, Ankara, 1995.
- Hall, Richard C., **Balkan Savaşları 1912-1913**, Savaş Tarihi:1, Homer Kitapevi, İstanbul 2003.
- Hamzaoglu, Yusuf, **Balkan Türklüğü- Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C.1, Ankara, 2000, s.133. Ernest E. Ramsaur, **Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu**, çev: Muhsin Önal Mengüşoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.

- Hanioglu, M. Şükrü, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Hasan Amca, **Doğmayan Hürriyet**, Arba Araştırma, İstanbul, 1989.
- Hatipoğlu, M. Tahir, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Toplumsal İlerlemenin ve Türkçe Eğitiminin Öncüsü Tıbbiye**, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 2011.
- Herlz, Theodor, **Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, 2002.
- İnalçık, Halil , ‘ Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar’, **Gamer**, I, 1, 2012.
- İrtem, Süleyman Kani, **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi-Balkanların Kördüğümü**, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.
- İşlet Sönmez, Banu, **II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, YKY, İstanbul, 2007.
- Jelavich, Barbara, **Balkan Tarihi 1- 18. Ve 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.
- Jelavich, Barbara, **Balkan Tarihi II**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kala, Eyüp Sabri, **Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukuku (1865-1923)**, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.67.
- Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kansu, Aykut, **İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Karabekir, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, Ankara, 1999, s.218.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, TTK yayınları, C.V, Ankara, 1994, s.180.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, C. VI, Ankara, 1994, s.160-161.
- Karatay, Osman-Gökdağ, Bilgehan A., **Balkanlar El Kitabı Cilt 1: Tarih**, KaraM ve Vadi yayınları, Çorum/Ankara, 2006.
- Karpat, Kemal H., **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev.: Recep Boztemur, İmge kitapevi, Ankara, 2004.
- Karpat, Kemal, **Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kayalı, Hasan, **Jön Türkler ve Araplar**, çev: Ayşen Anadol, Tarih Vakıf Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

- Kazancıgil, Ratip, **Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından 'Balkan Savaşı'nda Edirne Savunması Günleri, Kırklareli'**, Sermet Matbaası, 1986
- Kerimoğlu, Hasan Taner, **İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914**, Libra Yayınları, İstanbul, 2018.
- Kerimoğlu, Hasan Taner, **Osmanlı Kamuoyunda Balkan Meselesi 1908-1914**, Libra yayınları, İstanbul 2015.
- Kuran, Ahmed Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğu İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadelede**, Baha Matbaası, İstanbul, 1956.
- Kuran, Ahmed Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.
- Kurat, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1993.
- Kutay, Cemal, **Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki**, Tarih Yayınları, İstanbul, 1964.
- Kutay, Cemal, **Türkiye İstiklal Mücadeleleri Tarihi**, C.17, İstanbul, 1961, s.9946.
- Kutay, Cemal, **Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri**, C.16, Sayı 22, Nisan 1961, s.8936.
- Kutlu, Sacit, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İ.B.Ü. Yayınları, İstanbul, 2018
- Leskovikli Mehmet Rauf, **İttihat ve Terakki Ne İdi ?**, hz.:Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul, 1991.
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s.217.
- Malcolm, Noel, **Kosova-Balkanları Anlamak İçin**, çev.: Özden Arıkan, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999.
- Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Muhtar, Mahmut, **Maziye Bir Nazar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999.
- Nasuhbeyoğlu, Tayfun, **Balkan Tarihine Genel Bir Bakış**, Pusula Yayınları, İstanbul, 2008.
- Okyar, Fethi, **3 Devirde Bir Adam**, Tercüman, İstanbul, 1980.

- Ortaylı, İlber, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayınları, İstanbul, 2004.
- Ortaylı, İlber, **Son İmparatorluk Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ortaylı, İlber- Erdinç, Erol Şadi, **İttihat ve Terakki-Osmanlı İmparatorluğu’nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler**, haz.: Alper Çeker, İstanbul, 2016.
- Ölmez, Adem, **‘31 Mart Vak’ası’, İslam Tarihinin ilk Asrından Günümüze Darbeler Tarihi**, haz.: Abdullah Ekinci- Levent Bilgi, Urfa Okulları Yayınları, 2017.
- Özatalay, Fehmi, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu: Karadağ Cephesi**, Genel Kurmay Harp Tarihi, C.3, Kısım 3, Ankara, 1984.
- Özlem, Kader, ‘19. Yüzyılda Balkanlar’da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri’, **Diplomasi Tarihi I**, ed.:Barış Özdal- R. Kutay Karaca, Bursa, 2017, s.556.
- Öztuna, Yılmaz, **93 ve Balkan Savaşları: Avrupa Türkiye’sini Kaybımız Rumeli’nin Elden Çıkışı**, Babıali Kültür yayınları, İstanbul, 2006.
- Palmer, Alan, **Son üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)**, çev.: Belkıs Çorakçı Dişbudak, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- Ramsour, Ernest Edmondson, **Genç Türkler ve İttihat Terakki ‘1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi’**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2001.
- Shaw,Stanford J.,–Shaw, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E yayınları, C.II, İstanbul,1983.
- Şakir, Ziya, **İttihat ve Terakki-I, Nasıl Doğdu?**, Akıl Fikir Yayınları, Mart, 2018, s.69-70.
- Şener, Abdüllatif, **Sona Doğru Osmanlı**, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007.
- Şentürk, M. Hüdei, **Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK Yayınları, Ankara, 1992.
- Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, **Hatırat-ı Siyasiye**, haz.: Selim Kutsan, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990.
- Şıvgın, Hale, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, ATAM Yayınları, Ankara 2006, s.70-81.
- Şimşek, Halil, **Osmanlı Son Dönemi Gayrimüslim Cemaatler 1908-1922**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2016.

- Talas, Cahit, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1992.
- **Talat Paşa'nın Hatıraları**, Eseri Neşreden: Enver Bolayır, Bolayır Yayınevi, İstanbul, 1958.
- Tanör, Bülent, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Taştan, Yahya Kemal, **Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.
- Tekeli, İlhan- İlkin, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK Yayınları, Ankara, 1999.
- Temo, İbrahim, **İttihat Terakki ve Anılarım**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.
- Tokay, Gül, **Makedonya Sorunu: Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, İstanbul, 1996.
- Toprak, Zafer, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s.23 Zekai Güner, **Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri**, ATAM, Ankara, 1998.
- Toprak, Zafer, **İttihat ve Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918**, Homer Yayınları, İstanbul, 2003.
- Troçki, Lev, **Balkan Savaşları**, çev.: Tansel Güney, Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul, 2019.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Hürriyetin İlanı**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler (1876-1938)**, İBÜ Yayınları, C.1-2, İstanbul, 2016.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler; İttihat ve Terakki' Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Parti'nin Tarihi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, C.3, Temmuz, 1989.
- Türkgeldi, Ali Fuat, **Görüp İştittiklerim**, TTK Yayınları, Ankara, 1987.
- Uçarol, Rıfat, **Gazi Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1985.
- Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih 1789-2012**, DER Yayınları, İstanbul, 2013.
- Uzer, Tahsin, **Makedonya'da Eşkıyalık ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

- Üçok, Çoşkun, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, AÜHF Yayınları, Ankara,1975, s.69
- Yalçın, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, haz.: Rauf Mutluay, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976, s.52-53
- Yıldırım, Kadir, **Osmanlı'da İşçiler (1870-1922): Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler**, İletişim yayınları, 2018.
- Yılmaz, Durmuş, **Fransa'nın Türkiye Ermenilerini Katolikleştirme Siyaseti**, S. Ü. Vakfı Yayınları, Konya, 2001, s.63.
- Zürcher, Erik Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık 1905-1926**, İletişim Yayınları, Ankara, 2018.
- Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012
- Zürcher, Erik Jan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876–1923**, İletişim, İstanbul, 2000.

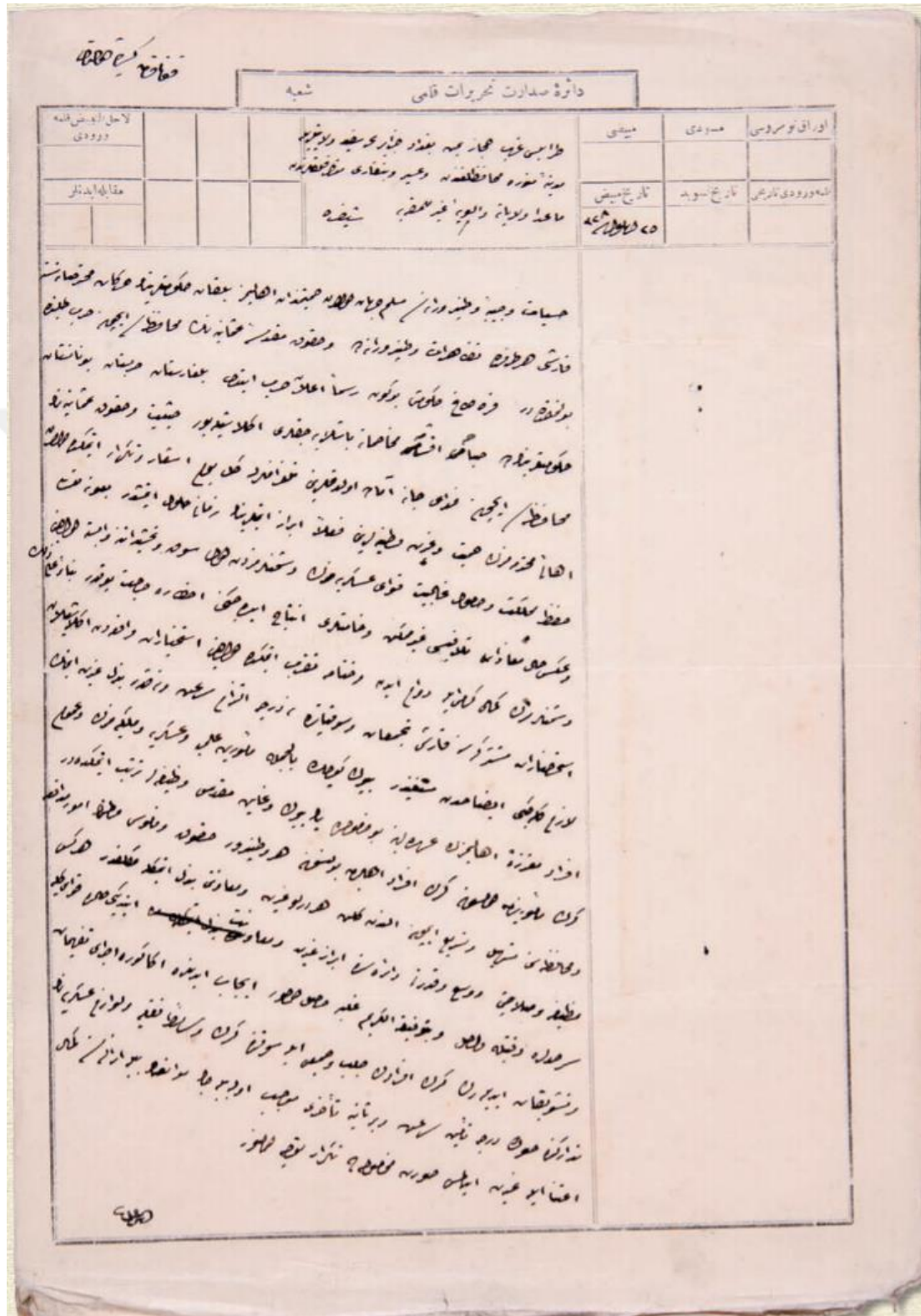
EKLER

EK- 1 Meşrutiyetin İlan’ından sonra Enver ve Niyazi Paşalar için bastırılan duvar resmi. ‘Vatanı Darbe-i İstibdattan Kurtaran Kahramanlar’ yazısı.

*Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi

[illegible]

EK- 8

Edirne İstikametine giden Bulgar Ordusu

* <https://edirne.web.tr/balkan-savasi-fotograflari/>

EK- 9

Edirne Kıyı Tabya- Balkan Savaşları 1912

* <https://edirne.web.tr/balkan-savasi-fotograflari/>

EK- 10

Edirne Muhasarası ve Enver Paşa komutasındaki birliklerin Edirne'ye ilerleyişı

* <https://edirne.web.tr/balkan-savasi-fotograflari/>

